

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜNDELİK HAYAT:
YAZ MEVSİMLERİ (1928-1938)**

Yüksek Lisans Yeterlik Tezi

Turan Sina ŞEPİTCİ

ESKİŞEHİR 2019

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜNDELİK HAYAT:
YAZ MEVSİMLERİ (1928-1938)**

Turan Sina ŞEPİTCİ

YÜKSEK LİSANS YETERLİK TEZİ

TARİH Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kemal Yakut

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Turan Tuna ŞEPİTÇİ'nin "Cumhuriyet Döneminde Gündelik Hayat: Yaz Mevsimleri (1928-1938)" başlıklı tezi 21 Ağustos 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan Tarih Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Kemal YAKUT

Üye : Prof.Dr.Ayla EFE

Üye : Prof.Dr.Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Prof.Dr.Bülent GÜNSOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜNDELİK HAYAT: YAZ MEVSİMLERİ (1928-1938)

Turan Sina ŞEPİTÇİ

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2019

Danışman: Prof. Dr. Kemal Yakut

Mevsimler insan hayatını etkileyen doğal döngülerdir. Kişi, her mevsim değişimi sırasında kendini ve hayatını yeni baştan kurgulama zorunluluğu hisseder. Bu, insanın hal ve hareketlerindeki çeşitliliğin nedenlerinden biridir. Yaz mevsimleri ise bu yıllık döngünün en naif olanıdır; insanın kaygılarının dindiği, yuvasından dışarıya çıktığı, doğaya karıştığı bir dönemdir. Bu açıdan yaz mevsimi içindeki davranışlar, diğer mevsimlere göre daha eğlenceli görünürler. Bu eğlenceli davranışlardan biri de kumsalı etkin bir biçimde kullanmaktır. İnsan, tarihsel süreç içerisinde çeşitli koşullar bir araya geldiğinde gruplar halinde plajları kullanmaya başlamıştır. Plajların kullanımı ilkin sağlık bulmakla ilintili olmuş, bir süre sonra da bu eğlenceli edimlerden birine dönüşmüştür. Zaman içinde plajı kullanmanın anlamı değişirken, onun mekansal kalıplarında ve içeriğinde barındırdığı enstrümanlarda da belli bir dönüşüm gözlenmiştir. Örneğin, önceleri deniz suyuyla temas sırasında deniz kabinleri ya da deniz hamamları kullanılmış, zaman içerisinde bu yapay mekanların kullanımından vazgeçilmiştir. Bu tez, plajların hangi dönemde kullanılmaya başlandığını araştırmakta ve bu kullanımın Cumhuriyet dönemi için anlamını sorgulamaktadır. Bu kurgunun tarihsel anlamda izini sürmek insanı yeni baştan tanımaktır.

Anahtar Sözcükler: Yaz mevsimi, Boş zaman, Çalışan sınıflar, Plajlar, Moda, Sağlık.

ABSTRACT

DAILY LIFE IN THE REPUBLIC PERIOD: SUMMER SEASONS (1928-1938)

Turan Sina ŞEPİTCİ

History Anniversary

Anadolu University, Institute of Social Sciences, August 2019

Supervisor: Prof. Dr. Kemal Yakut

Seasons are natural cycles that affect human life. During every season change, one feels obliged to re-establish himself and his life. This is one of the reasons for the diversity of human condition and movement. Summer is the most naive part of this annual cycle; it is the period in which people's worries diminish, go out of their nests and mix with nature. For this reason, behaviors in the summer seem more fun than in other seasons. One of these behaviors is to use the beach effectively. When various conditions came together, people started to use the beaches in groups. The use of the beaches was first related to finding health, and after a while it turned into a fun act. While the meaning of using the beach had changed over time, a certain transformation had been observed in its spatial patterns and instruments. For example, sea cabins or sea baths were used in the course of contact with sea water; over time, the use of these artificial spaces was abandoned. This thesis investigates the period in which the beaches started to be used and questions the meaning of this usage for the Republican period. Tracing this historical act means getting to know people again.

Keywords: Summer, Leisure, Working classes, Beaches, Fashion, Health.

ÖNSÖZ

1920 ve 1930'lu yılların plaj fotoğraflarına baktığınızda göreceğiniz şey, savaş ve onunla beraber gelen hayal kırıklıkları ya da bedensel yıkıntılar değildir. Göreceğiniz şey, mutluluk ve tebessümdür. İlginç bir biçimde bu fotoğraflarda hiçbir şey olmamış, savaşlar verilmemiş, nutuklar atılmamış, kavgalar edilmemiş gibi görünür. İnsanların gündelik yaşamlarındaki kırınlıklarından artık eser yoktur. Kişilerin yüzlerinde herhangi bir savaşın emaresi okunmaz. Üstelik insanlar plajda çoğunlukla giyinik de değildir; en doğal, en savunmasız hallerindedirler. Bu, plajın kendisindedir. Yani, onun eğlenceli karakterindedir. Bu karakter kişinin etrafını sarar ve kişi hem zihinsel hem de bedensel olarak mekanla bütünleşir. Yine de her zaman için böyle olmadı. Plajlar 18. yüzyıldan önceki herhangi bir tarihte insanların gruplar halinde bir araya geldiği ve eğlendiği yerler değillerdi. Denize girme edimi insanın ilgisini her zaman çekmemekle birlikte, onda kaygı uyandıran bir görüntü de çiziyordu. Çalışmanın ilk bölümünde bunun nasıl aşıldığı anlatılmaktadır. Burada öncelikle insanın kendi boş zamanlarını keşfetmesinden başlanır. Ardından da boş zamanlarını ve doğayı yeniden keşfeden insanın denizi bir sağlık elde etme aracı olarak yeniden kurgulaması anlatılır. İkinci bölümde denize girme usullerindeki çeşitlenme açıklanır. Bununla beraber kadın ile erkeğin plaj alanlarında nasıl yan yana, bir araya gelebildiği açıklığa kavuşturulmak istenir ve bu alanlardaki diğer yapıp etmeler anlatılır.

Böylece yaşamın içindeki bir değeri anlamaya çalışıyoruz. Bunu anlama yolunda bana yardımcı olan, başından sonuna dek bu çalışmayı mümkün kılan değerli danışman hocam Prof. Dr. Kemal Yakut'a teşekkürü bir borç bilirim. Bilgisini, kıymetli zamanını ve sabrını benden asla esirgemedi. Kendisine şükran borçluyum. Bu yolda bana yardımcı olan diğer kişilere, anneme, babama ve iş arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. İsmi bilmediğim bir Milli Kütüphane çalışanı hanımefendi var. Ona da ayrıca teşekkür ederim. Ve her şeyi güzel kıldığı için, Sema Köse'ye tüm kalbimle teşekkür ederim, tüm kalbiyle yanımda oldu.

Ankara, 2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilim intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Türay Sina SEPTİCİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BOŞ ZAMANIN OLUŞUMU VE YENİ İNSAN	5
1.1. Zamanın Programlanması	7
1.1.1. Ortaçağ	7
1.1.2. Rönesans Dönemi ve Sonrası	12
1.1.3. 18. Yüzyıl	16
1.2. Deniz Hamamları	19
1.2.1. Türk Modernleşmesi	25
1.2.2. Osmanlı Örneği	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYET DÖNEMİ YAZ MEVSİMLERİ	40
2.1. Yeni Rejimin İdealleri	44
2.1.1. Sağlıklı Fertler Yetiştirmek	46
2.2. Plajın İçeriği ve Adabı	61
2.3. Deniz ve Havuz Kıyafetleri	77
2.4. Yazın Yaşanan Aksilikler	82
2.4.1. Boğulmalar	84
2.4.2. Güneş Çarpmaları ve Yanıklar	86
SONUÇ	88

	Sayfa
KAYNAKÇA	90
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k.	: adı geçen kaynak
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Der	: Derleyen
Ed	: Editör
s.	: Sayfa
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

İnsan, dünyadaki sınırlı yaşamını bir didinip durma hali içerisinde sürdürür. Onun; yerden havaya yükselmek-çıkmaq, havadan yere düşmek-inmek ya da karadan denize gitmek-dönmek gibi yapıp etmeleri dünyadaki çarpınışının kanıtı olan irili ufaklı her türden seyahati ortaya çıkarır.

İnsanın ayak bastığı dünya da doğal yasalar ve kurallarla bağı olduğu güneş sisteminin bir parçasıdır ve kendince bir seyir halindedir. Dünyanın kendi etrafındaki biteviye hareketi günlük döngüyü, güneş etrafındaki hareketi de mevsimleri ortaya çıkarır.

Mevsimler; insanın ayak uydurması gereken ve bu etkileşimden dolayı onun yapıp etmelerine ve düşünmelerine etki eden yıllık döngülerdir. Bu döngüdeki değışmeler ise her zaman serttir. Yoğun kar fırtınalarının ardından hava bir anda ısınmaya başlar; karlar erir, yağmurlar gelir; nehirler havzalarında barındırdıkları suları tutamazlar ve yükselip taşarlar; beraberinde hava sıcaklığı daha da yükselir ve yoğun bir kuraklık görülür, taşan sulardan eser kalmaz, kıtlık baş gösterir. Ardından tüm bu cümbüş sonlanır, insanın etrafında gördüğü bitkilerin önemli bir kısmı ölmeye başlar ve tekrar kış gelir. Bunlar insanın sahip olduğundan daha büyük bir kuvvetin etkisiyle gerçekleşir ve bu olup bitenler karşısında insanın aç ya da tok kalması, hastalanıp hastalanmayacağı, üşüyüp üşümeyeceğı, kısacası yaşayıp yaşamayacağı tamamen mevsimlerin ritmine ayak uydurup uyduramamasına bağıdır.

İnsanın yıl -hasat zamanı- içindeki kendi döngüsü de tarımsal araziyi korumak için mevsimsel su taşkınlarına, sellere karşı koymaya çalışmakla, soğuşa ya da kıtlığa karşı verilen mücadelelerle, yani bir çarpınıp durma haliyle geçer. İnsan, doğaya hükmetmeyi henüz başaramadığı dönemlerde bu döngünün sebebini anlamakta güçlük çekmiştir. Kendisini çaresiz bırakan, kaygılarını arttıran soğuk kış günlerinin ardından, mevsim bahara döndüğünde bunu sevinçle karşılamış, bunun için suya menekşeler serptiğı kutlamalar, törenler düzenlemiş ve bu döngüyü, bir benzeri olarak gördüğü kendi yaşam ve ölüm ikiciliğıyle birlikte düşünmüştür. Agdistis'in çıldırttığı yakışıklı Attis'in bir çam ağacının dibinde kendi erkeklik organını kesip can vermesi ve bu delikanlının kanından biten menekşelerin, dibinde öldüğü çamı sarmaları; mevsim

değişmelerini anlamaya çalışan en eski ve en iyi alegorilerden biridir.¹ Böylece insan mevsimlerin farkına varmıştır.

Kentleşme ve ticaretle birlikte, bir curcuna haline dönen insan faaliyetlerini aynı zaman düzleminde birbirine uyumlama ve herkes için, her yerde aynı olan bir zaman anlayışını, bütün insan faaliyetlerinin ilintilenebileceği ortak çerçeve olarak kullanma ihtiyacı artmaya başlar.² Takvim çalışmalarındaki gelişmelerin kaynağı budur; herkes için ortak bir zaman yaratmaktır. İnsanoğlunun bugün dahi yaz mevsiminin aylarını tanımlamak için June (Haziran), July (Temmuz) ve August (Ağustos) kelimelerini kullanması bu ortaklaşma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Antik Roma'da bir vatandaş gelecek yıl Ağustos ayında yapılmak üzere bir yolculuk planlamış ve bunu dile getirmiş olsa, o coğrafyada yaşayan herkes bunun hangi zamana denk geleceğini biliyor olacaktır. Zamanda ortaklaşma, organizasyon yapmayı imkanı hale getirmektedir. Bir yerden başka bir yere topluca gitmenin formülü budur ve seyahat acentelerinin üzerine kurulduğu zemin de budur.³

Gün içindeki yapıp etmelerin insan hayatı için önemi arttığında zamanın hesaplanması konusunda daha titiz olunması gerekmiştir; daha kusursuz, daha hassas ve güvenilir hareket akışları ölçü birimi olarak belirlenip diğer olayların akışı bu birimlerle ölçülür.⁴ Bu şekilde ortaya çıkan güneş saatleri insanlığın en önemli buluşlarından biridir ve icadı 5500 yıl öncesine dayanır. Basitçe, güneşin; yere saplanan bir çubuğun ardında bıraktığı gölgenin ölçülmesi esasına dayanır. Robert Levine'e göre, bu buluşun en önemli faydası randevulaşmayı mümkün kılmasıdır; zaman ölçümünü daha hassas hale getiren bu icatla birlikte artık "gölge ikinci kaya üzerinde bir el genişliğinde belirдикten sonra" demek mümkündür.⁵ Güneş saatlerinin en büyük sorunu ise güneş olmadan kullanılamamasıdır. Bu yüzden bu saatlere bakıp geceleri randevulaşmak anlamsızdır. Kum ve su saatleri ise bu durumun üstesinden gelmek üzere icat edildiler. Bu saatler temelde bir delikten geçen suyun ya da kumun miktarını ölçüyordu. Alta doğru damlayarak biriken suyun seviyesi akıp giden zamanı gösteriyordu. Metalurjinin ve demir işçiliğinin gelişmesiyle ve din adamlarına ibadet saatlerini doğru bir şekilde haber verme iddiasıyla ortaya çıkan mekanik saatlere kadar güneş, kum ve su saatleri

¹A. Erhat (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s.15.

²N. Elias (2000). *Zaman üzerine*. (Çev: Veysel Atayman), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.80.

³W. Löschburg (1998). *Seyahatin kültür tarihi*. (Çev: Jasmin Traub), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.19.; Bkz. (2005). *Genç Plinius'un Anadolu mektupları*. (Çev: Çiğdem Dürüşken), İstanbul: YKY.

⁴Elias, 2000, **a.g.k.**, 70-71.

⁵R. Levine (2013). *Zamanın coğrafyası*. (Çev: Özgür Umut Hoşafçı), İstanbul: Maya Kitap, s.81.

geniş bir coğrafyada süreklilikler içindeki değişimleri ölçmek için kullanılmıştı.⁶ Böylece saatler, çalışma zamanının başlangıcı ve bitimi şeklindeki bir sürekli değişikliği haber vermeleri bakımından boş zamanın da bir değer olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktı.

Bahar ve ardından gelen yaz mevsimleri de, insanın kendisini en rahat hissettiği zaman dilimidir; beraberinde getirdiği sıcaklık ve vitaminler insanın kaygılarını dindirir, insanı içinde saklandığı mekanın, giydiği ağır kıyafetlerin ya da soğğun tahakkümünden kurtarır. Dolayısıyla içeriğinde neşeyi, çılgınlığı, dinlenmeyi, uyumayı ya da insanı kış mevsimine hazırlayan çalışma prensiplerini barındıran, her açıdan bir tazelenme dönemidir. Bu dönem için çalışma ve dinlenme fiilleri, bünyelerinde barındırdığı eylem kabiliyeti sayesinde birbirlerine karşıtlık ya da koşutluk oluşturur. Buradaki karşıtlığın izine antik dönem çocuk öykülerinde dahi rastlanabilir. M. Ö. 560-540 sıralarında Sisam'da bir soylunun kölesi olarak yaşamış olan Aisopos buradaki karşıtlığı, bugün hepimizin bildiği bir fablda dile getirmiştir. Bu, karınca ile çekirge arasında geçen bir diyalogdur. Bu diyalogun içinde yaz ve kış dikotomisi kullanılır ve insanın zamanı hangi şekilde değerlendireceğine dair devam eden ahlaki bir sorgulamayı, bir aylaklık problemini içerir. Buna göre, karınca bütün bir yaz mevsimi durmadan her tür tohumu toplayıp kışın yiyecek bir şeyleri olsun diye evinde depolar. Bunu gören ağustos böceği herkesin gezip eğlendiği yaz döneminde köleler gibi çalıştığı için onunla alay eder. Zaman geçip soğuklar başlayınca hiçbir yerde yiyecek bulamayan ağustos böceği açlıktan ölmek üzereyken karıncayı hatırlar, evine gidip yardım ister. Karınca da, “Eğer benimle alay edeceğine çalışıp tohum toplasaydın, şimdi bu duruma düşmezdin” der.⁷

Masal, kış mevsiminin gerçeklerini bir metafor olarak kullanır; sadece kış aylarının herkes için zor geçeceğini, insanlara kış mevsimine hazırlıksız yakalanmamalarını öğütlemeyi; yanı sıra, yoksulluğa düşmemek için tembellik etmeyin der. Aisopos bununla yetinmez, karıncaların daha önceden insan olduğunu da anlatır.⁸ Buna göre, karınca vaktiyle çiftçilik eden bir insandır. Kendi yetiştirdikleriyle yetinmez, başkalarının malına göz diker ve komşularının yemişlerini çalar, hırsızlık eder. Zeus onun bu açgözlülüğüne sinirlenir ve onu bir karınca yapar, ancak huyu hiçbir zaman

⁶N. Çağatay (1978). Eski zamanlardan bu yana zaman ölçümü ve takvim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2), s.111-120.

⁷Aisopos (2017). *Masallar*. (Çev: İo Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.115.

⁸Aisopos (1998). *Masallar*. (Çev: Nurullah Topçu), İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayını, s.123.

değişmez. Böylece insanın kafasında karıncanın yolundan gitmenin doğru olup olmadığıyla ilgili bir soru oluşur.

Bu türden masalların en önemli tarafı nükteli üsluplarıyla insan zekasını ortaya koymaları, bu zekanın ürünü olan ahlaki prensipleri genç dimağlara aktarmaları, onları bu prensiplerle yetiştirmeye uğraşmalarıdır. Bu anlamda uygarlık tarihinin en değerli ürünleri arasında yer alırlar. Yine de Aisopos'un çalışkan, tedbirli ve hırsız karıncanın hikayesini anlatmasından çok sonraları, herhangi bir yaz günü insanlar bilinmezliğin sınırları olan kumsallara doluşacak, orada gün boyu eğlenecek, dinlenecek, uyuyacak, dans edecek, kumlarla oynayacak, yani bu mekanı elle tutulur hiçbir şey yapmadan kullanacaklar ve önlerindeki çetin kış mevsimini hiçbir şekilde düşünmeyeceklerdir. Bunu ise bu masaldaki karıncanın değil, ağustos böceğinin yolunu takip edenler, yani kendi boş zamanlarını keşfedenler, boş zamanlarında kendilerini yeniden üretenler yapacaklardır. İşte kumsalın mekan olarak kullanımı, yani yeniden keşfediliş süreci buradan hareketle önem taşır ve bu kültürel değişim araştırmaya değer gibi görünmektedir. Plaj aynı zamanda kadın ve erkeğin kamusal alanı ortaklaşa kullanabilmesinin bir başka hikayesidir ve bunun başarılı olduğu en uç noktalardan biridir. Biz de bu keşfin Cumhuriyet döneminde ne anlam ifade ettiğine bakabiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BOŞ ZAMANIN OLUŞUMU VE YENİ İNSAN

Kumsalın bir eğlenme ve dinlenme mekânı olarak gün içinde kitlelerce kullanımı ve onun tadının çıkarılmak üzere yeniden tasarlanması, -bunlar plajda sıradan bir öğle yemeği yemek ya da bir şeyler içmek gibi yaşama serpilmiş basit şeyler olsa bile- gündelik hayatın diğer örüntülerinden farklıdır. Bir yanıyla fabl üretmeye daha çok benzer. Bunun nedeni kumsalın tüketiminin insan hayatına evvelden beri girmiş bir gündelik görüngenü olmamasında yatar. Diğer bir deyişle, kumsalı bir rekreasyon alanı olarak düşünmek tarihin erken dönemlerinden itibaren duyulmuş bir ihtiyaç değildir.

İnsan elbette yaz mevsimlerinde vücut sıcaklığı yükselip de ter içinde kaldığında, susadığında bu sorununun üstesinden gelmek için refleksif bir hareketle belirli metotlar uygulamıştır. Hatta hafiflik ve keyiflilik haline ulaşmak için bedenini ve zihnini; filizlenen dallarıyla yazı müjdelemiş bir incir ağacının altına, Van Gogh'un kopyaladığı sarı samanlara, uzanıp giden tarlalara, kuş cıvıltılarına ya da bir refleksle sandalyeye de bırakmıştır.⁹ Ancak kitleler kumsalı daima öncelikli bir dinlenme ve eğlenme mekanı olarak görmemişlerdir. Bunun olabilmesi için belirli gelişme basamaklarının atlanması gerekmektedir. Bu basamaklarda, boş/serbest zamanın herkes için anlamlı hale gelmesi, ulaşım sorunlarının giderilmesi, insanın doğayı ve kendini yeniden keşfetmesi gibi değerler söz konusu olmuştur. Kumsalların bir dinlenme/yenilenme refleksi olarak düşünülmesini endüstri devriminin filizlenmeye ve boş zamanın da anlamlı hale gelmeye başladığı dönem için gündeme alabiliriz.

Bunun yanı sıra kumsalı zihnin ve bedenin hafiflemesi için kullanmak denizle iç içe olmaktan farklı olarak doğuştan gelen bir güdülenme ya da kendinden bir yapıp etme değil, diğer pek çok şeyde olduğu gibi her anında insan aklının ürünü, yani bir icattır. Bu, tıpkı fabllar gibi insan zekasının bir dışavurumudur. Kumsalın kullanımındaki bu yenilik, yani deniz kenarında sağlık bulma/tatil yapma kültürü, denize alışık olmakla

⁹Ahmet Tevfik, yaptıkları bisiklet yolculuğu sırasında bir ara düştüğü yorgunluktan şöyle bahseder: “Çok zorlukla yol alıyorduk. Yenişehir ovasını çeviren dağların durumundan dolayı öyle bir sağanak oluyordu ki; bize engel oluşturmaya başlamıştı. Bir çaba ile onu da yendik. Dört beş kilometreyi çok zorlukla aştık. Sıcaklık ve yorgunluk dermanımızı kesmiş idi. Ne olursa olsun dinlenmek, rüzgârın şiddeti azalınca kadar vakit geçirmek için yolun kenarındaki bir çınar ağacının dibine indik. Ağacın yarısından yukarısı vaktiyle devrilmiş, bundan dolayı üzerinde gölge edecek yaprak kalmamıştı. Kökü beş altı metre yüksekliğinde ve gayet kalın olduğu için onun gölgesine sığındık.” Bkz. İ. A. Tevfik (2006). *Velosipet ile bir cevelan*. (Çev: Cahit Kayra), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.77.

aynı kefeye konulamaz, bir kayıkçının ya da balıkçının deniz kenarında kendi işini yapmasından, yani çalışmasından farklıdır. Buradaki karmaşa insanın denize aşına olmadığını söylemenin söz konusu olamayacağından kaynaklanmaktadır. İnsan su ve denizle şu veya bu şekilde haşır neşirdir. İmparator Augustus döneminde yaşamış olan¹⁰ İstanbullu (Byzantionlu) ozan Antiphilos'un aşağıda yer alan dizelerinde de görüldüğü gibi insan denize kimi zaman kopmaz bir bağ ile bağlanmıştır:

“Glaukos, Nessos Boğazı'nın balıkçısı,
doğma büyüme Taşoz'lu,
deniz tarlalarını sürmekte usta,
hiç çıkmadı yaşlı kayığından ömründe,
hep esnek bir elle tuttu yekeyi,
uyurken bile, yılların yüküyle yorgun
bir yaşam batığı gibi denizin üstünde
ölürken bile. Üstünde yaktılar kayığını,
kendi teknesiyle gitsin diye ihtiyar, Hades'e.”¹¹

Dolayısıyla şayet plajların kullanımının salt denize alışık olmakla doğrudan bir ilgisi olmuş olsaydı, insanlar bu kullanımı tarihin erken dönemlerinden itibaren ve sıklıkla gerçekleştirirlerdi demek akla uygun görünmektedir.

Böylece insanın yaz mevsimlerini nasıl geçirdiğini, plajları kullanmaya ne zaman başladığını tespit etmek için bunun bir dinlenme ve boş zaman aktivitesi olduğunu hatırlayarak dağınık bağlantıları incelemek üzere işe buradan başlamak gerekmektedir. Boş zamandan bahsetmek ve onun çıkış koşullarını koalamak metodolojik açıdan önemlidir. Çünkü insan bir yandan çalışıp diğer taraftan yüzemezdi ve bu bir hafiflik hali ortaya çıkarmazdı. Böyle olacak olsaydı bile çalışmanın gereğinden dolayı eylem hemen terk edilmek zorunda kalınırdı. Tekrar etmek gerekirse, plaja gitmek gibi sağlık bulmaya ya da eğlenmeye dayalı bir edimin oluşabilmesi ancak kişinin boş zamanı varsa mümkündür, bunun oluş koşulları böyle bir zamanın varlığına bağlıdır. Kişinin çalışma dışında herhangi bir boş zamanı yoksa, kişi diğer yapıp etmeleri arasında böylesi bir edime herhangi bir zaman ayıramıyorsa, böyle bir faaliyet içerisine de giremeyecektir. Üstelik plaj deneyimi çoğunlukla belirli bir ücrete dayalı olduğunda kişinin bu edimi yerine getirebilmek için bu ücretleri karşılması, karşılamak için de çoğunlukla çalışması gerekmektedir. Çalışma dışında kalan tatil hakkı da zaten

¹⁰M.Ö. 63 - M.S. 14 tarihleri arasında.

¹¹S. Rifat (1999). *Çok eski bir günbatımı, Osmanlı öncesi İstanbul'undan seçme şiirler*. İstanbul: Adam Yayınları, s.25.

boş zaman olarak tarif edilir. En nihayetinde bu eylemin boş ya da serbest zamanlar olarak tanımlanan vakitlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir sonraki bölümde de bu zamanın oluşumu ve boş zaman içindeki diğer yapıp etmeler incelenecektir.

1.1. Zamanın Programlanması

Norbert Elias'a göre zaman, "anımsama ve sentez yapma gibi biyolojik verilerle ve becerilerle donanmış bir canlılar öbeğinin iki ya da daha fazla olay akışı arasında ilişki kurmasını ve bunlardan birini öteki olay ya da olaylar için kıyas, karşılaştırma ölçüsü olarak standartlaştırmasını temsil eden bir semboldür."¹² Bu türden hareket akışlarına, med-cezir, Güneş ile Ay'ın doğuşu ve batışı örnek verilebilir. Çalışma ilişkileri de ilkin bu doğal doğuş ve batışlarla kurgulanmıştır. Çalışmanın dışında kalan zaman ise boş ya da serbest zaman olarak düşünülür. Bu anlamda boş zaman çalışma zamanının zıddıdır ve ondan bağımsız düşünülemez. Bütün tatiller ve ufak tefek seyahatlerin gelişimi çalışmaya ayrılan zamanın karşıtı olan boş zamanın gelişmesine ve buna harcanacak zamanın zorluklarına bağlıdır.¹³

1.1.1. Ortaçağ

Kumsal, karayla denizin kesişme noktasıdır, bir sınırdır. İnsanın kumsalda durup denize baktığında göreceği şey ise sınırın ötesidir, yani bilinmezliktir. Bu anlamda kumsallar için bilinmezliğe açılan kapılardır denilebilir.

Tarihin her döneminde kumsallar tehlikeli ve boş arazilerdi; çoğunlukla ters giden bir şeyleri haber verirlerdi ve gerekmedikçe buralara pek uğranılmazdı. Kişi oraya gittiğinde eski gemi enkazlarını ya da kıyıya vurmuş cesetleri görebilirdi. Bir balina karaya vurduğunda bu, kişinin gündelik hayatında sıklıkla karşılaşmadığı bir görüntü olurdu.¹⁴ Bir korsan grubunun karaya ayak basacağı ilk yer kumsaldı ve korsanlar her zaman için anlaşılması zor şahsiyetler olmuşlardı.¹⁵ Bazen daha nazik karşılaşmalar da

¹²Elias, 2000, **a.g.k.**, 70.

¹³R. Lanquar (1991). *Turizm ve seyahat sosyolojisi*. (Çev: Gülser Öztunalı Kayır), İstanbul: İletişim Yayınları, s.17.

¹⁴Bunun izlerine Hollanda resim sanatında rastlanabilmektedir. Hollandalı deniz ressamı Hendrick van Anthonissen'in (1605-1656) *Scheveningen Kumsalı Manzarası* adlı çalışması bu anlamda ilginçtir. 2014 yılında yapılan bir restorasyon çalışması sonrasında tabloda bir balina figürü olduğu ortaya çıkmış ve tablodaki insanların kumsala esasında karaya vurmuş bu ispermeçet balinasını görmeye gittikleri anlaşılmıştır. Bkz. EK-1; Bkz. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/jun/04/restoration-hidden-whale-dutch-painting> (Erişim Tarihi: 24.07.2019).

¹⁵D. Cordingly (1995). *Korsanlar arasında yaşam*. (Çev: Elif Derviş), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.15 vd.

olabiliyordu, ama bunların sonu da çoğunlukla kötü bitiyordu. Okyanus Amiralisi Kristof Kolomb 4 Aralık 1492 tarihinde Hispaniola adasında karaya ayak bastığında kendisini Marién kralı karşılamıştı. Kral Guacanagari Kolomb'a oldukça nazik davranmış, ona yiyecekler ve ihtiyaç duyduğu her şeyi vermişti. Sonrasında ise kral, İspanyolların ona ve halkın ettiği zulümden dolayı dağlara sığınmış ve orada ölmüştü.¹⁶ Böylece kumsallar; hırsızların, yağmacıların, sömürgecilerin ve onlarla birlikte gelen veba, çiçek hastalığı ya da frengi gibi hastalıkların önünü açan kabul mekanlarına dönüşmüştü.

Modern anlamda ilk dalgıç kıyafetleri ortaya çıkana dek, yani 19. yüzyıla değin, denizin dibinde nasıl bir dünya olduğu tam olarak bilinmiyordu; bu tarihe kadar insan denizin dibini yalnızca ayak tabanlarıyla hissedebilir, ne olduğunu ancak böyle anlayabilirdi. Kumsalın diğer tarafı, yani deniz, yitirdiğiniz insanların ölüme yolculuk yaptıkları yerlerdi. Su taşkınları, seller ve fırtınaların oluşturduğu dev dalgalar böylece insan zihninde denize ve suya dair bir endişe bıraktı. Klasik mitoloji ve diğer dinlere ait öyküler denizin dibinde yaşayan canavar karakterleriyle ve felaket anlatımlarıyla doludur. Şayet bu öyküler doğru olsaydı, antik dönemde bir gezginin Messina Boğazı'nı geçebilmek için önce denizin gazabından kurtulması, etrafı havlayan, azgın köpeklerle sarılmış Scylla ve bir girdabı temsil eden Charybdis ile baş etmesi gerekirdi. Ayrıca şayet kadın gövdeli, kuş kanatlı ve güzel sesli Sirenlerin bulunduğu adanın önünden geçecek olursa Odysseus'un yaptığı gibi Tanrıça Kirke'nin sözünü dinleyip kulaklarını balmumu ile tıkaması onun hayrına olurdu.¹⁷

Ortaçağ dünyasının insanı ise her vaktini İncil'le geçirmekteydi ve bu metinlerde denizden çıkan on boynuzlu, yedi başlı bir canavardan bahsediliyordu.¹⁸ Bunun yanında İncil'de yer alan tufan hikayesindeki sel suları da karaları kaplamaya ilkin kumsaldan başlamıştı; yükselen sular Nuh'un yaptığı gemiyi yukarıya kaldırmış, gemi suyun üzerinde yüzmeye başlamıştı. Her türden canlı, çiftler çiftler Nuh'un yanına gelip gemiye binmişti. Geriye kalan tüm canlılar ise denizin, suyun dibinde kalıp ölmüştü.¹⁹ Buna göre, bu öyküye inanan bir insanın zihninde denizler hayvan ölüleriyle, cesetlerle kaplı olmalıydı.

¹⁶Bartolomé De Las Casas 1552 yılında yayınladığı, "Brevisima relacion de la destrucción de las Indias" adlı kitabında kendi döneminin vahşet tablosunu ortaya seriyor; Hispaniola adasında yerlilere işkence etmeyen, onları öldürmeyen tek bir İspanyol'un olmadığından bahsediyordu. Bkz. B. de Las Casas (2011). *Yerlilerin gözyaşları*. (Çev: Oktay Etiman), Ankara: İmge Kitabevi, s.33, 43.

¹⁷Erhat, 1996, **a.g.k.**, 268.

¹⁸Vahiy 13:1.

¹⁹Yaratılış 7:21-22.

Ortaçağda, nevrotik bir kararlılıkla nihai sonu bekleyen, çile çekmenin övüldüğü bir düşün dünyası vardı. Bu dünya, kiliselerdeki şeytan motifleri ve cehennem yolculuklarına dair öykülerle çevrelenmişti. Daniela Blei'nin de belirttiği gibi, Dante'nin ünlü alegorisi "Commedia"da cehennemnin üçüncü halkası kumla kaplıydı.²⁰ Burada cennet ve cehennem arasında bir köprü olan Araf'a bir kayıkla gidiliyor ve buraya, Araf'ın bulunduğu adanın kumsalına adım atılarak ulaşıyordu.²¹

Ortaçağ öykülerinde balinalara karşı verilen mücadele temalarına da sıkça rastlanırdı. 11. yüzyıla ait "Navigatio Sancti Brendani" adlı anonim bir eserde; Aziz Brendanus'un 5. yüzyılda bir grup keşişle birlikte cenneti bulmak amacıyla, balinanın sırtındaki bir adadan kuşlar adasına, oradan da Yehuda'ya yardımcı olduğu cehennem diyarına uzanan deniz yolculuğunun öyküsü dillendiriliyordu. 10. yüzyılın hemen sonunda Letaldus de Micy tarafından yazıldığı düşünülen "Within Piscator" adlı şiirde de balinaların tekneleri yuttuğu, Rochester'li bir balıkçının kurtarılanı kadar bir balinanın midesinde yaşadığı, Yunus Peygamber'inkine benzeyen bir öykü anlatıldı. Joseph Campbell ve Bill Moyers'a göre, bu öykülerdeki balina karakterleri bilinçaltında saklı olan yaşam gücünü temsil ediyordu. Sudaki canlı; güçsüz bırakılması, yenilmesi ve kontrol edilmesi gereken bilinçaltını simgeliyordu.²²

Bütün bu öyküler esas itibariyle tek bir şeyi amaçlamaktadır: İnsanın doğaya karşı vermek zorunda olduğu mücadeleyi becerip beceremediğini göstermek. Diğer bir deyişle, insanın cesaretini anlatırlar. Yüzmek, en azından denize girmek ya da bir yerden bir yere gitmek Ortaçağ dünyasında pek çok insan için bir cesaret işiydi.

Antik dönemde, havanın ve zamanın gözlemlenmesi konusunda kralların ve rahiplerin geçmişten beri sürüp gelen mücadelesini krallar kazanmıştı. Ortaçağ'da ise zamanın denetimi rahiplerin de değil, artık Tanrı'nın eline geçiyor ve olimpiyatlardan sonra ilk defa yeni bir ana nokta oluşuyordu.

İlk Hıristiyanlar, zamanı Yaratılış'tan Kıyamet Günü'ne doğru uzanan bir çizgi olarak düşündüler. Bu çizginin merkezinde ise İsa'nın yaşamı ve ölümü yer aldı. Buna göre zaman önceden olduğu gibi sonsuz değildi ve Kıyamet Günü'nün "ne zaman" olacağını sadece Tanrı bildiği için zamanın kontrolü de onun elindeydi. İnsan zamanı

²⁰D. Blei (2016). Inventing the beach: The unnatural history of a natural place. *Smithsonian Magazine*. <https://www.smithsonianmag.com/history/inventing-beach-unnatural-history-natural-place-180959538/> (Erişim Tarihi: 24.07.2019).

²¹D. Alighieri (1998). *İlahi komedy*. (Çev: Rekin Teksoy), İstanbul: Oğlak Yayınları, s.22.

²²J. Campbell ve B. Moyers (2013). *Mitolojinin gücü*. (Çev: Zeynep Yaman), İstanbul: MediaCat Kitapları, s.192.; Bkz. EK-2 ve EK-3.

hesaplayacaksa ancak bu uzamın sonunu, yani Kıyamet Günü'nün tarihini hesaplayabilirdi. Üstelik evrenin merkezinin de dünya olduğu düşünülüyordu. Dolayısıyla insana dair tüm yapıp etmeler Kıyamet Günü'ne kadar ve bu dünyada gerçekleştirilecekti. Böylece zamanı ya da onun gereklerini belirleyen şey artık ideoloji olmuştu.²³ Buna göre bu zamandan sonraki tüm yapıp etmeler, bu ideolojinin gereğine göre kurgulanacaktı. Robert Lanquar'ın ifadeleriyle söyleyecek olursak,

“Bu dinsel bakış açısını kabul ettirmek için 900 yıllarına doğru Hıristiyan kilisesi, bir zaman denetimini kabul ettirmeye çalışmak üzere; manastırlara, köylere son olarak da şehirlere çan sesleriyle ritim vererek günlük ve sezonluk çeşitli dinsel hizmetlerle, en son büyük Batılı teokratik düzenlemeye çalışacaktır.”²⁴

Rahipler ibadet vakitlerinin tam zamanında olması konusunda hassastılar. Böylece bugün bizi bir yerlere yetiştiren mekanik saatlerin erken örnekleri de ilkin ve yalnızca belli ibadet saatlerinde çanların çalınması için geliştirildi. Ancak bu saatler o dönem için henüz çabukluk anlamı taşııyordu, amaçları daha çok zamanı ölçmek, yani dakik olmaktı. Robert Levine'in belirttiği üzere kişiler o dönem için beş dakika geç kalmalar için özür dileyebilecek olsalar bu anlamlı olmayacaktı.²⁵ Böylece gün, çan sesleriyle, titizlikle hesaplanmış düzenli aralıklara bölündü ve gün içindeki bütün işler bu seslere göre programlandı. Çanın her çalışması çalışma ya da ibadet (dinlenme, ruhu eğitime) zamanlarını haber verdi. Hatta ortaya çıkardıkları çınlama Avrupa'daki dillere “clock” (Orta İngilizce döneminde *clock*), “cloche” gibi kelimeler bıraktı.²⁶ Zaman, bir kilise çanından diğer çana ve sonra diğerine doğru, Kıyamet Günü'ne yönelen bir çizgisel hat üzerinde, düzenli aralıklarla akıp gidiyordu. Biteviye kendi ışığını arayan Ortaçağ dünyası da neredeyse bütün müesseseleriyle İsa'nın dünyaya yeniden gelişine (parusie) ve ardından yaşanacak kıyamete odaklanmıştı. Ancak bu sırada Hıristiyan dünyanın ufkunu genişleten bir şey oldu: İsa'nın dünyaya yeniden gelişini gecikti. Bu da bir tür beklentinin doğmasını sağladı. Böylece geleceği kurgulamanın, programlamanın ufku genişledi ve insanoğlu dünyadaki yapıp etmeleri için daha fazla vakit kazandı.

Bu dönemde boş zamanlar ibadet zamanları içinde eridiler. Kilise çalışmamının günah olduğunu söylüyordu; bir süre sonra çalışmanın da bir ibadet olduğu vurgulandı.

²³E. Breisach (2009). *Tarihyazımı*. (Çev: Hülya Kocaoluk), İstanbul: YKY, s.75.

²⁴Lanquar, 1991, **a.g.k.**, 20.

²⁵Levine, 2013, **a.g.k.**, 84.

²⁶1730 yılına ait bir etimoloji sözlüğü, kelimeyi, “zamanı ölçmeye yarayan bir makine” olarak tanımlar ve kelimenin çan (bell) kelimesi ile ilişkisinden söz eder. Bkz. N. Bailey vd., (1730). *Dictionarium britannicum: universal etymological English dictionary*. London: T. Cox, “Clock” maddesi.; Bkz. <https://www.etymonline.com/search?q=clock> (Erişim Tarihi: 24.07.2019).

Böylece çalışma zamanı ile ibadet zamanı bütünleşmişti. Hal böyleyken boş zamanlarda yapılabilecek her türden yapıp etmeyi bir ibadetmiş gibi formüle etmek mümkündür. Bundan sonra şayet irili ufaklı herhangi bir yolculuğa, maceraya ya da başka herhangi bir şeye bir zaman ayrılacaksa, o bu ibadet vakitlerinde yapılacaktı. Bu da iman ile günlük yaşamın hazlarının iç içe geçtiği bir atmosfer yarattı: Örneğin, hac ziyaretleri kimi zaman bir aşk buluşmasının bahanesine dönüşebiliyordu. Johan Huizinga'ya göre ortaya çıkan şey imansızlık değil, safçasına bir laubalilikti.²⁷

Augustinus daha 5. yüzyılda Tanrı'nın kenti (civitas dei) ve yeryüzündeki kent (civitas terrena) birlikteliğinden bahsediyordu. Buna göre bu kentler, "iki ayrı aşkla" kurulmuşlardı: Dünya Kenti, Tanrı'dan nefret edercesine kendi nefesine düşkünlük; ikincisi (Tanrı Kenti), kendi nefsinden nefret edercesine Tanrı aşkıydı.²⁸ İki kentin sürtüşmesi sırasında halk, düşünsel ve eylemsel olarak Tanrı'nın Kenti'nin içinde tutulmak isteniyor, buna karşılık yollarda karşılaşılınlar, hokkabazlar, troubadourlar, eğlenceler insan yaşamının doğal yönleri olarak düşünülüyor ve yeryüzündeki kentin, yani seküler toplumun nimetlerini yansıtıyordu. Bu iki kentin arasındaki fark ise laubaliliğin sınırlarının genişlemesiyle kapanmıştı.

Elbette herhangi bir yere başıboş gitmenin kitlesel bir hal alabilmesi bu dönemde henüz mümkün değildi. Yolları çete halinde iş gören kanun kaçakları, hırsızlar, soyguncular bürümüşken bir yerden bir yere gitmek her türlü halde tehlikeli olduğu için, bunun o kişi için gerçekten de önemli bir anlamı, hatta o kadar önemli ki kozmik bir anlamı olması gerekti. Zevkine yola düşmek bu dönem için anlamsızdı. Yollara düşebilenler gerçekten de en cesaretli olanlardı. Ortaçağın yiğitlik, kahramanlık ile ilgili söylemleri insanları yollara döken itici güçler olurken, bu kozmik anlam kendisini hac yolculuklarında buldu.

Frederic Gros, bütün hac yolculuklarının ardında bir yenilenme mitinin bulunduğunu belirtir. Buna göre hacılığın mistik ideali, yapılan yolculuktan değişmiş olarak dönmeyi umut etmektir. Kutsal mekanların yakınlarında mutlaka bir kaynak, bir akarsu veya bir nehir bulunur; hacılar temizlenmek; günahlarından, fikirlerinden, yani kendilerinden arınmak adına bu suya girerler.²⁹ Bu arınmanın ardından yaşadıkları yerlere gerisin geriye dönüp, tekrar işlerinin başına geçerler. Bu, evlerimizden çıkıp

²⁷J. Huizinga (1997). *Orta çağın günbatımı*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, s.236-237.

²⁸Breisach, 2009, **a.g.k.**, 116.

²⁹F. Gros (2017). *Yürümenin felsefesi*. (Çev: Albina Ulutaşlı), İstanbul: Kolektif Kitap, s.99.

kumsallara doluşmamızı, bu mekanlarda gün batıncaya kadar denize girip, yaşanan zihinsel ve bedensel tazelenmenin ardından akşam olduğunda evlerimize, işimizin başına dönmemizi andırmaktadır.

Hac yolculukları aynı zamanda ilk kitlesel seyahat organizasyonlarıydı ve sahip olduğu bu nitelik bu seyahat biçiminin peşi sıra ticari organizasyonlara dönüşmesini sağladı. Varlıklı hacılar, vardıkları ilk liman kentinde seyahat acentelerinden günlük çevre gezileri, birkaç haftalık keşif yolculukları ya da daha büyük ölçekli yolculuklar satın alıyordu. Verdikleri ücrete; gemide kalınacak yerin ve gidiş-dönüş yolculuğunun ücreti; günde iki öğün yemek, sınırsız içme suyu, ek gezi, koruma ve eşek kiralama ücretleri de dahildi.³⁰ Gruplara özel, kiralanmış teknelerle ve gün gün planlanmış etkinliklerle bugünkü anlamda ilk orta sınıf seyahatleri bu dönemde başladı. Bu da o dönem için laubalilik denilebilecek bir şeydi.

1.1.2. Rönesans Dönemi ve Sonrası

Hurafenin, falcılığın, cadıcılığın ve engizisyonun günlük yaşamı henüz terk etmediği Rönesans dünyası hem bir çelişkiler yumağıydı hem de bir şaşkınlık çağıydı. Kristof Kolomb'un uzun bir deniz yolculuğunun ardından yaptığı büyük Yeni Dünya keşfinden sonra artık her yerden yeni yeni öyküler geliyordu. Bu öykülerde bilindiğinden daha büyük karıncalar, daha büyük fırtınalar, daha fazla toprak ve daha fazla altın anlatılıyordu. Merak duygusu öyküleri duyan insanları sarmalamıştı. Böylece 15. yüzyıldan itibaren vakti olan, parası olan, toprağı olan ya da gönlü olan herkes istediği yeri gezebilir, vaktini gezip görmeye ayırabilirdi. Artık merakla perçinlenmiş kişilerin bir yerde tutulabilmesi pek mümkün görünmüyordu.³¹ Buradaki gezmeler, bitince geriye dönme fikriyle tam anlamıyla bütünleşmemişti, daha çok bir gitmekti, sonrasında ne olacağı ise gidince düşünülecekti. Hans Holbein'in ünlü "Sefirler" tablosundaki detaylar bu işin sırrını vermektedir.³² Buna göre o dönemin dünyasında

³⁰Löscheburg, 1998, a.g.k., 35.

³¹1539 yılında Philipp von Hutten adında genç bir Alman kaşif, babasına göndermek üzere Venezuela'dan yazdığı mektupta şu cümleleri sarf ediyordu: "Tanrı biliyor ya, bu yolculuğa para hırsı yüzünden çıkmadım; yolculuk başlı başına bir zevk ve böylesini uzun zamandır tatmamıştım. Bunu yapmasaydım huzur içinde ölmezdim, önce Hindistan'ı görmemiş olmama şimdilik gerçekten de pişman değilim." Bkz. Löscheburg, 1998, a.g.k., 47.

³²Sefirler tablosu zamanının çelişkilerini deniz yolculuğı detaylarıyla belirginleştiren görsel bir eğretilenmeydi. Buna göre resimdeki masanın alt rafında yanında bir adet İncil ve bir adet aritmetik kitabıyla birlikte kıtaları gösteren ters bir yerküre bulunuyordu. Üst rafta silindirik güneş saati, ekvatorial güneş saati, çok yüzü güneş saati, iletke ve torquetum gibi deniz yolculuklarında kullanılan aletler yer alıyordu. Duvarda da perdenin ardında iyice gizlenmiş bir İsa figürü vardı. Bkz. EK-4.

gezip görmek; her şeyi incelemek, kayıt altına almak, yazıya dökmek, aynı zamanda kültürü arttırmak, bilim yapmak demektir. Copernicus 1543 yılında ölmeye yakın güneş merkezli dünya görüşünü ortaya koyduğu “Göksel Kürelerin Dolanımı Üzerine” adlı yapıtını görebilmiştir.³³ Yüzyılın son çeyreğinde Johannes Kepler gezegen yörüngelerinin elips şeklinde olduğunu buldu. Teleskop 17. yüzyılın hemen başında Hans Lippershey tarafından icat edilmişti; Galileo Galilei teleskopu kullanan ilk kişilerden biri oldu ve ardından ayın pürüzlü yüzeyini keşfetti. Çok geçmeden John Wilkins adlı bir piskopos yazdığı eserle ayda yaşanabilir bir dünya olabileceğini bilimsel anlamda tartışan ilk kişi oldu.³⁴ Galileo’nun sarkacın işleyişini keşfinden kısa bir süre sonra, Christiaan Huygens ilk sarkaçlı saati geliştirdi. Bunun hemen ardından da Batı dillerine hızlı olmak ile ilgili kavramlar (speed) girmeye başladı ve 19. yüzyılda bu kelimeler yerine oturdu.³⁵ Levine’in belirttiğine göre, önceleri davranışları konusunda ayrıntıcı olan kişiler için kullanılan “punctual” kelimesi, 17. yüzyılın sonlarına doğru tam olarak randevulaşılan saatte gelen kişiler için kullanılır olmuştur.³⁶

Pek çok kişi Kolomb’un keşfinden sonra yüzyıl içinde Güney Amerika’ya, Uzakdoğu’ya ya da diğer coğrafyalara gitmek üzere Avrupa’dan gemilere binip deniz yolculuklarına çıktı; dağları aştı, nehirleri geçti. Galileo ile birlikte gözlemciliğin de önemi artmıştı; farmakoloji araştırmacıları, insanı ve doğayı gözlemleyip, görebildiği her türden bitki ve böceği büyük bir iştahla resme dökmek isteyen sanatçılar, botanikçiler, bilim insanları ve yolculuklara zaman ve para yetiştirebilen diğer kişiler öğrenmeye ilişkin tutkularını dindirmek üzere denizlerin kaşiflerini takip ettiler. Böylece geniş ölçekli zamanlar ayrılıp yapılan gezip görmeler Antik Roma’da olduğu gibi sırf yapılmak için yapılan uğraşlara dönüşmüştü.³⁷

³³C. Yıldırım (2005). *Bilim tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. s.81.

³⁴J. Wilkins (1638). *The discovery of a world in the moone*. London: E. G. for Michael Sparl ve Edward Forrest, s.11, 52 vd.

³⁵1720 yılına ait bir İngilizce sözlükte “speed” kelimesi henüz yer almamaktadır. Bkz. E. Phillips (1720). *The new world of words or universal English dictionary*. London: J. K., “S” maddesi.; Aynı kelime 1856 yılına ait İngilizce-Türkçe sözlükte geçmekte ve karşılığı olarak da “gidiş”, “sürat”, “sağlık vermek”, “gitmek”, “çabuk-gitmek” anlamları verilmektedir. Bkz. (1856). *An English and Turkish dictionary, in two parts, English-Turkish and Turkish-English, Part the first, English-Turkish*. London: J. W. Redhouse, s.333.

³⁶Levine, 2013, **a.g.k.**, 85.

³⁷Antik Roma’da ticaretle elde edilen zenginlik bir gösteriş modası yarattı. Zenginler arasında bir yarış başladı ve bu kişiler dinlenmeden arda kalan vakitlerini olabildiğince Grek kültür varlıklarını gezip görmeye ayırdılar. Bu gezip görmeler sırasında ilk romantik turist bakışları ortaya çıktı. Yunanlı esnaflar antik Yunan mimarisini betimleyen küçük objeler ürettiler. Romalı zenginler de bu anıları satın aldılar ve onları evlerinde, misafirlerinin görebilecekleri şekilde sergilemeyi sevdi. Bu ufak anılar onlara yaptıkları seyahatleri hatırlatıyordu. Bkz. Löscheburg, 1998, **a.g.k.**, 19-20.; Bkz. J. Urry (1995). *Mekanları tüketmek*. (Çev: Rahmi G. Ögdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.190.

16. ve 17. yüzyıl kadın ve erkeğinin bir kısmı boş zamanlarını dünyayı ve insanın konumunu her yönüyle anlamaya çalışarak geçiriyordu; ancak bu insanların geçtikleri yerlerde, gittikleri herhangi bir kıtada düzenli yollar ya da köprüler yoktu. Üstelik Avrupa'da dahi Roma'nın yıkılışından sonra yollar yerlerini patikalara ve nehirlere bırakmıştı. Dolayısıyla insanlar bir nehir engeliyle karşılaştıklarında bunu yüzerek aşmak zorundaydılar. Bu gezip görmeler sırasında pek çok yerde boğulma vakaları yaşanmış olmalı ki nasıl yüzüleceğine ilişkin bilinen ilk kitap da bu dönemde yazıldı.

1587 yılında teolog Sir Everard Digby tarafından yayımlanan "De Arte Natandi" (Yüzme Sanatı) adlı eser yüzme teorisini ve yüzme tekniklerini içeriyordu. Kitap, dışarıda yüzmenin tehlikelerine karşı kişiyi canlı tutmayı hedefliyor, suya girmenin tehlikeli olduğunu belirtiyor ve nehre girmenin en güvenli yöntemlerini açıklıyordu.³⁸ Kitapta yer alan yüzme tasvirlerinde kişiler tek başlarına değillerdi. Digby, yüzücülere şayet bir zorlukla karşılaşırlarsa diye kendilerine yardım edebilmeleri için diğer kişilerle bir arada olmaları gerektiğini öğütüyordu. Tasvirlerde kişiler bahar ya da yaz aylarında, kitabın sağ üst kısmında tüm heybetiyle vurgulanan güneşin kavurucu sıcaklığı altında, bir nehrin çevresinde bulunuyorlardı. Kişilerden biri sudayken diğeri kıyıda onu gözetliyor ve tamamen çıplak bir şekilde hazır bekliyordu. Yüzen kişi de çıplak yüzüyor, mayo vb. herhangi bir şey kullanmıyordu. Yazar serbest (crawl) yüzme, sırt üstü yüzme, kurbağalama, köpekleme gibi yüzme stillerini ve suda oturma, suyun altında yüzme, suda durma ya da suda dönme gibi yöntemleri hemen hemen bugün bilinen isimleriyle, kırk farklı gravürle anlatıyordu. Digby suya girerken atlama konusunda uyarıda bulunuyordu. Suya yavaş ve temkinli girilmeliydi. Aksi halde nehrin dibi çamurluysa kişinin ayağı saplanıp kalabilirdi.

Kişinin zamanı dolaşmaya harcaması yeni bir edim değildi. 12. yüzyılda Kuzeybatı Fransa'nın soylu genci, kılıç kuşanma ve evlenme arasındaki sabırsızlık döneminde³⁹ hormonlarının ve gençlik gücünün verdiği şevkle, para, macera ya da evleneceği kadını bulmak için yollara düşüyordu. Bu, zenginliğini kendi yönetmek isteyen babası tarafından birkaç yıl yollarda sürtmeye zorlanmak, evden uzaklaştırılmaktı. Ona hayatta yol gösterecek olan yardımcısıyla birlikte, ava çıkan,

³⁸E. Digby (1587). *De arte natandi*. London: Thomas Dawlon.; Bkz. <https://publicdomainreview.org/collections/the-art-of-swimming-1587/> (Erişim Tarihi: 24.07.2019); Bkz. EK-5, EK-6, EK-7, EK-8 ve EK-9.

³⁹Bu, öğrenimi bitirmediği 15 ile 19 yaşlarından evleneceği zamana kadar geçen süredir.

turnuvalara ve savaşlara katılan genç için bu macera dönemi aşk ve kahramanlıkla doluydu. Bu, gencin hayatı anlama süreciydi. Genç, bağımsızlık olanaklarını döndüğünde evinde bulamıyor ve babasıyla yaşadığı mali temelli çatışmaların ardından tekrar yollara düşüyordu. Babası rahat bir nefes alırken evlenmemiş gencin uzaklara gitmesini kimse garipse miyordu.⁴⁰ Gençlerin evden dışarıya çıkmaları herhangi bir dönemle sınırlı kalmamıştı.

Bir başka evden çıkış ise 17. yüzyılda kendisini planlı, büyük turlar olarak göstermişti. Bu turların öncekilerden farkı dönüş fikriyle kurgulanmış olmalarıydı. Bu tarihten sonra Kuzeybatı Avrupa'nın soylu ya da zengin genç beyleri, mahiyetindekilerle birlikte bir Avrupa turu atmaya gönderildiklerinde bu, dünyanın gereklerinden soyutlanmamış, yöneticilik kariyerleri için yaptıkları peripatetik bir kültür öğrenmesi anlamına geliyordu. Yollarda artık zorluklar ya da kahramanlıklar değil, yeni yerler görme, lokal yerel kültürleri keşfetme, öğrenme, eğlenme, dinlenme gibi daha naif değerler aranıyor. Gezmenin niyetindeki bu naif değer, onun niteliğini de belirledi. Böylece bavulların açılıp içinden porselen takımların çıktığı, rehberlerin etrafta dolaştığı, rehber kitapların tavsiyelerine uyulduğu; farklı ülkelerdeki, saray, tiyatro, opera, karnaval, kütüphane ya da kaplıcalara gidildiği; sanat hamilerinin dolaşıldığı estetik bir gezme biçimi ortaya çıkmıştı. Eric J. Hobsbawm, grand turların turizmi icat etmemesini soylu gençlerin posta hanlarına yüz çevirmesine, yani bir anlamda bu yolculuk biçiminin halktan kopukluğuna bağlıyordu.⁴¹ Soylular gezmeler sırasında, yer bulunamadığında ahırdaki samanlarında uyunan posta hanlarında kalmaya tenezzül etmediler ve halkın arasına karışmadılar. Ancak Fransa'daki halk bunun aksini ortaya koyacak radikal bir formül buldu; 18. yüzyılla birlikte kendisini ve haklarını siyasi zeminlere taşıdı ve soylularla arasındaki mesafeyi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gibi bir metinle kapatarak kendisini eşitledi.

Bu dönemde pek çok gezme biçimi bulunmaktaydı. Bunlardan birisi, René Descartes'ın yaptığı gibi, aydın yolculuklarıdır. Bu anlamda 18. yüzyılda İtalya'ya yapılan geziler meşhurdur; aydınlar, sanatçılar, Rus soylular, Amerikalı zenginler, herkes entelektüel yoğunlaşma arzularıyla Roma'da toplanmanın peşindedir.⁴² Bir diğeri ise 16. yüzyılda tedavi bulma isteğinin ve sıkılmışlığın verdiği teşvikle yeniden

⁴⁰G. Duby (1990). *Ortaçağ insanları ve kültürü*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s.114-126.

⁴¹E. J. Hobsbawm (2009). *Sermaye çağı (1848-1875)*. (Çev: Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.223.

⁴²Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 77.

canlanan kaplıca ziyaretleridir. Ancak bütün gezmeler, kaplıca ziyaretleri, burada girilen havuzlar, havuzlarda yapılan yüzmeler vb. her şey kişi bunun ücretini karşılayabiliyorsa mümkündü. Gezip görmek açıkça bir zenginlik işiydi ve her türden yolculuk masraflı ve meşakkatliydi. Dönemin binlere varan sayıdaki anı kitaplarına bakıldığında bu daha iyi anlaşılmaktadır; bu kitapları yazanlar yani gezip görmeyi başaranlar, ya soylu takımındandır ya da zenginliklerini farklı yollarla elde etmiş kişilerdir. Winfried Löschburg'un da belirttiği gibi, tarihteki bütün bir seyahat külliyyatı bu masrafları kibarca susarak geçiştirmektedir.⁴³ Halk ise bir yerden bir yere gidecekse bunu ancak yayan yapmaktadır. Yolculuğun masraflarını denkleştiremeyenler, şayet gezmek, bir kaplıcaya gitmek istiyorlarsa bunu, zenginlerin çıktığı yolculuklarda onlara sundukları kahyalık vb. hizmetlerle peşlerine takılarak yapacaklardır. Zevkine gezip görmeler henüz halk için geçerli değildir. Herhangi bir gitme, zevkine yapılmıyorsa bunun sebebi çoğunlukla kötü ulaşım şartları ve ekonomidir.

1.1.3. 18. yüzyıl

18. yüzyılda pek çok kişi bir yerlere gitmenin, bir şeyler yapmanın öneminden, yollara düşmekten bahsediyordu. O dönemde yazılan rehberler, seyahatnameler, Montaigne gibi yazarların seyahat anıları, yani gezip görmeye ilişkin öyküler; dolaşmaların ardındaki itici güç olmuşlardı. Hatta Kolomb'u ünlü biri yapacak uzun okyanus yolculuğuna imkan tanıyan koşul ve itki de, dalgalara karşı gemiye belirli bir manevra kabiliyeti kazandırmak adına 12.-13. yüzyılda icat edilen dümen teknolojisinin yanında, Marco Polo'nun kelimelerinde tüten doğunun baharat kokuları ve geçmişten gelen diğer efsanevi öykülerdi.⁴⁴ 18. yüzyılda yazılmış metinlerde; gidip görmenin güzelliği, belli bir estetik duyguyla yapılmış peyzaj örnekleri, parklar ve bahçeler, bunun yanı sıra kaleler, şatolar, diğer ulusların yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri;

⁴³Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 58.

⁴⁴Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 40, 43.; U. Eco (2014). Ortaçağa giriş. *Ortaçağ*. (Ed: U. Eco), (Çev: L. T. Basmacı), İstanbul: Alfa Yayıncılık, s.17.;F. Stella (2014). Ortaçağ edebiyatında olağanüstü kavramı. *Ortaçağ*. (Ed: U. Eco), (Çev: L. T. Basmacı), İstanbul: Alfa Yayıncılık, s.633.; Kolomb seyir defterine şu cümleleri yazar: “Kutsal Kitab’ın tanıklığına göre Tanrı Yeryüzü Cenneti’ni kurduğunda yaşam ağacını onun ortasına dikti. Oradaki kaynaktan dört büyük ırmak çıkar: Hindistan’daki Ganj, Mezopotomya’daki Dicle ve Fırat, sonra da Nil. Ama ben bu Yeryüzü Cenneti’nin dünyada nerede bulunduğunu kesin olarak açıklayan ne Latince ne de Grekçe bir yazı okumuşumdur, hiçbir harita üzerinde de görmemişimdir onu. (...) Kimi eski yazarlar Yeryüzü Cenneti’nin Kanarya Adaları dediğimiz Islas Afortunadas’ta bulunduğunu kanıtlamaya kalkıştılar. San Isidora, San Beda ve Strabon, ayrıca Ortaçağ felsefe bilgini San Ambroiso, Duns Escoti ve bütün iyi tanrıbilimciler Yeryüzü Cenneti’nin Doğu’daki bir yerde bulunduğu konusunda eş kanıdadırlar.” Bkz. K. Kolomb (1999). *Seyir defterleri, Keşif yolculukları günlüğü*. (Çev: Sait Maden), İstanbul: Çekirdek Yayınları, s.202-203.

dilleri, sanatsal eserleri, nadide eser ve koleksiyonlar ya da çeşitli acayıplıklar gibi farklı kültür ve coğrafyalara ilişkin pek çok bilgi yer alıyordu.

O dönem için park ve bahçeler özellikle görülmeye değer yerlerdi. Bahçe sanatları üslup açısından fazlasıyla romantikti ve açıkça kalburüstü kişilerin “doğa”larını yansıtıyordu. Sanat tarihçisi Adrian von Butlar bunun için şöyle demektedir:

“Burjuva aklının ve ekonomik verimliliğin egemenliği (özellikle sanatta ve edebiyatta) kısa bir süre sonra diğer yüzünü de gösterecekti: duygunun, heyecanların ve iç dünyanın keşfedilmesi. Duyarlılık dönemi, duygusal doğa özlemi, bunların yanı sıra korkunç ve dehşetengiz olanın estetiği, ortaçağa, yeni gotiğe ve korku romanına olan romantik kaçış – tüm bunlar 18. yüzyılın İngiliz kökenli ihraç ürünleriydi. İtalya’nın yanı sıra şimdi İngiltere de en önemli gezi ülkesi olmuştu. İngiliz kültür ihracının ‘bestseller’ı, aynı zamanda tüm bu fikir ve akımların erime potası, kuşkusuz peyzaj bahçesiydi.”⁴⁵

Öyküler, seyahat metinleri kişilerin ceplerinde taşıyor, yanlarından ayrılmıyordu.⁴⁶ Böylece insanlar bu bilgileri bir şekilde duyuyorlar, merakla perçinleniyorlar, bunlar akıllarına yatıyor ve yapabiliyorlarsa zamanlarını gezmeye ayırıyorlardı. Bu gibi şeyler insanların aklına yatıyordu; çünkü o tarihlerde Francis Bacon’a (1561-1626) ait fikirlerin de redaksiyonu olan “scientia potentia est”, yani “bilgi güçtür” şiarı gündemdediydi. Öyle ki, porselen pudra kutuları ve tırnak fırçalarıyla yolculuğu estetik bir değer haline getiren grand turların çıkış esası ya da aydın yolculuklarının yapılış amacı dahi buydu; yani anavatana bilgiyle dönmek ve elde edilen bilgiyi kişisel kariyerde kullanmak. Bu metinler henüz bir yere gitmemişler için teşvik edici güç oluyordu. Herhangi bir yere gitmiş kişinin, gitmemiş kişiye, o yere gitmesi gerektiğini söylemesi, seyahatin teşviki konusunda yeterli oluyordu. Hatta gidemeyenler ya da yeterince yer görmüşler için de “Robinson Crusoe” (1719) ve “Gulliver’in Gezileri” (1726) gibi öykülerle olmayan yerlere gitme fırsatı tanınıyordu. Salt merak ve arzunun insanı teşviki, insanın insanı teşvik etmesi kadar önemli olmadı. Dolayısıyla 17. yüzyıl itibarıyla gezip görmedeki artışın esas sebebi,⁴⁷ seyahate ilişkin metinlerin, yani insanın insanı teşvik etmesiydi. Edebi metinlerin bu teşvik rolünü 19. yüzyılın sonlarına doğru gazete reklamları, köşe yazıları ve seyahat broşürleri alacaktı.

⁴⁵A. von Butlar (2003). İngiliz bahçesi. (Der: H. Sarkowicz), *Bahçelerin ve parkların tarihi*. (Çev: Ersel Kayaoğlu), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.143.

⁴⁶Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 66.

⁴⁷Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 62.

Ancak 17. yüzyıl seyahat metinlerinde henüz manzara ya da doğa gibi unsurlardan, yani doğanın kendi romantikliğinden bahsedilmiyordu.

Yine de Kolomb'u takip eden pek çok insanın yaptığı geziler sırasında vücut bulan bitki bilim ve farmakoloji çalışmaları, insanı doğaya hayran bırakmıştı. İnsanlar gidebildikleri her yere gidiyorlar, doğayı yeni baştan keşfediyorlardı ve doğa her yerde insana şiir yazdıracak kadar güzel görünüyordu. 18. yüzyılın sonu, Charles Darwin'in büyükbabası Erasmus Darwin'in, 1791 tarihinde yayımlanan "The Botanic Garden" isimli kitabında, Carl Linnaeus'un botanik sınıflandırma sistemini "Loves of Plants" adlı şiiriyle dizelere döktüğü bir dönemdi.⁴⁸ 18. ve 19. yüzyılda Jean Jacques Rousseau (Yeni Heloise), Johann Wolfgang von Goethe (Genç Werther'in Acıları), Alexander von Humboldt (Cosmos) ve Henry David Thoreau (Walden) gibi şair, yazar, filozof ve bilim insanları yazdıkları eserlerde doğayı ve insanın kendi doğasını öylesine tasvir ettiler ki, açıkça insanlara doğaya dönüş çağrısında bulundular.⁴⁹ Bu yazarlar yazdıkları edebi ve bilimsel metinlerle insanlarda belirgin bir doğa hayranlığı yarattılar. Zaman içinde insanlar, edebi eserlerin bu çağrısına uydular ve kendilerini doğaya bıraktılar. Böylece şimdiye dek yapılan gezip görmelerin ekseninde yer alan kültür seyahatleri kavramının yerini, doğa ve ona ait diğer değerler aldı. Artık anlatılarda ıssız dağlarda, kuş cıvıltıları altında yapılan dolaşmalar önem kazanmıştı; geceleri ormanda kalmak, ay ışığının altında yürümek ve sabah güneşin doğuşunu izlemek moda haline gelmişti.⁵⁰ Bu aktiviteleri yapanlar yaşadıkları maceraları diğer kişilere anlattılar. Ardından da bunlara yenileri eklendi. Erasmus Darwin, 1794 yılında yayımladığı "Zoonomia" adlı kitabında, hayvanlar ve insanların denizde bulunan ilk canlı liflerden türediğini savunuyordu.⁵¹ İnsanın denize gitmesi buradan bakılınca esas itibariyle bir geriye dönmeydi. Ve bu geriye dönüş sırasında romantik duyguların ortaya çıkması normaldi.

Böylece kumsallar da, bu modadan etkilenmiş insanlar için doğanın bir başka kolları oldu. Hal böyleyken bu sırada deniz suyunun ve deniz havasının insan için faydaları da bilimsel olarak kanıtlanmıştı. Bunun hemen ardından da tarihteki ilk plaj, Doktor Richard Russell (1687-1759) tarafından Manş Denizi kıyısında bir sahil kenti olan Brighton'da hizmete açıldı.⁵² Görüldüğü gibi insanın toplu halde denize girebilmesi için, boş zamanın anlamlı hale gelmesi, doğanın yeniden keşfedilmesi ve bu

⁴⁸A. Wulf (2015). *Doğanın keşfi*. (Çev: Emrullah Ataseven), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.290.

⁴⁹Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 91.

⁵⁰Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 93-94.

⁵¹Wulf, 2015, **a.g.k.**, 290.; Bkz. E. Darwin (1794). *Zoonomia*. London: J. Johnson.

⁵²Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 99-101.

alanların sağlıklı bezenen ticari bir argümanla birleşmesi gerekmişti. Böylece kumsallar artık sahiplenilmeye başlanmıştı.

1.2. Deniz Hamamları

Richard Russell deniz suyunun tıbbi özellikleri üzerine önemli çalışmalarda bulunuyordu ve özellikle lenf bezi büyümesinin tedavisinde deniz suyu kullanımının önemine dikkat çekiyor; insanların deniz suyunu tüketmelerini, onunla banyo yapmalarını, vakit geçirmelerini tavsiye ediyordu.⁵³ Deniz suyuyla tedavi fikri öylesine popüler olmuştu ki kumsalın yanına kurduğu kliniğine dünyanın her yerinden insan geliyordu. Çünkü bu fikir, hem sağlıklı hem de eğlenceliydi. Üstelik hava değişiminin ve ufka bakmanın melankoliye iyi geldiğine dair yüzyıllık bir bilimsel çalışma kültürü de mevcuttu.⁵⁴ Löschburg'un bahsettiği gibi, ünlü Alman bilim insanı Georg Christoph Lichtenberg de bir süre sonra burayı ziyaret edenler arasında yer aldı. Ziyaretinin ardından 1793 yılında kendi anavatanı için bir metin kaleme aldı.⁵⁵ Bu metin deniz hamamları fikrinin dünyaya nasıl yayıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Lichtenberg, yazdığı metinde, deniz banyolarının barındırdıkları iyileştirici gücün, yerli halka önemli avantajlar sağladığından ve özellikle deniz kıyısı olmayan ülkeler için okyanusun kıyısında bir konaklama geçirmek adına tarif edilemez bir cazibe sunduğundan bahsediyor, herkese denize girmeyi tavsiye ediyordu. Lichtenberg metinde, denize girmenin ilk esaslarını da tarif ediyordu. Bu tarihlerde denize, henüz Monet'nin kumsallarında yer alan deniz kabini figürleri kadar geliştirilmemişse de "bath machine" denilen, iki ya da yaklaşık bir insan boyunda dört tekerli kabinlerle giriliyordu.⁵⁶ Bu kabinler bir arabacı tarafından denize indiriliyordu. Kişiler kendi kabinlerini bulabilsinler diye sıralı rakamlarla numaralandırılmışlardı. Kabinin sağ ve sol tarafında dört ila altı kişinin yan yana oturabileceği banklar vardı. Kabinin arka tarafı denize açılıyordu ve bu kısımda, kabinin üst kısmından denize doğru kapanabilen, ketenden yapılmış bir tür şemsiye/çadır bulunuyordu. Bu örtü sayesinde etraftan tamamen rafine olmuş çıplak ya da yarı çıplak kişi, etraftaki gözlerden gizlenerek, kabinin içine bağlanmış bir ip yardımıyla tahta merdivenden inip kendisini deniz

⁵³(1897). S. Lee (Ed.), *Dictionary of national biography*. Vol.49. London: Smith, Elder & Co, s.470-471.

⁵⁴A. Corbin (1994). *The lure of the sea*. (Çev: Jocelyn Phelps), Great Britain: University of California Press, s.57 vd.

⁵⁵Bkz. G. C. Lichtenberg. Warum hat Deutschland noch kein grosses öffentliches seebad?. https://www.lichtenberg-gesellschaft.de/leben/l_wirk_gtc.html (Erişim Tarihi: 24.07.2019)

⁵⁶Bkz. EK-10.

suyuyla rahatlıkla ıslatabilir, diz çökerek suya dalabilirdi. Böylece denizin sunduğu avantajlardan en rahat şekilde faydalanabilirdi. Kadınlar ise aynı yöntemle denize girmekle birlikte vücutlarını –boynun üstü, diz altları ve kolları haricinde- tamamen kapatan, bir kemer yardımıyla vücuda sıkıca tutturulmuş bol kıyafetler, keten gömlekler giyiyorlar ve bone kullanıyorlardı. Kabinin içinde kadınlara ıslanmış kıyafetlerini çıkarması konusunda yardımcı olan genç kadınlar da bulunuyordu.⁵⁷

Bu tarihlerde insanlar denize girmek konusunda biraz çekingenlerdi. Yine de çıplak girmediğiniz sürece denize girmek ayıp değildi. Löschburg'un anlattığına göre, 18. yüzyılda insanlar kaplıcalarda dahi tamamen giyinik bir vaziyette banyo yapıyorlardı.⁵⁸ O tarihlerde insanlar, ağır adab-ı muaşeret kurallarına uymak gibi fazlalıkları seviyorlardı.⁵⁹ Denize bir kabin vasıtasıyla girmek de eğlenceli fazlalıklardan biriydi. Denizin orta yerinde yan yana dizilmiş seyyar kabinler, bugün ancak çocuk masallarında görebileceğiniz türden sahnelerdi, yani bunların insanlar için eğlenceli icatlar olduğundan bahsedilebilir. Yine de bir seyyar kabin yardımıyla girildiği için, denize yalınayak inilmesine rağmen, deniz tabanının taşlık ya da kumluk olması önemli olmadı. Zaten buradaki amaç güneşten sonuna değin faydalanmak da değildi; denize girmek tıbbi bir reçeteden ibaretti ve bu reçetenin ana unsuru güneş değildi; tedavinin esası tuzlu deniz suyundan faydalanmaktı, maksat denizle temas etmektir. Üstelik denize fazla alışık olmayan insanlar için boğulma tehlikesi de bulunmaktaydı. Yani, denize girmek biraz da cesaret işiydi. Sahildeki aşırı sıcak, yapışkan kum ve bitmeyen ıslaklık pek çokları için, özellikle de soylular için rahatsız edici olabilirdi. Tüm bunlara ek olarak, bu konuyla ilgili hemen her çalışmada belirtildiği gibi, soylular açıkça esmer tenli olmaktan hoşlanmıyorlardı. Beyaz tenli olmak o yıllarda bir soylu sınıfının bulunduğu bütün ülkelerde güzelliğin sembolüydü ve esmerleşmiş ten işçi sınıfının bir üyesi olmakla eş tutuluyordu. Corbin'in şu tespiti önemlidir: Beyaz tenli kalmayı kutsayan soylular, işçi sınıfının çalışmakla güçlendiğini gözlemlemiş, kendi zayıflıklarının farkına varmışlardı. Buna göre deniz suyunun şifalı elleri de bu kimselerin güçlenmeleri için yazılan bir reçeteydi.⁶⁰

⁵⁷Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 101; Bkz. W. C. Oulton (1805). *The traveller's guide or English itinerary*. Vol.2. London: James Cundee, s.245.

⁵⁸Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 101.

⁵⁹19. yüzyılda daha önce hiç olmadığı kadar çok sayıda görgü kitabı yayınlanmıştır. Bkz. F. T. Yaşar (2013). Geç dönem Osmanlı âdâb-ı muaşeret literatürü. *Toplumsal Tarih*, (231), s.52.

⁶⁰Corbin, 1994, **a.g.k.**, 277 vd.

20. yüzyıla kadar denize girebilenler hala, çalışmaya çok daha az zaman harcayan varlıklılardı. İşçi sınıfının henüz buna ayırabilecek bir vakti yoktu. Ayrıca çalışmamak gibi bir lüksleri de yoktu. Ahmet Makal'ın yaptığı araştırmaya göre, 1913 ila 1915 yılları arasında dahi Osmanlı İmparatorluğu'nda dericilik sektöründe çalışan bir işçi yazın günde ortalama 11.5-12 saat çalışmak zorundaydı. 1908 yılında İzmir tramvay işçileri greve gittiklerinde, istedikleri şey çalışma sürelerinin günde on saate indirilmesiydi.⁶¹

Avrupa'daki örnekler ise endişe vericiydi; günde 15-17 saate varan çalışma süreleri acımasızdı.⁶² İngiltere'deki fabrikalarda çalışan işçilerin önemli bir bölümü ise çocuklardan oluşuyordu. Çocukların sabah başlayan günleri akşam sekize kadar devam ediyordu. E. P. Thompson'ın ifade ettiği gibi, “çalışma gününün son saatlerinde, gözetmenler ellerinde kayışlarla dolaşırken ağlayan ya da ana babaları uyanık tutmak için onları ne kadar dürtüklese de ayakta uyuyan çocukların elleri yün ayıklamaktan kan içinde kalıyordu.”⁶³

18. yüzyıl pedagojisi çocukların doğuştan kötü huylu ve ahlaksız olduğunu düşünüyordu. İngiltere Kilisesi tarafından destek bulan Pazar okullarının işlevinin de yoksulların çocuklarında “çalışkanlık, tasarruf ve dindarlık ruhu” yaratmak olduğu vurgulandı.⁶⁴ 1790'lı yıllarda Pazar okulları öğretmenlere, “(çocukların) bastırılmamış tutkularının yırtıcılığını ehlileştirme, tavırlarının aşırı kabalığını bastırma, dillerinin moral bozucu ve tiksinti verici müstehcenliğini giderme, iradelerinin inatçı asiliğini yok etme ve onları dürüst, itaatkar, terbiyeli, çalışkan, uysal ve düzenli kılmaları” talimatını vermişti.⁶⁵ 1797 yılında İngiltere'de çıkan bir yasada da, yoksulların yaşam koşullarının onlara Tanrı'nın eliyle tahsis edildiği, böylece görevlerinin “sadakatla görevlerini yerine getirmek ve kanaatkar bir şekilde bunun zorluklarına katlanmak” olduğu dile getirilmiş, bu dünyanın geçici olduğu, kendini dünya işlerine vermiş insanların uğruna kıyasıya mücadele ettikleri nesnelere o mücadeleye değmeyeceği belirtilmişti.⁶⁶ Thompson'ın

⁶¹A. Makal (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma ilişkileri: 1850-1920*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s.203.

⁶²Lanquar, 1991, **a.g.k.**, 21.; E. P. Thompson'ın ifade ettiği gibi, “Su gücüne dayanan kırsal fabrikalarda işlerin yoğun olduğu dönemlerde 14, 16 saatlik gündüz ve gece çalışmaları olağandı. Bkz. E. P. Thompson (2015). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu*. (Çev: Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.406.

⁶³Thompson, 2015, **a.g.k.**, 415.

⁶⁴Thompson, 2015, **a.g.k.**, 490.

⁶⁵Thompson, 2015, **a.g.k.**, 490.

⁶⁶Thompson, 2015, **a.g.k.**, 490.

yayınladığı bir istatistiğe göre 1842 yılında İngiltere Liverpool’da emekçilerin ortalama yaşam süresi 15 yıldır; bu süre Manchester’da 16, Derby’de 21’dir.⁶⁷

Endüstri devrimi Ortaçağ’daki çalışmanın bir ibadet olduğu fikrini sevinçle kopyalamıştı. Böylece çalışmanın anlamı iki katı artıyordu. Çalışmayı engellediği düşünülen müstehcen resimlere bakmak, sarhoş olmak gibi davranışlar da her türden aşırılık içinde değerlendiriliyordu; aşırılığa kapılmak yani çalışmamak neredeyse günahla eşdeğer tutuluyordu. Lanquar’ın belirttiği üzere, 1778 yılında Fransa’da sarhoşluğu önleme iddiasıyla Pazar tatillerinin kaldırılması bile istenmiş, hatta bu oylanmıştı.⁶⁸ İngiltere’de Kötülükleri Önleme Derneği adında bir örgüt, 1801 ile 1802 yıllarında Pazar günü yasalarının ihlaliyle ilgili 623 adet takibat gerçekleştirmişti.⁶⁹ Kilise ve burjuvazi, çalışan sınıfın yaşamını, gün içindeki yapıp etmelerini baskı altına almıştı. Thompson’ın sözleriyle ifade edecek olursak: “Denize çıplak girenler sanki giyotinin ve suçluları giyotine götüren arabanın mucidi imişler gibi kovuşturuluyordu.”⁷⁰ Dolayısıyla işçi sınıfının plajlarda vakit geçirmeye başlaması ancak gerçek bir serbest zamanı ifade eden haftalık tatil uygulamalarının edinildiği, günlük çalışma süresinin sekiz saate indirildiği ve kent içi ulaşımın ucuzladığı, demokratikleştiği 1930’lu yıllarda mümkün oldu. Bu yüzden, sıcaklardan bunalan halkın plajlara koşmasıyla ilgili ilk haberler de o yıllara rastlamaktadır.

Lichtenberg deniz banyolarının Almanya’da da olmasını istiyordu. Almanya onun sesini duydu ve o coğrafyadaki ilk plaj, aynı yıl içinde, bir sayfiye yeri olan Heiligendamm’da açıldı.⁷¹ Açılıştan sonraki tarihlerde bu plaja gelenlerin sayısı önce yüzleri, ardından da binleri bulmuştu. Plaj, başta doktorlar olmak üzere dünyanın her yerinden ziyaretçi çekmişti. Löschburg, 1803 yılına ait plaj konuk listesinde çok sayıda Rus asilzadenin adının yer aldığını belirtmektedir.⁷² Bu, denize gitmenin soylular arasında yavaştan rekabete dönüştüğünü de göstermektedir. Böylece deniz suyunu insan sağlığı için bir tedavi aracı olarak kullanma fikri İngiltere’den Almanya’ya geçiyordu. Bu fikir peşi sıra, dilden dile ve farklı coğrafyalara yayıldı. Bir süre sonra bu kumsal alanların etrafı geziler, oyunlar vb. başka eğlence aktiviteleriyle çevrildi ve buralarda ticari bir yoğunluk oluştu.

⁶⁷Thompson, 2015, **a.g.k.**, 406.

⁶⁸Lanquar, 1991, **a.g.k.**, 21.

⁶⁹Thompson, 2015, **a.g.k.**, 491.

⁷⁰Thompson, 2015, **a.g.k.**, 491.

⁷¹Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 101.

⁷²Löschburg, 1998, **a.g.k.**, 101.

18. yüzyılda doktorlar temiz havanın ve tuzlu deniz suyunun insan sağlığına olan faydalarını keşfedip bir tedavi unsuru olarak önermeye başladıklarında, romantizmin kıyılarında dolaşan insanlar da sahillerin, kumsalların yolunu tuttular.⁷³ Yürümek insana iyi geliyordu; Thoreau'nun fikirleriyle birlikte yürümenin önemi de anlaşılıyordu.⁷⁴ Üstelik kent yaşamı artık bir keşmekeşten ibaretti; endüstri devrimi pek çok kentte fabrikaların kurulmasını beraberinde getirmişti. Hava, kömür dumanlarıyla dolmuştu; su da hava kadar kirlenmişti. Göçler vb. sebeplerle insanların etrafında artık eskisine oranla çok daha fazla insan vardı. O yıllarda insanın önüne serili boşluğun kendisi ise – elbette varlıklı kimseler için- barıştı. Havanın ya da mekanın ve zamanın kendisi irili ufaklı barış parçacıklarıydı. Boşluk barış alanlarıyla doluydu. İnsanların etrafı güzel, temiz, ferah boşluklarla çevriliydi. Bunlar onların kendilerinin de düşünebilecekleri boşluklardı. Bu boşlukları kendilerini savunmak için toparlanma zamanları olarak kullanmamaları talihsizlik olurdu, nitekim onlar da yapabildikleri ölçüde zihinlerinin doğal yıpranışını engellemek adına bu boş ve ferah zamanları kullandılar, plajlara doğru yola çıktılar.

İnsanların kumsal dolaşmalarını aktaran ilk resim çalışmaları da bu dönemde sonra yapıldı. Kumsal çalışmalarında ressamlar yalnızca doğanın kendinde barındırdığı romantik unsurları resmetmediler, aynı zamanda doğaya romantik bir bakış tutturarak insanları da yakaladılar. Biz de onları gözlemlene ve bu etkinliklerin nasıl yapıldığına dair bir fikir üretme şansına sahibiz. Bunun için John Constable (1776-1837)'in “Hove Plajı” ve “Brighton Plajı”⁷⁵; Édouard Manet (1832-1883)'nin “Boulogne Plajı”⁷⁶, Frederik Hendrik Kaemmerer (1839-1902)'in “Scheveningen Plajı”⁷⁷, Claude Monet (1840-1926)'nin “Trouville Plajı”⁷⁸, Vincent van Gogh (1853-1890)'un “Scheveningen Plajı”⁷⁹ ile Edward Henry Potthast (1857-1927)'in “Manhattan Plajı”⁸⁰ adlı çalışmalarına bakılabilir. Bu resim çalışmalarından genel bir kanı elde etmek mümkündür.

Resimlerdeki insanların çoğu çok büyük bir ihtimalle denizin tuzlu havasını içlerine çekmek için buradaydılar, -Potthast'inkiler hariç- belirgin bir koşuşturma yoktu.

⁷³Alain Corbin'in de belirttiği gibi, Antoine Lavoisier 1778 yılında oksijeni keşfetmişti.

⁷⁴Bkz. H. D. Thoreau (1854). *Walden or life in the woods*. Boston: Tignor and Fields.

⁷⁵Bkz. EK-11.

⁷⁶Bkz. EK-12.

⁷⁷Bkz. EK-13 ve EK-14.

⁷⁸Bkz. EK-15.

⁷⁹Bkz. EK-16.

⁸⁰Bkz. EK-17, EK-18 ve EK-19.

Güneş şemsiyeli kadınlar çocuklarıyla ya da arkadaşlarıyla çiftlerli dolaşıyordu ve bu yürüme sırasında büyük bir ihtimalle sohbet ediyorlardı. Ne hakkında konuştuklarıyla ilgili bir yargıya varma şansımız yoktur. Kumsal yürüyerek bitirdiklerinde tekrar geri dönüp, kumsalın diğer tarafına yeni baştan yürüyor olmalıydı. Resimlerde denize açıkça girilmiyordu. Dolayısıyla da insanlar plajdayken mayo vb. yerine dönemin modasına uygun yazlık kıyafetlerini giymişlerdi. Denize girecekleri zaman ise bu kıyafetlerini denize çekilmiş seyyar kabinlerde o dönemin lüzumsuz fazlalıklı mayolarıyla değiştiriyor olmalıydı.

Manet ve Kaemmerer'in çalışmalarında daha önce bahsettiğimiz seyyar deniz kabinleri figürlerini görmek mümkündür. Manet'nin çalışmasında tek bir kabin figürü olmakla birlikte; figür deniz kıyısında, sanatçı da kumsalın kara tarafına doğru, gerilerde olduğu için kabinin detaylarını seçmek güçtür. Sadece kabinin geriye, denize doğru itildiği; koşulmuş bir atla da denizden çekildiği ve bir yüzünde iki adet küçük pencere yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak Kaemmerer, bu kabinlerle ilgili pek çok detayı vermektedir. Buna göre, öncelikle deniz kabinlerinin farklı tiplerde imal edildikleri anlaşılmaktadır. Resmin yakın planındaki kabinlerin hacimleri ve tekerlekleri daha büyüktür; uzak plandakilerde durum bunun tersidir. Herhalde yakın plandakiler, daha fazla kişinin birlikte denize girdiği zamanlarda, kumsalın daha taşlık alanlarında, daha derinlerde ya da denizin daha dalgalı olduğu anlarda kullanılıyordu. Kabinler sıralı halde, yan yana durdukları için perspektif itibarıyla sanatçıya bakan kısımlarının diğer kısmı görünmemektedir; ancak sanatçıya bakan kısma birer pencere koyulduğu için içeride uzun zaman geçirildiği, soyunup giyinme faaliyetlerinin burada yapıldığı anlaşılmaktadır. Yakın plandaki kabinler belirgin bir şekilde arka çadır sisteminin anlaşılmasına imkan tanırlar. Buradaki örnek, kabinlerdeki çadır sisteminin ne denli geniş çaplı olabileceğini göstermektedir. Yakın plandaki kabinlerde ayakları denize sokmak için kullanılan ufak bir balkon bulunmaktadır. Bu balkonun her iki tarafında birer tutunma paneli yer almakta; uzak plandakilerde ise böyle bir balkon sistemi bulunmamaktadır.

Resimlere göre kadınların sayısı her zaman için erkeklerden daha fazladır. Resimlerdeki en belirgin özelliklerden biri, figürlerin çoğunlukla birbirlerini tanımamalarıdır. Kumsalların plajlara dönüşmesinin sırlarından biri de budur, işçi sınıfının elde ettiği hakların yanı sıra, birbirlerini hiç tanımayan insanların kent dışındaki ya da kıyısındaki bir alanda bir araya gelebilmeleridir.

Tablolar o dönem için çocukların plajda nasıl eğlendiğini de göstermektedir. Kaemmerer'in çalışmasında bir erkek çocuk evinden getirdiği gemi maketini suda yüzdürmekte, ardındaki kız çocuğu ise elinde tuttuğu uçan kırmızı balonuyla onu seyretmektedir. Daha geç bir döneme ışık tutan Potthast'ın çalışmalarında ise belirgin bir koşuşturma başlar. Anneler bebeklerini pusetlerle plaja getirmeye başlamıştır ve anne ile çocuk artık plajda birlikte eğlenmektedir. Bu dönemde kadını plaja iten esas etmenin çocuğunun güneşe çıkmasını, denizle temas etmesini ve eğlenmesini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Tablolarda, çocuklar bir baloncunun etrafını sarmıştır, yine kırmızı-mavi balonları almak için sıraya dizilmişlerdir. Çocuklar kumla oynamakta, ufak kovalara su ya da kum doldurmakta, denizin içinde koşmaktadır. Yetişkinler ise yorulduklarında ya plajın kumlarına serilmekte ya da sandalyelere oturmakta, otururken kimisi sohbet etmekte, kimisi de kitap okumakta ya da ufku seyretmektedir. Kaemmerer'in çalışmalarında gündelik kıyafetler kimi yerde yerlerini tek parça mayolara bırakmıştı ve herhangi bir seyyar kabin olmadan denize giriliyordu. Yaşamları bir yandan hızlanırken insanlar, onlara artık bir yük gibi gelen gereksiz fazlalıkları atmaya başlamış olmalıydı. Zaten deniz kıyafetleriyle ilgili ilk fikirler daha 19. yüzyılın ilk çeyreğinde üretilmeye başlanmıştı. Kont Rodolphe Apponyi (1802-1853), yirmi altı yaşındayken kaleme aldığı bir makalede, "Kadınların deniz banyosu yaparken giydikleri kıyafet, hiç de zarafetlerine yakışmıyor." diyor ve "Üzerlerindeki kalın yünlüden gömlekle, aynı kumaştan bol paçalı uzun pantolonları, hele başlarındaki taftadan başlıklarıyla gerçekten pek komik oluyorlar."⁸¹ diye ekliyordu.

1.2.1. Türk Modernleşmesi

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu için bir reform çağını ifade ediyordu. Avrupa'ya yapılan seyahatler ile buradaki bilginin çeşitli metinlerle imparatorluğa aktarılması, III. Selim'le başlayan reform hareketlerine önemli bir ivme kazandırmıştı. Nüfus ve mülk sayımı, posta teşkilatı ve karantina uygulamaları ilk defa bu dönemde gerçekleştirilmişti; ayrıca haberleşme ve ulaştırma alanlarında da önemli adımlar atılmaya başlanmıştı. Bunun yanı sıra kamusal alanda da önemli değişimler göze çarptı; devlet dairelerine Sultan II. Mahmud'un portreleri asılırken, 1828 yılında uygulamaya koyulan kıyafet nizamnamesinin beraberinde memurlar ceket, pantolon ve fesleriyle sokaklarda boy göstermeye başladılar. Bu uygulamayı II. Mahmud'un kendisi de takip

⁸¹(1965 Ağustos). Deniz banyoları. (Çev: Eser Tutel), *Hayat Tarih Mecmuası*, 2 (7), s.69.

etti; önceki padişahlardan alışık olunan uzun sakallar, II. Mahmud ile birlikte kısaltmaya ya da tamamen ortadan kalkmaya başladı. II. Mahmut önünde diz çökülen bir padişah olmadı; üstelik diğer padişahların aksine hayatla iç içe olmayı, saraydan çıkmayı da biliyordu. Osmanlı'nın ilk resmi gazetesi olan ve 1831 yılında yayın hayatına başlayan Takvim-i Vekayi, ilk sayılarından itibaren onun seyahatlerinden bahsediyordu.⁸² 1867 yılında Paris Sergisi'ne giden Abdülaziz de bu yolculuğu ile birlikte Avrupa'ya seyahat eden ilk padişah olarak anılmıştı. Devletini kurtarmak için çağına ayak uydurması gerektiğinin farkında olan Sultan Abdülaziz; yolculuğunun ertesi yılı, Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'yi ikiye ayırıp Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'yi kurduğunda Osmanlı'da yasama, yürütme ve yargıyı birbirinden ayıracak en somut gelişmeyi ortaya koyarken, yasama sürecini Tanrı'nın emrinin dışına çıkarıyor ve kuralların insan aklıyla da konulabileceğini gösteriyordu.⁸³

Bu gibi reformların en önemlilerinden biri de batılı yöntemlerin esas alındığı yeni bir ordunun kurulması oldu. Reformcu ruhun önündeki en büyük engel olan eski ordunun 1826 yılında tasfiye edilmesinden sonra kurulan yeni ordunun eğitimi için yurtdışından subay ve teknisyenler çağırıldı. Bir kaç öğrencinin eğitim için yurtdışına gönderilmesinin beraberinde orduya üst düzey subay yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve 1834 yılında da Mekteb-i Harbiye gibi batılı yaklaşımları barındıran modern okullar açılmıştı. Bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için de yurtdışından profesörler getirildi. Daha sonraki bir süreçte de öğretmen olarak yetiştirilmek üzere yurtdışına hekimler gönderildi. Bununla birlikte öğrencilerin yurtdışına gönderilmelerine de devam edilmişti.

1839 yılında okunan Gülhane Hatt-ı Şerifi; can ve mal güvenliğinin devletçe korunması, devletin kimsenin malına karışmaması, vergilerin gelire göre saptanması, ömür boyu askerlik uygulamasının yerine sıralı usule geçilmesi, adil yargılanma ve tüm tebaanın aynı haklardan yararlanması gibi eşitlikçi ve özgürlükçü sözler veriyordu. Böylece Tanzimat Fermanı, yenilik yapma kültürünü ve daha özgür bir dönemi beraberinde getirecekti. Tanzimat Fermanı'yla birlikte idare, hukuk, askeriye, maliye, hak ve özgürlükler ve özellikle eğitim gibi sahalarda toplum ve devlet hayatını değiştirecek reformlara devam edildi. Bunun yanında tüm tebaaya eşit haklar tanınması

⁸²N. Berkes (2003). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.200.

⁸³Berkes, 2003, **a.g.k.**, 175.

ve halk ile padişah arasındaki ilişkinin akla uygun kanunlarla düzenlenecek olması, Osmanlı reformculuğunun batının düşünce kalıplarının etkisine girdiğini gösteriyordu.

III. Selim’le başlayan reform geleneğinin yarattığı olumlu ortam ve Osmanlı gençlerinin Avrupa’ya yaptıkları yolculuklar; batılı yaklaşımların hakim olduğu eğitimlerden geçen, gazete ve kitap okuyan, yabancı dil bilen, modern fikirleri anlama ve benimseme gayreti olan bir aydın sınıfı doğurmuştu. Batılı felsefe, sanat ve edebiyat bilgileriyle yetişen bu aydınlar, konuları akla uygun yöntemlerle değerlendirme kapasitesine sahip olmuşlardı. Bir süre içinde yapılan reformların yetersiz kaldığını düşünmeye başlayan aydınlar, reformların yukarıdan gelmesi gerektiği düşüncesine ve yabancı devletlerin Osmanlı’nın iç işlerine müdahalesine karşı çıkıyorlar, dışarıdan alınan borçların da ülke menfaatine kullanılmadığını ileri sürüyorlardı. Bütün bu aksaklığın nedenini ise, hükümetin kontrolünü sağlayacak bir mekanizmanın eksikliğinde görüyorlardı. Böyle bir ortamda aydınlar Abdülaziz döneminin aksaklıklarına karşı tabandan gelen düşünsel ve siyasal bir tepki olarak ortaya çıktılar. Sonraları bu dönemin aydınının, özellikle Namık Kemal’in, metinlerinin ve düşün dünyasının etkisinde kalan ve İttihatçı adını sahiplenen genç bir aydın kuşağı daha meydana çıktı; bu yeni kuşağın içinde de II. Abdülhamid politikalarına karşı büyük bir tepki oluşmuştu. Bu aydınların devletin nasıl kurtarılacağı sorusuna verdikleri cevap, halkın yönetime katılması ve meşruti bir düzene geçilmesiydi. Bu tepkiler de Osmanlı’da meşrutiyet kültürünü pekiştirecekti.

Tanzimat gibi bir metnin yarattığı olumlu havanın, Avrupa’ya yapılan yolculukların ve politika ile dini birbirinden ayırmaya yönelik yaklaşımların izdüşümüne Osmanlı günlük yaşamında rastlanabiliyordu. 19. yüzyılla birlikte İstanbul’un belli başlı mahalleleri artan nüfusu taşıyamamaya başlamıştı.⁸⁴ Vapurların boğazı turlamaya başladığı bu dönemde semtler arasındaki devinim de arttı; yollar genişledi ve yollara daha fazla fayton çıkmaya başladı. Batı kültürüne ilişkin değerler de zengin muhitlerde toplanmaya başlamıştı. Aile üyelerinden en az birinin Avrupa ülkeleriyle teması olduğu üst sınıflar, gündelik yaşamlarında kent merkezinin dışına çıkma faaliyeti içine girdiler ve belli mevsimlerde sayfiyelerde dinlenmeye başladılar.⁸⁵

⁸⁴E. Işın (1985). 19. yüzyılda modernleşme ve gündelik hayat. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. C.2, İstanbul: İletişim Yayınları, s.548.

⁸⁵M. Ö. Alkan (2014). Osmanlı’da sayfiyenin icadı. *Sayfiye, Hafiflik hayali*. (Der: Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları, s.35.

İlk turist kafilesinin 1863 yılında İstanbul'a gelmesinin⁸⁶ ve 1883'de de demiryolu çalışmalarının tamamlanmasının beraberinde İstanbul içinde oteller belirmeye başladı. İlk otomobil de ülkeye 1895 yılında girdi. İstibdat döneminden meşrutiyete geçmenin yarattığı ferahlama, yayın alanında da kendisini gösterdi; süreli yayınların satın alımları kendi döneminin koşullarında son derece yüksek rakamlara ulaştı. Bu gazete ve dergilerin ilgi alanları da çok yönlüydü; her yıl kadın, spor, mizah, çocuk, sanat gibi alanlarda yüzün üzerinde yeni dergi yayın hayatına başlıyordu.⁸⁷ Bu gibi bir fikir yoğunluğu da toplumun kültür seviyesini olumlu yönde etkilemişti. Nitekim bu kültür ortamı içinde kentli Osmanlı kadınının yaşamı da değişti. Osmanlı kadını II. Meşrutiyet döneminde toplumsal yaşam içinde daha fazla yer bulmaya başladı; özellikle savaş yıllarında çalışma hayatına katıldı; ticarete atıldı, fabrikalara girdi; hatta örgütlenme imkanına da sahip oldu, grevlerde boy gösterdi ve inkılapçı kimliği sahiplenmeye başladı.⁸⁸ Yine de insanlar, denizle ve birbirleriyle aralarında hala belli mesafeler bıraktılar; denize etrafı kerestelerle kapatılmış deniz hamamlarında giriliyordu ve kadınlarla erkekler arasında, "kadınlar hamamındaki seslerin erkekler hamamından" duyulmayacağı kadar mesafe bulunuyordu.⁸⁹

1.2.2. Osmanlı Örneği

Osmanlılar Avrupa'daki kumsalları, oradaki yapıp etmeleri; buralara gidip görerek takip etmişlerdi ya da gidemedilerse bile bir göz atma fırsatı bulabilenler o dönemin gazetelerinden belli bir fikir elde etmişlerdi. Kamil Şahin'in aktardığına göre, Servet-i Fünun gazetesinin bir sayısında Belçika'daki Oostende plajından bahsedilmekteydi:

"Halk buralarda açıkta ve kum üstünde yıkanır. Elbiseleri koymak ve çıktıkları vakit muhafaza olunmak üzere, tekerlekli kulübeleri kiralarlar. Önce baş taraftaki idarehaneden bir bilet ile havlularını alarak kulübelerden birine girerlerdi. Sonra kulübeye bir at bağlarlar; görevli kamçısının ucu ile bir defa kapıya vurur. Bundan maksat hareket edeceğiz, oturunuz demektir. Hayvan sürülür, kulübe ta denizin kenarına kadar gider. Orada hayvanı çözüp, görevli geri döner."⁹⁰

⁸⁶G. Akçura (2002a). *Turizm yıl sıfır*. İstanbul: Om Yayınevi, s.11.

⁸⁷Ü. Gürsoy (2008). II. Meşrutiyet dönemi dergileri üzerine bir değerlendirme. *Doğu Batı*, 2 (46), s.209.

⁸⁸Ş. Perinçek (2008). 1908 devrimi ve Cumhuriyet kadını. *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. (Ed: S. Akşin vd.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.277-301.

⁸⁹S. Beyoğlu (2004). Osmanlı deniz hamamları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (5), s.56.

⁹⁰K. Şahin (1994). Deniz hamamları. *Vakıflar Dergisi*, (13), s.248.; Refik Halid Karay da "Yezid'in Kızı" adlı eserinde Oostende plajına gittiğinden bahsetmektedir. Bkz. R. H. Karay (2009). *Yezidin kızı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları, s.52.

Yazının devamında kişinin kulübesinde soyunduğu, diz kapaklarına kadar örten bir fanila giydiği, kadın ve erkeğin denize birlikte girdiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca, denize girenlerin, geri dönüşlerinde kulübelerinin hangisi olduğunu bilebilmek için kulübelerinin numarasını hatırlarında tutma zorunlulukları vardır. Kumsallarda koca koca şemsiyeler ve onları taşıyan izbandud yapılı, iri cüsseli kimseler bulunur. Gazeteye göre, “Avrupalılarda denize girmek bir bahânedir. Onlarda denize girmek zevk, eğlence ve çeşitli sefahatlere düşmek içindir.”⁹¹ Bu, deniz banyolarının artık iyiden iyiye bir rekreasyon malzemesine dönüştüğünü göstermektedir. Osmanlılar ise deniz banyolarını her şeyden önce bir sağlık hizmeti olarak düşünecektir.

Tuzlu deniz suyunun ve havasının bir tedavi yöntemi olarak kullanılması fikrinin Osmanlı İmparatorluğu’na gelişi de İstanbul’a gelen Avrupalı hekimlerle ya da Avrupa’yı dolaşan Osmanlı aydınlarının öğrenim hayatları sırasında, özellikle Almanya’dan edindikleri fikirleri anavatanlarına getirmeleriyle olmuş olmalıdır. Ayşe Osmanoğlu, babası Sultan II. Abdülhamid’in ağzından bu konuya ilişkin bir anekdot nakleder. Bu anekdota göre, Abdülhamid on iki yaşındayken geçirdiği bir kazanın ardından İtalyan bir hekim, iyileşmesi için kendisine deniz banyosu tavsiye etmiştir:

“(…) O zaman sarayda Doktor Masiro adında hâzık bir İtalyan hekimi vardı. Hemen onu getirtip tedaviye başlattılar ve bunu babamdan tamamen sakladılar. Üç ay kadar hasta yattım. Doktor bana deniz banyosu tavsiye etti. Beylerbeyi Sarayı’na gittim. Doktor da benimle birlikte Beylerbeyi Sarayı’nda kaldı. Her sabah denize birlikte girerdik. Beni denize alıştırdığı gibi banyo usulünü de doktordan öğrendim. Şimdi bir itiyad haline geldi. İşte o gün bugün susuz yaşayamaz oldum.”⁹²

Bu tedavi yenidir, masrafsızdır ve cevapsız kalacak sorulara karşı birebirdir. Kişinin herhangi bir hastalığa ya da rahatsızlığa karşı verebilecek yeterli cevabı ya da reçetesi yoksa bu açığı kapatabilecek türdendir. Örneğin, 18. yüzyıl Avrupası’nda kuduz bir köpek tarafından ısırılan kimseyi tedavi etmek için en etkili usulün deniz banyosu olduğu düşünülüyordu. Köpeğin kuduz olduğu anlaşılırsa, ısırılan kişi hemen yakalanır, elleri ve ayakları bağlanarak ite kaka denize sokulurdu. Şayet olayın geçtiği yerde deniz yoksa, kişi hemen bir posta arabasına bindirilir, en yakın denize götürülür (örneğin, Dieppe şehrine), orada denize sokulan kişi “bir dua süresi boyunca” denizde tutulurdu. Böylece kuduzdan kurtulacağına inanılırdı.⁹³ Yani, deniz banyoları bugün bizim anladığımız gibi bir yüzmeyi değil, doktor kontrolündeki ve çoğunlukla eğlenceli

⁹¹Şahin, 1994, a.g.k., 248.

⁹²A. Osmanoğlu (1986). *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*. Ankara: Selçuk Yayınları, s.34.

⁹³*Hayat Tarih Mecmuası*, 1965, a.g.k., 67.

bir ilacı ifade ediyordu. Bu yüzden de 19. yüzyılda Osmanlı’da deniz banyosunun fayda ve yöntemlerini anlatan hatırı sayılır sayıda kitap yazılmış ya da tercüme edilmişti. Bu durum Osmanlı insanının dünyadaki gelişmeleri ne denli hızlı takip ettiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Bu kitaplardan bazıları şunlardır:

- Ömer Besim, *Mebahis-i Tıbbiyeden Su ile Tedavi ve Denizde Banyo*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1305 (1889-1890)
- İbrahim Cemal, *Deniz Hamamı Risalesi*, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1307 (1891-1892)
- Hüseyin Hulki, *Deniz Hamamları ve Kimler Girmelidir?*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1310 (1892-1893)
- Celal İsmail Paşa, *Deniz Havası ve Hamamları*, İstanbul: Hattat Serviçen Matbaası, 1317 (1901-1902)
- [Adanalı] Ahmed Şükrü, *Denize Kimler Girebilir?*, Dersaadet: Matbaa-i Kütübhaneye-i Cihan, 1322 (1906)
- Henry Deville, *Deniz Banyoları*, [müt: Mustafa Şevki (Yanbolulu)], İstanbul: Keşişyan Matbaası, 1324 (1908-1909)
- Selâhaddin Ali, *Hamamlar, Deniz Hamamları ve Denizde Banyo, banyoların tesirât-ı şifaiyye ve fevaid-i sıhhiyesi ve istihâmın sûret-i icrasındaki şerâit-i sıhhiye*, İstanbul: Ayyıldız Matbaası, 1334 (1918)

O günlerde Osmanlı doktorları insanın denizle olan ilişkisini titizlikle ele alıyor ve kişinin denizde ne yapıp etmesi gerektiğinin kararını kendileri veriyordu. Tabip Binbaşı İbrahim Cemal yazdığı risalede, “tabibin reyî (oluru) olmadıkça asla denize girilmemelidir. Denize ne vakit girileceğini ve mekulat (yiyecek) ve meşrubatın (içeceğin) nasıl olacağını ve buna mümasil (benzer) daha bazı hususâtı dahi tabib tayin etmelidir.” diyordu.⁹⁴ [Adanalı] Ahmed Şükrü de yedi yaşından küçük bir çocuğun ve kırk beş yaşından büyük kimselerin denize girmemeleri gerektiğini belirtiyordu. Üstelik kişi bu yaş grubu aralığında olsa bile denizde istediği kadar kalmamalıydı. Denizde kalma süresi oldukça kısa tutulmalıydı, en genç olanlar bile (10-15 yaş) suda on dakika kadar durmalıydılar.⁹⁵ Benzer şekilde deniz banyosundan herhangi bir zamanda

⁹⁴İ. Cemal (1301). *Deniz hamamı risalesi*. İstanbul: Kasbar Matbaası, s.25.

⁹⁵A. Şükrü (1322). *Denize kimler girebilir?*. Dersaadet: Matbaa-i Kütübhaneye-i Cihan, s.52.

faydalanmak da doğru değildi; bunun için en uygun zaman yaz mevsiminin bitimine doğru, sonbaharın başlangıcıydı.⁹⁶

Osmanlı deniz hamamlarının⁹⁷ kuruluş mantığı da dünyadaki diğer örneklerinin tıpatıp aynısıydı. Ancak Osmanlı coğrafyasında bu olgu üzerinde gerçekten de durulduğu, bu mekanların esas itibariyle bir sağlık tesisi olarak düşünülmesinden, deniz banyosunun mimari olarak kurgulanmasından ve bunun hakkında nizamnamelerin çıkarılmasından anlaşılmaktadır. Tarihçi Kudret Emiroğlu da, yüzmeye, denizde vakit geçirmeye ayrı bir özel alan tasarlanmasını “denize girme biçim ve kıyafetini formelleştirmek” olarak tanımlar.⁹⁸

Osmanlı’da denize girilmediğini söylemek zordu. Her ne kadar Osmanlı insanının denize açıktan girdiğine ilişkin birkaç tespit yapılabiliyorsa da bunun birkaç tespitle sınırlı kalması açıktan denize girmenin o dönem için yaygınlık kazanmadığını, kıyıda köşede kaldığını göstermektedir. İstanbul Ansiklopedisi’nde, 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı erkeğinin denize; etrafında Müslüman evleri bulunmayan yerlerden, açıkta soyunup, sıcak çarşı hamamlarında olduğu gibi bir peştamal sarınarak veya iç donlarıyla girdiği belirtilir.⁹⁹ Bu, gezgin ressam Thomas Allom’un 1838 tarihli bir gezi kitabı için çizdiği bir gravürde de açıkça görülmektedir.¹⁰⁰ Bu gravüre göre, Osmanlı erkekleri Kız Kulesi’nin hemen karşısında, sonradan Salacak deniz hamamının ve ardından da plajının açılacağı yerden denize girmektedirler. Kıyafetlerinin üst kısımlarını çıkarıp kıyıya koymuşlar, peştamallarını da bu alana sermişlerdir. Dizlerine kadar gelen donlarıyla suya girmektedirler. Buradaki yapıp etme plaj kültürü olarak adlandırılmaktan çok uzaktır, dolayısıyla buradaki amacın daha çok bir suya atlama, suda eğlenme, tanıdıklarla vakit geçirme ve temizlenme ya da abdest alma, kısacası sudan faydalanma olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde Ressam Halil Paşa’nın (1857-1939) bazı resim çalışmalarından da konuyla ilgili birkaç fikir elde edilebilir. Şayet Halil Paşa’nın resimlerindeki figürler ve onların yapıp etmeleri ressamın hayal gücünün birer parçası değillerse, ressam bu eylemleri gerçekten de gözlemlediyse; o zaman Osmanlı’da saklı deniz kıyılarında

⁹⁶Z. Toprak (2018 Temmuz). Bir nostaljinin öyküsü: Deniz hamamından plaja. *Toplumsal Tarih*, (295), s.34.

⁹⁷Deniz hamamlarına o dönemde derya hamamları da denirdi. Bkz. O. N. Ergin (1330). *Mecelle-i umûr-ı belediye*. Dersaadet. 2 (631).; Bkz. Şahin, 1994, **a.g.k.**, 243.

⁹⁸K. Emiroğlu (2002). *Gündelik hayatımızın tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.540.

⁹⁹(1966). *İstanbul Ansiklopedisi*. (Ed: R. E. Koçu), C.8, İstanbul: Koçu Yayınları, s.4438.

¹⁰⁰Bkz. EK-20.; Bkz. R. Walsh ve T. Allom (1838). *Constantinople and the scenery of the seven churches of Asia minor*. London: Fisher, Son & Co, s.82 vd.

ailece vakit geçirildiğinden, çocukların suda deniz kabuğu topladığından, kimi zaman suya girdiklerinden, kumsalda kovalarını kullanarak kumla oynadıklarından, güneş şemsiyeli kadınların kumsalda kitap okuduğundan, kadınla erkeğin deniz kıyısında oturup dinlendiklerinden bahsedilebilir. Burada kadının kumsalda boy göstermesi, Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi yine çocuğunu deniz havasına çıkarmak, güneşlenmesini sağlamak sebebiyledir. Demek ki bu tuzlu havanın çocuğa ve kendisine iyi geleceğini düşünmektedir. Çocuk kumsalda güzel, keyifli bir gün geçirirken kadın da onu gözetlemekte, bu süre zarfındaki boş vaktini de kitap okuyarak ya da ufku seyrederek geçirmektedir. Burada vakit geçiren kişilerin birbirlerini tanıdıkları, bir fikir üzerine kumsala geldikleri, kumsalla kişiler arasında bir mesireye gitme randevusu olduğu rahatlıkla anlaşılabilir.

Avrupa'daki örneklerinin aksine Halil Paşa'nın resimlerinde kıyıda vakit geçiren kişi sayısının düşüklüğü dikkat çekicidir. Bu, -şayet figürlerin edimlerinde tarihsel bir gerçeklik varsa bile- denizle buluşma eyleminin deniz havası almak ile güneş banyosu yapmak arasında bir vakit geçirme olduğuna ve tek tük yaşandığına dair bir fikir vermektedir.¹⁰¹ Sorun şu ki, Şuray-ı Devlet 28 Ağustos 1872'de aldığı bir kararla deniz hamamlarını Şehremaneti'nin sorumluluğuna bırakmıştı. Bundan yaklaşık üç yıl sonra da, 24 Mart 1875'te (16 Safer 1292'de) "Umumi Deniz Hamamları Hakkında Nizamname" yürürlüğe girdi. Bu nizamnamenin 10. maddesi şu şekildeydi: "Deniz hamamlarının haricinde olarak deniz kıyılarında ve açıklarında denize girenler olduğu halde zabıta ve liman idaresi tarafından kemakân men olunacaktır."¹⁰² Dolayısıyla yukarıda bahsini ettiğimiz tek tük bu maddenin uygulamaya geçirilmesinden kaynaklanıyor olabilirdi.

Yine de konu tam anlamıyla bir kesinliğe kavuşmamaktadır. Süleyman Beyoğlu'nun yaptığı inceleme sonucunda, Şuray-ı Devlet'te yapılan görüşmeler sırasında, hamamların haricinde denize açıktan girilmesini önlemek amacıyla, maaşı deniz hamamları gelirlerinden karşılanmak üzere mubassır denilen görevlilerin tayin edilmesinin teklif edildiğini, ancak bunun mali külfet getireceği ve zaten İstanbul sahillerinde eskiden beri denize girmenin yasak olduğu, bunun takibinin ise zabıta ve liman idaresi tarafından yürütüldüğünün ileri sürüldüğünü belirtmektedir. Beyoğlu buna karşılık, deniz hamamları dışında denize girmenin tamamen yasaklanmadığını

¹⁰¹Bkz. EK-21 ve EK-22; Bkz. L. Tınç (2005 Haziran). Denize nasıl girdiler?. *Popüler Tarih*, (58), s.51.

¹⁰²Bkz. B. Evren (2000). *İstanbul'un deniz hamamları ve plajları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları, s.28-36.; Bkz. Şahin, 1994, **a.g.k.**, 249.

belirtiyor ve yapılan görüşmeler sırasında, “deniz hamamı ücretini ödeyemeyecek olanların veya hamamlardan uzak yerlerde bulunanların böyle bir yasağa tabi tutulmalarının haksızlık olacağı” düşünüldüğünü ve “halkın arzu ve doğal ihtiyaçlarından sayılan fiillerin töhmet ve kabahat sayılamayacağından dolayı açıkta denize girenlere para cezası verilemeyeceğinden” bu fikirlerin sonradan nizamnameden çıkarıldığını ileri sürmektedir.¹⁰³ Bu haliyle, Osmanlı devlet adamlarının denize hamamlar haricinde girmenin yasaklanmasıyla ilgili fikirlerinin tamamen boğulmaları engellemek amacıyla doğduğu anlaşılmaktadır. Bu türden bir yasağın hazırda uygulanmışsa bile bunun, onu uygulayacak polisin keyfine kaldığı Sermet Muhtar Alus’un şu anlatısından anlaşılmaktadır:

“Ağaçlığın altında iki korkuluk uyuklar. Biri, fesinin kenarı iki parmak yağlı, nerede ise sakal duası ettirecek, siyah setresinin rengi yeşil zırhlarla bir örnek olmuş, 65’lik bir polis. Öteki, kirpiklerine üşüşen sinekleri kovmağa mecali kalmamış, çipil gözlü, kambur sırtlı, beyaz kayışlı belediye çavuşu... Gûya inzibat ve asayiş memurları.”¹⁰⁴

Kaynaklarda Osmanlı’da deniz hamamlarının ilk ne zaman kurulduğu ile ilgili olarak üzerinde uzlaşılmış bir yer ve tarih bulunmamaktadır. Deniz hamamları konusunda bir belgeye dayalı en erken tarihin tespitini Reşad Ekrem Koçu’nun fikirlerinden hareketle Kamil Şahin yapmıştır. Şahin’in tespit ettiği 11 Nisan 1847 tarihli belgede şu ifadeler yer almaktadır:

“Baron isimli bir zımmî Karaköy ile Tersâne arasında Yeniköprü’ye bağlı ve kapusu da köprüye açılmak üzere bir deniz hamamı (deryâ hamamı) yapmak üzere müracaat etmiştir. Bu teklif Bahriye Meclisince görüşülüp karara bağlanmıştır. Sonuçta hamamın büyük bir binâ şeklinde olup, ticaret gemilerinin giriş ve çıkışlarında engel teşkil edeceğinden, hamamın gelirinin de hazineye büyük bir gelir sağlayacağı düşünülmüş, bu gelirin de bir yabancı zımmî’nin eline geçeceğinden dolayı, söz konusu hamamın başka bir yere yapılmasına müsaade edilmiştir.”¹⁰⁵

Şahin’in de fikirlerinden hareketle, büyük bir ihtimalle, insanlar denizin, denizde bulunmanın faydalarını şu veya bu şekilde doktorlardan ya da eş-dosttan duymuş olmalıydı. Bu şekilde hareket eden insanların denize girmek için seçtikleri alanlar, bu alanlardan denize giriş biçimleri ya da denize girdiklerinde yaşanan boğulma, gürültü vb. olumsuz vakalar birilerini bunun üzerinde düşünmeye itmişti. Bunun öncesinde deniz hamamının icadının Avrupa’daki örneklerine binaen ticari bir fikir olarak ortaya

¹⁰³Beyoğlu, 2004, a.g.k., 59.

¹⁰⁴S. Muhtar (1934 Eylül). Eski deniz hamamları. *Yedigün*, (80), s.13.

¹⁰⁵Bkz. Şahin, 1994, a.g.k., 244.

çıkıldığı görülmektedir. Bu fikirle gelen formül, denizin sadece bir sağlık kaynağı olduğu fikrinden hareketle onun banyoyla sınırlanması ve boğulmaları önlemek için de insanların kıyıda tutulması düşünülmüş olabilirdi. Yine de böylesi bir sınırlamanın esas itibarıyla deniz hamamlarının gelirlerini arttırmakla da ilgisi olup olmadığının üzerine düşünmek gerekmektedir. Bu, deniz hamamlarının işletilmesiyle ilgili bir konudur ve esas konumuzun dışındadır.

Bu hamamların mimari örnekleri günümüzde kalmamıştır, gidip görme şansımız yoktur. Ancak bu mekanların yapısal özelliklerini dönemin resmi evrakından, anlatılardan ve o döneme ilişkin fotoğraflardan tanımlayabiliriz. Buna göre hususi ve umumi olmak üzere iki tür deniz hamamı bulunmaktadır. Hususi olanlar; kişilerin kendilerine ait olanlardı. Bunlar daha çok bir hamam odasını andıran, deniz üzerinde, süslü, zarif, ahşap kulübelardı. Bu kulübelar büyük yalıların hemen önlerine inşa edilirdi. Şayet yalı denizin bitişğinde ise hemen yanı başına, eğer denizle arasında rıhtımlı bir saha, bir yol vb. varsa yalının önüne inşa edilirdi. Bu yapılar denize çakılmış kazıklar üzerine kurulurdu. Hamamın iç mekanı ortası havuz halinde denizle buluşuyordu. Dış cephesi ise ahşap kerestelerle kapatılmıştı. Bu sayede dışarıdan iç kısmı görülmez, içeride yüzen ya da yıkanan, suyla buluşan kişiler de dışarıyı göremezlerdi. Hamamın tahta duvarları kişiyi dış mekandan, onun hengamesinden soyutluyordu. Hamamın alt tarafı ise açıktı, denizle irtibat halindeydi. Dolayısıyla bu kereste yapının altından denize doğru dışarı çıkma imkanı bulunuyordu. Denize hamamdan giren erkekler, erkek çocukları kimi zaman buradan dışarıya yüzerlerdi. Kadınlar ise iyi yüzme bilseler dahi bunu yapmazdı.¹⁰⁶

Bu türdeki hamamlar hususi olduğu için onun her türlü özelliğini belirleyen kişi de hamamın sahibiydi. Bu yüzden hususi hamamların bina şekli ve büyüklüğü, iç düzenlemesi, dış süsü vb. özellikleri her örnekte farklılık gösterirdi. Yine de hususi deniz hamamları; “Umumi Deniz Hamamları Hakkında Nizamname”yle birlikte “nizam-ı mahsus ve resmine tevfikân Şehremaneti tarafından verilecek ruhsat üzerine tavsiye ve inşa” olunacaktı. Dönemin fotoğraf mirasından da anlaşılacağı üzere hususi deniz hamamları umumi olanlara göre daha zarifti. Çünkü bir defa kurulduktan sonra bir daha bozulmazlardı. Bahar aylarında, kış mevsiminin yapı üzerinde bıraktığı tahribat tamir edilir, boyanırdı. Bir İstanbul sakini olan İffet Evin hususi hamamların zarafetini şu cümlelerle anlatmıştı:

¹⁰⁶*İstanbul Ansiklopedisi*, 1966, **a.g.k.**, 4439.

“Bir sandal dolusu irili ufaklı akraba çocukları buraya gelirdik. Denize açılan kapısının paslanmış zinciri aralanır, sandal içeriye alınır ve sanki başka yerde denize girmek imkanı yokmuş gibi burada denize girilirdi. Dipteki mermerlerin çoğu sazlar, kum birikintilerinin altında kalmış, basamakların dibinde, en sık yerinde ise beyaz kareler tertemiz duruyorlardı. Bir an önce o basamaklardan inip dipteki o mermerlere basmak için kendimize kaybedercesine bir telaşla sandaldan yüksek rıhtıma çıkar, her yanı mermer döşeli o loş yerde basamaklardan iner, sulara dalıp çıkmaktan sonsuz bir zevk duyardık.”¹⁰⁷

Umumi hamamlar ise 1875 yılı itibariyle Şehremaneti'nin koyduğu kural ve kaidelere göre inşa edilecekti.¹⁰⁸ Buna göre umumi deniz hamamları üç sınıftan oluşmaktaydı. Bunlar da kadınlar ve erkeklere mahsus olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bu iki hamam, birinden çıkan sesler diğerinden işitilmeyecek kadar birbirlerinden ayrı olmalıydı. Erkekler hamamından kadınlar hamamına geçmek kesinlikle yasaktı. İstanbul Ansiklopedisi'nde, yasak olduğu halde erkeklerden hamamın sınırını aşmış kadınlar hamamı yanına kadar gidenlerin, çıplak kadın dikiz etmeye çalışanların varlığından bahsedilir.¹⁰⁹ Bir asayiş memuru bunu tespit etmek ve engellemek için kayıkla iki hamam arasında sürekli dolaşırdı; tespit ettiği zaman düdüğünü çalar, kişiyi ihtar ederdi. Kişi şayet bu düdüğ sesini duymaz ya da duymazlığa gelirse sandala alınıp o haliyle en yakın karakola götürülürdü.¹¹⁰ Hatta gazeteci ve çevirmen Fikret Adil'in (1901-1973) belirttiği üzere, erkekler kimi zaman hamamın kerestelerinin altından dışarı çıkarlar, bu kişiler şayet yakalanırlarsa ve tanınmış kimseler değillerse bekçi hamamcıya ceza yazardı.¹¹¹ Umumi hamamlardan dışarı çıkmak kadınlar için de kesinlikle yasaktı. O yıllarda yasakları delenlerden birini Sermet Muhtar Alus şu cümlelerle anlatmaktadır:

“O seneler, Fenerbahçe hamamında, ele avuca sığmaz bir haspa türemişti. Sefaretlerden birine mensup olduğu söylenir, sereserpeliğine ağız açılmazdı. Sarışın, güzel, civelek bir şeydi. İkide bir, tahtayı koparır, açıklara doğru açılır. Bir haylı yüzdükten sonra geri dönüp hamamın dışında durur; türlü pozlar almağa başlar. Kırmızı mayo omzundan kaymış, gümüş gerdan, kaz göğsü sine, kar gibi omuzlar, asma kabağı gibi kollar meydana çıkmış. Kimlerin gözleri dört açılmazdı ki? O anda erkeklerin hepsi birbirine girer, hamam, deli var halini alırdı.”¹¹²

¹⁰⁷G. Akçura (2018). İstanbul plajlarında yaşam. *İstanbul'da deniz sefası*. (Ed: Z. Ögel, G. Tanman, E. Alışık), İstanbul: Pera Müzesi Yayını, s.90.

¹⁰⁸“Umumi Deniz Hamamları Hakkında Nizamname”nin tam metni için bkz. Şahin, 1994, **a.g.k.**, 249.; Evren, 2000, **a.g.k.**, 29.; Beyoğlu, 2004, **a.g.k.**, 68.; Bkz. *İstanbul Ansiklopedisi*, 1966, **a.g.k.**, 4439.

¹⁰⁹*İstanbul Ansiklopedisi*, 1966, **a.g.k.**, 4440.

¹¹⁰Şahin, 1994, **a.g.k.**, 245.; Evren, 2000, **a.g.k.**, 47.

¹¹¹G. Akçura (2002b). *Gramofon çağı*. İstanbul: Om Yayınevi, s.220.

¹¹²Muhtar, 1934, **a.g.k.**, 13.

Umumi deniz hamamlarındaki havuzun etrafında 30 adet loca ve bu locaların önünde de havuzu saran gezinti yerleri bulunurdu. Hamamın içinde çay, kahve, gazoz, limonata satan bir kahvehane ve “havuza hiçbir suretle fenalık tecavüz edilip karışmamak üzere” iki adet hela olacaktı. Bu hamamlar suya dayanıklı, çürümeyen keresteden (çam ağacı vb.) yapılacak ve denize girme mevsimi geçtiğinde de bozulacak, keresteler bir ardiyede saklanacaktı. Bu keresteler yosun, çivileri de pas tutardı; hatta bir dahaki sene yine bu yosunlu keresteler ve paslı çiviler kullanılırdı.¹¹³ Hamamın kurulduğu alandaki denizin dibi de yosunluydu. Şair Ziya Osman Saba'nın anlatısına göre, insanlar adeta yosunları ezmekten, incitmekten çekinir gibi parmak uçlarında yürüyor, kayıp düşmemeye çalışıyorlardı.¹¹⁴ Yapının üzerine oturtulduğu kazıklar ise denizin dibinde kalacaktı. Bu alanlar mevsimine göre sürekli bir kurma-sökme işlemine maruz kaldığından dolayı, -sökülmeyecekse bile bahar aylarında tamiratları gerekli oluyordu- bunların yapımı sırasında mimari anlamda bir estetik hedeflenmiyordu, çoğunlukla salaş görünüyorlardı; ancak ahşap malzemenin bu çarpıklığı hamamlara resmi yapısı bir hava da katıyordu.

Umumi hamamlar denizde açığa kurulurdu; kıyıyla olan bağlantısını ise tahtadan yapılmış bir köprü kurardı. Hamamlarda havuz suyunun en derin noktası bir buçuk metreydi, kıyıya doğru bu derinlik azalıyordu. Gerekli derinlik bulunana kadar hamam denizde ileriye taşınırdı, tahta köprü de bu mesafe boyunca uzardı. İçeride alkollü içecek satılmayacak, yalnızca limonata vb. içeceklerin satışına onay verilecekti. Böylece sarhoş ve edepsiz bir vaziyette gelenler hamama kabul edilmeyeceklerdi. Her hamama Şehremaneti tarafından tayin edilen bir çavuş konulacaktı ve bunlar da edep ve ahlaka mugayir hareketler olursa, bunların önlenmesine çalışacaklardı. Üstelik hamamlarda yüzme bilmeyenlere istenildiği halde öğretmek ya da cankurtaranlık etmek üzere bir muallim de bulunacaktı. Hamamlarda müşteriler tarafından kullanılmak üzere Şehremaneti tarafından verilecek numuneye uygun olarak kısa donlar, peştamallar, lüzumu kadar havlu ve çıkımlar bulundurulacaktı. Kadınlar hamamıyla erkeklerinki arasındaki tek fark kimi erkek deniz hamamlarında dış cephede denize atlamaya ya da güneşlenmeye yarayan bir tür balkon yolun bulunmasıydı.¹¹⁵

Deniz hamamlarında, “hususî localarda denize girecekler ister takımı hamamdan alsın isterse almasın nühas-ı akçe olarak üçer ve umûma mahsus olan havuza takımı

¹¹³Beyoğlu, 2000, a.g.k., 65.

¹¹⁴Akçura, 2018, a.g.k., 94-95.

¹¹⁵*İstanbul Ansiklopedisi*, 1966, a.g.k., 4440.

hamamlardan alıp girenlerden ikişer ve kendi takımıyla yıkananlardan birer kuruş” alınacaktı. Bunun yanında “zabitan-ı askeriyye ve zaptiyyeden mülazım ve yüzbaşılar ile küçük çocuklardan” mevcut ücretlerin yarısı ve “çavuşa kadar neferat-ı askeriyyeden” de onar para alınırdı.¹¹⁶ Sermet Muhtar’ın aktardığına göre sonradan erkekler hamamındaki hususi hücrelerin fiyatı 60 kuruş, locaların da 3 kuruş olmuştu.¹¹⁷ Burçak Evren de 20. yüzyılın hemen başlarında kadınlar hamamına giriş ücretinin 60 kuruşa, localar için ücretin 100 paraya çıkarıldığı, lüks localarda serinleme bedelinin de 5 kuruş olduğunu belirtmektedir.

Bu ücretleri karşılayabilenler hamamlarda diledikleri gibi vakit geçirebilirler, türlü eğlenceye katılabilirlerdi. Hamamların içi –özellikle kadınlarınkiler- şenlikliydi. Hemen her kaynakta bundan bahsedilir; bunları döneme ilişkin anılardan takip edebiliriz. Sermet Muhtar’ın anlatısına göre, Haydarpaşa’daki erkeklere mahsus deniz hamamı yalnızca cumartesi günleriyle akşam ezanından yatsıya kadarki saatlerde işler; diğer zamanlarda buraya kimse uğramazdı. Sermet Muhtar deniz hamamlarının iç mekanı ile ilgili bilgiler de vermektedir:

“Buranın erkekler tarafı da (...) dört köşe; üç yanı kapalı, Marmara ciheti açık... Önünde atlayacak kalas içinde çatılmış iki serene bağlı jimnastik aletleri: trapez, halkalar, ip... Geride, insan boyunda bir şarap fıçısı; içinde, denizden çıkana baştan aşağı, maşrapa maşrapa boca edilecek tatlı su. Çepeçevre soyunacak hücreler; sol taraftaki koridorda localar; en başta, duvarları kırmızı astarlı, büyüklü küçüklü aynalı, ‘Petit Journal’, ‘Petit Parisien’den kesilmiş resimlerle kaplı hatırlı zevata mahsus iki büyük loca. (...) Gelenin ardı arkası kesilmez, hele Pazar günleri, iğne atsan yere düşmezdi.”¹¹⁸

Deniz hamamı içinde, havuzun tam ortasından geçecek şekilde bir uçtan diğer uca gerilen ip/halat yüzme bilmeyenler içindi. Böylece kişinin bu ipe/halata tutunarak banyo yapabilmesi, bu keyiften mahrum kalmaması sağlanıyordu.¹¹⁹ Bu halatın yan

¹¹⁶Şahin, 1994, a.g.k., 249.

¹¹⁷Muhtar, 1934, a.g.k., 13.

¹¹⁸Muhtar, 1934, a.g.k., 13.; Bkz. EK-23; Sermet Muhtar burada Fenerbahçe deniz hamamının içeriğini anlatmaktadır. Umumi Deniz Hamamları Hakkında Nizamname, ilk planda 62 adet deniz hamamının kurulmasını öngörmüştü. Bu hamamların kurulduğu başlıca meskenler şunlardır: Yeşilköy, Bakırköy, Samatya, Kumkapı, Çatladıkapı, Ahırkapı, Salıpazarı, Fındıklı, Kuruçeşme, Ortaköy, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Yenimahalle, Beykoz, Paşabahçe, Kuleli, Çelköyü, Beylerbeyi, Üsküdar, Salacak, Moda, Fenerbahçe, Caddebostanı, Bostancı, Kartal, Maltepe, Pendik, Tuzla vb. Bunun yanı sıra diğer İzmir gibi diğer sahil kentlerinde de deniz hamamları mevcuttur. Bkz. S. Sert (2001 Mayıs-Haziran). İzmir’in deniz hamamları. *İzmir İzmir*, 6 (29), s.4.

¹¹⁹M. O. Gürel (2018). İstanbul kıyılarında toplumsal dönüşümün mimari izleri: Deniz hamamlarından modern plajlara. *İstanbul’da deniz sefası*. (Ed: Z. Ögel, G. Tanman, E. Alışık), İstanbul: Pera Müzesi Yayını, s.141.

tarafında, havuzun ortasında bir de yine yüzme bilmeyenler için kişiyi suyun yüzeyinde tutmaya yarayan su yelekleri mevcuttu.¹²⁰

Kadınlara mahsus hamamlar ise sabahtan akşama kadar belirgin bir yoğunluk içindedir, “Yeldeğirmenindeki bütün kibarca Museviler, memede, kucakta, elde, boy boy çocuklarla durmadan taşınır.” Sermet Muhtar bu cümbüşü şöyle anlatır:

“Yoldan geçerken kulak zarların zonklar. Çocuk viyaklamaları; ciyak ciyak yaygaralar; sanki içeride, saçsaça baş başa kör dögüşü var. Bu curcuna öğleye kadar sürer. Sonra salaş boşalır, ses seda kesilir; ikindiye doğru gene yükünü almağa başlar. Bu seferkiler müşterinin daniskası. (...) Kadınlar hamamı, teşbihe kadar girdiği gibi, ağız kalabalığından, şamatadan yıkılır. Soğuk suya temastan avaz avaz çığlıklar yayılır. Bereket versin arada bir billür gibi kakkahalar akseder de yüreklere sular serpilir, gönülleri ferahlandırır.”¹²¹

O yıllarda deniz hamamlarının en ünlü müdavimlerinden biri Selim Sırrı (Tarcan) Bey'di. Doktorlar, paşalar, kaptanlar, kırtasiyeciler, yüncüler, 60 kuruşu verebilen herkes bu hamamlara gelir; biraz güneşlenir, denize dalar, çıkar, uyuklar, terlikleriyle ya da yalın ayak etrafta dolaşır, sohbet eder ya da o dönemin gazetelerini okurdu. Islanmış havlular, deniz hamamının üzerinde ortası açık, kenarları tahtadan bir çatıda kurutulurdu. Bunlar kuruduktan sonra, uzun, ucu çatallı bir sopa yardımıyla tekrar geri alınırdu.¹²² O dönemin eğlenceli hamam adetlerinden biri de yüzme bilmeyenleri korkutmak, onları denize itmek ya da üzerlerine su serpmekti. Ahmet Rasim (1864-1932) bunu şöyle anlatmaktadır:

“Geçen Pazar Köprü deniz hamamında bulunuyordum. Tanımadığım müvesvis bir zât soyunmuş olduğu halde yanıma geldi. Gözümde gözlük olması hasebiyle beni doktor zannetmiş. Birdenbire dedi ki: ‘Doktor bey! Denize aç mı, tok mu yoksa ikisinin ortası mı girmeli?’ Kendimi hiç bozmadım. Etibbâya mahsûs olan vakar ile dedim ki: ‘Şimdi ne haldesiniz?’, ‘Aç!’, ‘Öyle ise durmayın girin.’ Ben bu cümleyi bitirir bitirmez, suyun ortasında bir şey patladı. Meğer o sebbâh-ı müvesvis fikrinde aç girmek tarafdârı imiş. Ben söyler söylemez itmi'nân-ı kalb ile kendini kapıp hamamın ortasına fırlattı.”¹²³

Suya nasıl girileceği, bunun olurunun ne olduğu o dönem için gerçek bir meseleydi. Bu mesele dönemin karikatürüne de yansımıştı. Nişan G. Berberyan'ın 6 Temmuz 1874 tarihli Hayal Mecmuası için çizdiği bir karikatürün metin yazısında; suya

¹²⁰(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 355.

¹²¹Muhtar, 1934, **a.g.k.**, 12.

¹²²Beyoğlu, 2004, **a.g.k.**, 65.

¹²³F. Özenç (1991). *Şehir mektupları, Cild I*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.7.

atlamak üzere olan bir Osmanlı erkeğine, ardında biriken diğer kimselerin verdiği öğütler yer alıyordu.¹²⁴

- *Anın da başını sok. Kan başına çıkıp da ağırmasın.*
- *Yok yok! Birden bire gir ki fayda etsin.*
- *Hayır. Yavaş yavaş girmeli ki titreme gelsin.*
- *Onda bir kötülük yok. Girdiğin gibi hareket etme ki etkisi olsun.*
- *Yok a canım! Hareket etmeli ki sinirlere kuvvet versin.*

Yine de denize girmek, denizde olmak herkes tarafından tercih edilmeyebilirdi. Hagop Mintzuri'nin anılarından hareket edecek olursak bunu daha iyi görürüz. Mintzuri hayatı boyunca çalışmak durumunda kalmıştı. Bu zorundalık da onu her daim tedbirli olmak durumunda bırakmıştı. Çocukluğunun erken dönemlerinden beri boş zamanın ne olduğunun, kendi boş zamanlarının farkındaydı. Her yere yürüyordu, yürümeyi, gezmeyi seviyordu. Bu yürümelere esnasında şayet durup bir nefes alacaksa bu, cebinde taşıdığı kitabını durup okuma hevesinden ileri gelecekti. Okul yıllarından beri şayet tanıdık olmayan bir ses duysa ya da bir görüntü görse oraya giderdi. Mintzuri şu veya bu sebepten denizi, denizde olmayı sevmiyordu. İlk defa bir deniz hamamı gördüğünde tepkisi şöyle olmuştu:

“Küçük bir koydu, Bebek. Koyun kıyısından atlarla geçtim. Solumda bir sıra ahşap yalı vardı. Bunlardan tekinin karşısında denizin içinde tahtalardan yapılmış bir kulübe gördüm. ‘Bu nedir?’ dedim, kendi kendime. Abdesthaneye benzettim. ‘Denizin içinde de helâ olur mu?’ dedim, yine kendi kendime. Fakat hizasına geldiğimde, açık kapısından içerisini gördüm. Deniz hamamıymış. Dört yanı tahtalarla çevrili. Ne bileyim? İlk kez görüyorum. İçinde yüzüyorlardı. Daracık bir yer. Buradan bakınca, Kandilli İskelesi çok yakın gözüküyordu.”¹²⁵

Deniz banyoları diğer tedavilere nazaran ucuz, hatta yol ücretlerini karşılayamasa bile, şayet kişinin kıyıya yürüyerek gitme şansı varsa olabildiğince masrafsız bir tedavi yöntemi idi. Dolayısıyla halk rahatlıkla bu yöntemden yararlanabilirdi. Üstelik 19. yüzyılın sonlarına doğru artık yürümenize de pek gerek kalmıyordu; bisiklet çok az bir enerjiyle insanı her yere götürebiliyordu.

¹²⁴Emiroğlu, 2002, **a.g.k.**, 541.; Bkz. EK-24.

¹²⁵Mintzuri'nin bu anısı 1897 ila 1901 yılları arasındaki bir zaman dilimine denk gelmektedir. Bkz. H. Mintzuri (2002). *İstanbul anıları (1897-1940)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.107.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYET DÖNEMİ YAZ MEVSİMLERİ

19. yüzyılın bir özelliği; bu dönemde icat edilen buharlı tren, vapur, otomobil ya da bisiklet gibi araçların irili ufaklı bütün seyahatlere demokratik bir kimlik kazandırmasıydı. Diğer bir deyişle, bu teknolojik gelişmeler toplu ya da bireysel taşımaya imkan verdiğinden seyahat imkanı, her türden dolaşma herkes tarafından erişilebilir oldu. Bu araçların beraberinde getirdiği hızlanma da, orta sınıf için daha yavaş bir görmeyi ve daha rahat bir dinlenmeyi imkanı kıldı. Belki varlıklı insanlar daha konforlu bir locada seyahat imkanına sahipti, ama aynı hızda bir yerden bir yere gitme imkanı herkese aitti. Bu olanak insanların zihnindeki sınırları da kaldırdı. Böylece, laik oluşumların verdiği mücadeleler, uluslaşma süreçleri, milli egemenlik nidaları ve kitlelerin kazandığı seçmen kimliği sayesinde bu demokratikleşmeden siyasal yaşam da payına düşeni aldı; yükselen milliyetçilik, imparatorluklar içinde yaşayan halkların bu yüzyıldan itibaren peş peşe bağımsızlıklarını ilan etmelerini beraberinde getirdi. Bu yüzyılda imparatorlukları sarsan başka gelişmeler de yaşandı; hızlı ve demokratik ulaşım araçlarının en büyük etkilerinden biri göçler oldu. Göç, yoksullar ya da düşkün soylular için artık karakteristik bir yolculuk biçimiydi.¹²⁶ Bu yolculuklardan biri de Rus soyluların 1920 yılı Kasım ayında İstanbul'a yaptıkları göçtü.

Hemen her kaynakta Türkiye plajlarında, bir hamam olmadan, açıktan denize girilmesinin mütareke dönemine denk geldiği ve bunun öncülerinin de, yabancı uyruklu askerlerle (özellikle İngiliz askerleri), Bolşevik devriminden kaçan ve bu sebeple İstanbul'a gelip Yeşilköy-Florya mevkiinde kurulan kamplara yerleştirilen Rus soyluların olduğu ifade edilir. Önceki bölümde de gördüğümüz gibi, İngilizler halihazırda plajı bir rekreasyon alanı olarak tasarlayıp bunu 18. yüzyıl itibariyle dünyaya ihraç eden ilk millettir. Dolayısıyla sıradan bir İngiliz için açıktan denize girmek, şayet kişinin gitme imkanı varsa, rahatlıkla kavuşabileceği gündelik bir deneyimdi. Gazeteci Feridun Kandemir, İngilizlerin İstanbul'daki denize girme deneyimlerini şöyle anlatıyordu:

¹²⁶Hobsbawm, 2009, a.g.k., 223.

“Buraları Barutçu Çiftliği sahası idi. Kimse semtine uğramazdı. Vakta ki Birinci Umumi Harp sona erdi. İstanbul işgal edildi, Yeşilköy, Bakırköy tarafına da ecnebi askerler yerleşti. Bir gün baktık, şimdiki Solaryum Plajı'nın bulunduğu yerde sekiz-on İngiliz askeri, elbiseleri fora etmişler, anadan doğma denize dalıyorlar. Be aman, herifler akıllarını mı oynattılar, demeye kalmadı, ertesi gün daha kalabalık bir kabile geldi. Hava da sıcak mı sıcak... Elimizde olmadan buram buram terleyerek gelip onları seyrediyoruz. Neşeleri bize de geçiyor ama, ömrümüzde böyle şey görmediğimiz için şaşkın şaşkın bakıyoruz. Onlar ise kendi âlemlerinde kimseye aldırış etmiyor.”¹²⁷

İşgalci subaylar Florya kumsalında kurdukları derme çatma güneşliklerin, şemsiyelerin etrafında güneşleniyorlar, üstlerine çektikleri mayolarıyla açıktan denize girip yüzüyorlardı. Etrafta bir kabin olmadığı için soyunup giyinme işini de kumsalda, açıkta yapıyorlardı. Subayların eş-dostla yaptıkları bu deniz sefaları İstanbul insanı arasında kimi zaman merak, kimi zaman da öfke içinde dilden dile aktarıldı.¹²⁸ Ruslar ise plajda yüzme modasını ilkin yine 18. yüzyıldaki Avrupa dolaşmaları sırasında görmüşlerdi. Potthast'ın resim çalışmalarında da görüldüğü gibi 1910'lu yıllarda dünya plajlarında mayoyla güneşlenmek ve denize açıktan girmek, plaj alanında eğlenceli bir gün geçirmek de artık modaydı. Mütareke yıllarında “bir yolunu bulup” İstanbul'dan Avrupa'ya gidemeyen¹²⁹ ve İstanbul'da yapacak daha iyi bir şey bulamayan kimi Ruslar; yazın Florya kumsalında, o dönem için pek akla hayale sığmayacak bir biçimde kadınlı erkekli bir arada, tek parça mayolarıyla açıktan denize girmeye, sere serpe ya da kurulanmak için kullandıkları bornozlarıyla güneşlenmeye başlamışlardı.¹³⁰ Bu tablo Hikmet Feridun Es'in zihninde şöyle kalmıştı: “Erkekler ve kadınlar mayo namını verdikleri ve ancak dizkapaklarından biraz aşağı inen bir takım deniz fanilaları giymek suretiyle denize girmekte idiler. Kollar, omuzlar tamamen uryan...”

İstanbulular bu görüntülere şaşırıyorlardı. Kimi İstanbullu için bu bir kıyamet alametiydi; Deccal'in çıkmasının an meselesi olduğunu düşünenler olmuştu. O günlerde İstanbul hanelerinde yalnızca bu konu, yani Rus kadın ve erkeğinin denize giriş biçimleri konuşuluyordu.¹³¹ Rus kadınlarının mayolu halleri, denizde geçirdiği vakitler İstanbul erkeğinin rüyalarına dahi giriyordu.¹³² Böylece çoğunlukla erkeklerden

¹²⁷Evren, 2000, a.g.k., 94.

¹²⁸G. G. Öztan ve S. Korucu (2017). *Tutku, değişim ve zarafet*. İstanbul: Doğan Kitap, s.43.

¹²⁹Bkz. P. Herigaut (1931). *Bir haraşo (Acide Russique)*. (Çev: Ahmet İhsan), İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, s.19.

¹³⁰Z. Toprak (2018). *Türkiye'de yeni hayat, İnkılap ve travma (1908-1928)*. İstanbul: Doğan Kitap, s.75.

¹³¹H. F. Es (1979 Temmuz). Yaşadığımız ilkler. *Yıllarboyu Tarih*, (7), s.30-33.

¹³²F. Geogon (1996). Gülüşün ve gözyaşlarının kıyısında. *İstanbul (1914-1923)*. (Ed: S. Yerasimos), (Çev: Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları, s.88-89.

oluşmakla birlikte, her meslek grubundan insan yaz mevsimlerinde cuma ve pazar günleri Beyaz Rusları görmek için Florya kumsalına akın ettiler.¹³³ Osmanlı erkeğinin merakının karşısında hiçbir güç duramazdı. Kumsalın kullanımındaki bu yeniliğe tanıklık edenlerden biri de Gazeteci Willy Sperco (1887-1978)'ydu. Sperco bu sahneleri anlatırken havaya bir de parfüm kokusu ekliyordu: “Güzel Moskovalılar’ın kendilerini gösterdikleri bu yerlere, ‘Cuir de Russie’nin sarhoş eden kokusunun cazibesine kapılan Türk ve yabancı erkekler akın akın gelmeye başladılar.”¹³⁴ diyordu. Türk plajlarında erkekle kadın ilk defa bir araya gelmiyordu; bunu Halil Paşa’nın resimlerinden anlıyoruz. Buradaki yenilik, birbirlerini hiçbir şekilde tanımayan kadın ve erkeklerin bir araya gelmesi, bir arada vakit geçirmesidir. Kumsalın kullanımındaki yenilik budur. Böylece Türkiye kumsalları, kamusal alan olma yolunda evrilmeye başlamıştır.

Hamamdan plaja geçiş sürecini kolaylaştıran bir diğer etmen Meşrutiyet dönemi özgürlük ortamının daha da belirgin hale getirdiği batılı yaşam tarzı örüntüleriydi. Aynı anda farklı manzaralar ortaya çıkıyor, alaturka ve alafranga hayat tarzları İstanbul’un günlük atmosferinde bir arada seyrediyordu. Bunun izlerini her sahada olduğu gibi deniz hamamlarında da görmek mümkündü. Alafranga hayat tarzı, Ahmet Rasim’in görüş sahasına şöyle giriyordu:

“Bilmem hiç dikkat ettiniz mi? Ekseriyyâ başta alafranga bir tâkıyye, keten gömlek, burmalı da ucu topuzlu boyunbağı, açık renk bir ceket, belde jimnastik tokalarını andırır kemer, dar, hafif bir pantolon, renkli çorap, sık terlik azmanlarından bir iskarpin, bir elde kayışla merbût hamam takımı, bir elde de sarımtrak kumaşlı bir şamsiye. Buna bir de gözlük ilâve ederseniz denize alafranga dalıcılardan birini görmüş olursunuz. Bunlar hamamda nargile içmezler, çokça oturmazlar, bir sigara yakıp söndürdükten sonra ufacık donu çekerek havlu ile ter kurutmak bahânesiyle gezindikten sonra merdivenin altından ‘curp’ diye ka’r-i deryâyâya atılırlar. Kulaçlama, köpekleme, sırt üzeri, balıklama, yan çaprazı, dalma, yarama, tarama tarzlarında yüzerek ve ba’de’l-hürûc başlarına birer maşrapa tatlı su dökerek giyinip hânelerine giderler. (Déjeuner) Döjene midir, (dîner) dine midir nedir, o türlü yemeği yerler. Ufak bir uykuya yatarlar. Tebdîl-i kıyâfet ederek işlerinin başına giderler. Bu intizâm fena değil. Bu hâl sabah akşam aynı saatte vukû’ bulur ki hesapça yedi def’a giyinmek, sekiz def’a soyunmak îcâb ediyor. Bir şey değil! Yalnız benim işime gelmez.”¹³⁵

¹³³Toprak, 2018, **a.g.k.**, 75.; Akçura, 2002b, **a.g.k.**, 228.

¹³⁴W. Sperco (1989). *Yüzyılın başında İstanbul*. (Çev: Remime Köymen), İstanbul: İstanbul Kütüphanesi Yayını, s.79.

¹³⁵Özenç, 1991, **a.g.k.**, 5-6.

Buradan hareketle, uzun yıllardır batıdaki her moda hareketini takip eden, yeniliğe açık, monden kişiler için; Beyaz Rusların ön ayak olduğu bu yeni denize girme biçimini edinmenin zor olmadığını söyleyebiliriz.

Sperco'nun anlatımına göre, bir süre sonra denize girebilmek ve güneş banyosu yapabilmek için daha rahat yollar aranmıştı. Böylece Florya kumsalında sandalyeleri ve koltuklarıyla bir açık hava meyhanesi ile banyo kabinlerine benzer tahta yapılar görünmeye başlandı. Buraya ya trenle ya da hususi otomobillerle geliniyordu. Tren ücretleri pek çokları için ucuz değildi. Yine de, “doğanın cömertliği, doğu kıyılarının eşsiz güzelliği, gökyüzünün aydınlığı ve havanın letafeti”ne kapılan daha fazla insan Florya'ya geldi. Kalabalığın artmasıyla Florya sahili biraz daha gelişti; Ruslar, Türkler ve diğer yabancılar plaj boyunca kendi imkanlarıyla kabinler ve tahta evler yaptırılar. Dinlenme alanının inşa edilmiş biçimi bu sırada planlı değildi. Sperco, bir çınara çivilenmiş levhada “Otomobillerin giriş yeri” anlamına gelen “Antré dé oto” kelimelerinin Fransızcadan başka her şeye benzediğini söylüyordu. Böylece bütün bir gün derme çatma bir parkta, kızgın güneş altında geçiriliyordu.¹³⁶ 1920-1921 yıllarında Florya'dan denize girmek isteyen ziyaretçiler, Mösyö Gruber adlı bir Rus Yahudisinin yaptırdığı derme çatma bir plaj tesisleriyle yetinmek zorundaydı. O kadar çok kişi geliyordu ki Gruber her şeye rağmen buradan oldukça iyi bir gelir elde etmişti.¹³⁷ Onun elde ettiği bu gelir ve plaja duyulan bitmeyen ilgi, bu ıssız ve bakir alanların başka girişimciler tarafından da keşfedilmesini sağladı. Böylece bu tesise yenileri eklendi.

Esasında Ruslar açıkta güneşlenmenin, denize girmenin böylesine dikkat çekici bir mesele olduğunu da bilmiyordu; onlar tamamen başka bir kültürün insanıydı ve Vercihan Ziflioğlu'nun da belirttiği gibi, doğu kültürünün kadının omuzlarına yüklediği yükümlülüklerden habersizdiler.¹³⁸ Türk kadını ise, yıllardır süren savaşlar sırasında cephe gerisinde önemli hizmetler vermiş, berberlikten yol yapımına kadar hemen her

¹³⁶Sperco, 1989, a.g.k., 79-80.

¹³⁷Evren, 2000, a.g.k., 100.

¹³⁸V. Ziflioğlu (2019). *Beni unutma Rusyam, Asırlık sürgün*. Ankara: Kuzey Işığı Yayınları, s.37.; Ağustos 1932'de öğretmen Muzaffer tarafından yayımlanmış ve Maarif Vekaleti tarafından da onaylanmış bir kitapta “Kadına Hürriyet” başlığı altında yer alan metaforik bir metin, Türk kadınının omuzlarına yüklenen yeni görevleri anlatması bakımından faydalı olabilir. Buradan Cumhuriyet döneminde genç Türk kadınına her şeyden önce “aile kurma, annelik” görevlerinin verildiği anlaşılıyor: “Pencereye doğru giden ablam, perdeleri çekinerek araladı ve gördü ki kafesi kırıp peçe ve çarşafı yırtarak... Türk kadını hürriyete, kadınlığa doğru koşuruluyor. Ablam, annemin arkasından kopardığı çığlığı dinlemedi. Merdivenleri dörder atladı, kafileye karıştı ve evet kafileyle kadınlığa kavuştu. Hürriyet bulan, asıl kadının yerine giden kadınlar arasında ilerliyor. Türk inkılabının kadını, Türk inkılabını emzirecek hanım olmalı ki yaşayabilelim.” Bkz. Muzaffer (1932). *14 inkılabı*. İstanbul: Reklam Matbaası, s.39.

meslekte çalışmış, ülkeyi kurtarmış ve kendi gücünü, haklarını keşfetmişti.¹³⁹ Türk kadınları düşünürken Rus soyluların kentteki yapıp etmelerinden etkilenmişti. Getirdikleri her türden modayı takip ettiler; saçlar kısaldı, tesettür yavaş yavaş terk edildi. Rus kadınları plajlarda denize girmeye başladıktan birkaç yıl sonra Türk kadınları da kendilerini bundan mahrum bırakmayacaklardı. Bunun için cumhuriyetin ilan edilmesi yetmişti. Genç Türk kadını bir kültür devrimine herkesten daha hazırды.¹⁴⁰ 1923 yılı Aralık ayında tramvay, vapur gibi ulaşım araçlarında çoktan beri erkek ve kadını birbirinden ayıran perde, tahta gibi mekanizmalar kaldırıldıktan sonra; İstanbul kadını için önemli bir dönüm noktası olan bu yeniliğe karşı getirilen her teşebbüs idealist Türk gençlerinin tepkisiyle karşılanacaktı.¹⁴¹ Gazi Mustafa Kemal de, 13 Ağustos 1926 yılında kurulan Beyazpark Gazinosu ve Deniz Banyosu'nu bir ziyareti sırasında kendisine iletilen, kadın ve erkek deniz hamamının arasındaki mesafenin arttırılması gerektiğiyle ilgili bir şikayete sinirlenmiş ve şu sözleri sarf etmişti: “Kadın erkek ayrımı ne oluyor? Burada doğru olmayan şey, aradaki mesafenin azlığı değil, deniz hamamında hala haremlik ve selamlık aranmasıdır.”¹⁴²

2.1. Yeni Rejimin İdealleri

Kemal Tahir'in (1910-1978) Samim Aşkın müstear adıyla 1954 yılında yayımladığı Halk Plajı adlı eserde, Beyaz Ruslardan o güne değin plajlarda göze çarpan değişim ile ilgili kısa bir diyalog geçer. Buna göre Davut Bey, “Hey gidi dünya! Şu Atatürk nur içinde yatsın. Bir zamanlar neydi. Şimdi bu hal ne?” diyerek diyalogu başlatır. Buna cevap veren doktor, plajlarda ailelerin mayo ile gezmelerinin kendi başına o kadar önemli olmadığını, bunu bir anlayışın değişmesinde önemli bir aşama olarak gördüğünü belirtir. Diğer doktora şöyle cevap verir: “İlk zamanları bilirim de doktor, hâlâ şaşarım. Bu plaj âlemini bizde Beyaz Ruslar icat ettiler. Önce imkânı yok tutmaz dedik. ‘Ne mümkün, millet birbirini öldürür, Allah esirgesin’ denildi. Bazı kavgalar, rezillikler oldu. Sonunda gene Atatürk kazandı.” der ve plajın iyi, faydalı bir şey olduğunu, çocuk çocuğun koşup güneşlendiğini, hiç kimseye bir fenalığı olmadıktan sonra, dünya kadar faydası olduğunu belirtir. Doktor da onu onaylar ve Kahveci Recep'in dört buçuk yaşındaki oğlu gelip de dikkatini dağıtana kadar şu cümleleri sarf

¹³⁹Toprak, 2018, a.g.k., 52.

¹⁴⁰N. Hüseyin (26 Temmuz 1936). Çarşaf ve peçe azabını tanımayan genç kıza. *Yedigün*, (20), s.7, 17.

¹⁴¹G. Dinç (2010). *Aydınlığa mektuplar (1928-1937)*. İstanbul: YKY, s.153.

¹⁴²Akçura, 2002b, a.g.k., 230-231.

eder: “Dikkat ediyorum. Delikanlıların yüzde doksanı sadece yüzmek için geliyor. En güzel kadın vücutlarına bile edepsiz edepsiz bakmıyorlar. Bakarlarsa, insan gibi beğeniyorlar. Tabloya bakar gibi. Bence, işte bu çok mühim.”¹⁴³

Bu diyalogu tam anlamıyla anlamak için, yani Türk kadını ve erkeğinin plajlarda nasıl bir araya gelebildiğini, bunun nasıl olumlu karşılandığını, Mustafa Kemal Atatürk ile özdeşleşen yeni rejimin bunu nasıl başardığını anlamak için, bunun arka planına bakmak üzere Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi içinde yer alan ufak metinlere kısaca bir göz atmamız gerekmektedir.

Dünyada başlayan göç hareketlerinin en önemli etkilerinden biri de dilde aynılığı 19. yüzyıl için ortadan kaldırmasıydı. Devletler okulun ve ulusal eğitim programlarının kendi istedikleri türden, ülkesine bağlı vatandaşlar yetiştirmek için uygun sahalara olduklarını fark ettiklerinde göçmenleri de kapsayacak bir türdeş/aynılaşmış yurttaşlık yaratma fırsatına sahip oldular; böylece yeni bir yarıç olarak okullaşma başladı.¹⁴⁴ Üstelik Jean-Jacques Rousseau ve diğer aydınlar yaptıkları çalışmalar ve yayımladıkları eserlerle ‘çocuğu’ bağnazlığın elinden kurtarmıştı; çocuk 19. yüzyıl gibi bir dönemde artık doğuştan günahkar değildi.¹⁴⁵

Aynı dönemde Osmanlı aydınları uzun bir zamandır batı uygarlığı ve felsefesinde neler olup bittiğini anlamaya çalışıyordu. Böylece ilerleme modeli, bir tür dönüşüm fikri içinde batının elinden kurtulmak için batılı değerlere yetişme anlamı etrafında şekillenmeye başlamıştı. Avrupa’daki milliyetçi heyecanlar Osmanlı’yı sardığında ve işler Osmanlı için daha da kötüye gittiğinde Cumhuriyet bu dönüşüme çok daha hızlı yetişti ve İslamlaşmayı devre dışı bırakarak ilerleme modelini Avrupalılaşmanın (medenileşmenin) üzerine bir tür milliyetçi (yurtsever) söylem ekleyip yeni baştan kurgulamayı başardı.

Genç Cumhuriyet’in kurucusu Gazi Mustafa Kemal, 1923’ten sonra bu söylemi şöyle vurguluyordu:

“Türkiye’yi yüzyıllar boyu yönetenler, düşüncelerinde Türkiye dışında belki de her şeye yer verdiler. Türk anavatanını ve Türk ulusu bu umursamazlık nedeniyle öylesine zarar görmüştür ki bunu gidermenin tek bir yolu vardır: Türkiye’den başka bir hiçbir şey düşünmemek... Mutluluk ve güvenlilik hedeflerimize ancak bu mantıkla hareket ettiğimiz

¹⁴³K. Tahir (2016). *Halk plajı*. İstanbul: İthaki Yayınları, s.103-104.

¹⁴⁴E. J. Hobsbawm (1999). *İmparatorluk çağı (1875-1914)*. (Çev: Vedat Aslan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.167-168.

¹⁴⁵F. Üstel (2011). *Makbul vatandaş’ın peşinde, II. Meşrutiyet’ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.11-24.

takdirde ulaşabiliriz... Ulusumuzun hedefi, ulusal idealimiz, gerçekten ileri (medeni) bir toplumsal varlık haline gelmektir. Bir ulusun dünyadaki varlığının, değerinin, bağımsızlık ve özgürlük hakkının, o ulusun ilerleme yolunda başarılarla orantılı olduğunu biliyor muydunuz? İlerleme yolunu izlemek ve bu yolda başarılı olmak mutlak bir zorunluluktur. Bu yolda yürürken, cahiller, ileriye değil, geriye bakanlar, ilerleme dalgasının altında ezilmeye mahkûmdurlar.”¹⁴⁶

Gazi Mustafa Kemal, Osmanlı'nın yeniden diriltildiği eski güzel günlere şiarından tamamen kurtulmuş, silkinmiş bir yeni mutlu (medeni) günlere söylemi geliştiriyordu. Yeni rejimin ilerlemeden anladığı; Avrupa'nın maddi ve manevi uygulamaları, bilim ve teknoloji imkanları ile buna bağlı olarak çağdaş medeniyet yolunda atılacak radikal adımlardı. Genç Türkiye Cumhuriyeti bunun için millet meclisiyle, anayasa metinleriyle, halk egemenliği ilkesiyle, yaptığı devrimlerle, kılık-kıyafet uygulamalarından fabrika kurmaya ve hatta laboratuvar imkanlarından demiryolu yapımına kadar izlediği politikalarla doldurdu. Bu noktada ana damarı olan ilerleme bilincinden de belirttiğimiz gibi medenileşmeyle ve yurtseverlikle bezeli bir söylem yarattı. Bu söylemi de bütün sektörlerle ihtiyaç duyduğu ölçüde dağıttı; böylece yeme-içmeden tutun da yollara, sanat, aile, kadın, çocuk ve hatta yaz mevsimlerine kadar cumhuriyetin kolunun uzanabildiği bütün alanlar bu medenileşme ve yurtseverlik söylemi içinde inşa edildi. Nitekim bu söylemi bir çimento gibi de kullanarak bu alanları çoğu yerde iç içe geçirdi.¹⁴⁷

2.1.1. Sağlıklı Fertler Yetiştirmek

Yeni rejimin ortaya koyduğu sekülerleşme mantığı dahilinde Cumhuriyetin söylemlerinde ulusa organik bir yapı atfedilmişti. Kadın, çocuk ve erkeklerle aileyi oluşturan vatandaşların altında bulunduğu çatı yurttu. Yurtla aile arasındaki mesafe de okul kitaplarında kullanılan metinlerle aşıldı. 1943 yılı ilkokul 4. sınıf Yurt Bilgisi dersi kitabında bunun için şöyle bir cümle yer alıyordu: “Ulus bir aile demektir. Ailenin bireyleri gibi, ulusun bireyleri de birbirine bağlıdırlar. Ailenin sevinçleri, kederleri gibi ulusunki de paylaşılır.”¹⁴⁸ Bu gibi yollarla aile (erkek-kadın-çocuk/kardeş) ve yurt arasında, organik bir bağ kurulurken çocuk da yurdunda ailesinin içindeki kadar rahat

¹⁴⁶K. H. Karpat (2007). *Türkiye’de siyasal sistemin evrimi 1879-1980*. (Çev: Esin Soğancılar), Ankara: İmge Kitabevi, s.33-34.

¹⁴⁷S. Bozdoğan (2011). Modern Türkiye’de sanat ve mimari: Cumhuriyet dönemi. *Türkiye tarihi 1839-2010, Modern dünyada Türkiye*. (Ed: R. Kasaba), (Çev: Zuhâl Bilgin), İstanbul: Kitap Yayınevi, s.462-463.

¹⁴⁸S. Sancar (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.229.

hissetmeye ve hareket etmeye yönlendiriliyordu. Cumhuriyet, Türk çocuğunun hareketli olmasını arzuluyordu; çünkü çocuğun etrafındaki coğrafi ve entelektüel dünyayı tanımasını, anlamasını ve ondan faydalanmasını istiyor; dünyayı anlamının en nihayetinde bir kendini geliştirme, donatma işi ya da yalnızlaşmama ve hatta dışa dönüklük olduğunu bildiğinden, bu yolla medeni bireye doğru bir adım atmayı umuyordu.

Yanı sıra çocuğun hareketle elde edeceği zihinsel ve bedensel gücün de, ülkenin güvenlilik hedeflerine ulaşmada payı olacağı düşünülüyordu. Bunu, haftalık Yurt Bilgisi derslerinin kaynak kitaplarında geçen hareketli olma, spor yapma gibi fiillerin solidarist bir söylemle bezenmesinden anlamak mümkündür. Buna göre genç birey miskinliğe karşı duracak, hareket halinde olacak, spor yapacak, buradan elde ettiği kuvvetle ve aktiflik bilinciyle ülkesini kalkındıracak ve günü geldiğinde düşmanlarına karşı mücadele etmeye hem beden hem de fikren hazır olacaktı.¹⁴⁹ Kişinin bedensel anlamda sağlam olması bir vazifeydi ve vazifelerini yerine getirenler de iyi vatandaşlar olarak tanımlanıyordu. Ayrıca evden dışarıya, güneşli dünyaya adım atan, yaşadığı dünyanın farkında olan, spor yapan, sağlıklı, gülbüz Türk çocuğu; genç Cumhuriyetin de timsaliydi. Bu gülbüz çocuklar, Cumhuriyetin ortaya koymak istediği dinamizme de kaynaklık edeceklerdi.

Yeni rejim bu gibi hedeflerini zaman içinde halkına, çocuğuna, çocuk üzerinden de aileye aşılama çalıştı. Bu açıdan okullar, dergiler ve gazeteler; yurdu tanımanın, sevmenin, sağlıklı kalmanın ve yaşam hakkında fikirlerin çocuğa ve topluma aşılmasında uygun zeminler oldular. Belirttiğimiz gibi bu, en iyi Yurt Bilgisi derslerine ait kitaplardan anlaşılmaktadır.

Yurt Bilgisi, 1926 yılına kadar Malumat-ı Vataniye adıyla anılan ve İlkmektep Müfredat Programı'nda temel hedefinin "yurttaş yetiştirmek" olduğu açıklanan haftalık derslerdi.¹⁵⁰ Diğer hedefleri bir kenara koyulduğunda Yurt Bilgisi derslerinden 1926 yılı itibarıyla,

¹⁴⁹Y. Akın (2018). *Gülbüz ve yavuz evlatlar, Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.154.

¹⁵⁰Fusun Üstel, Yurt Bilgisi derslerinin haftada kaç saat okutulduğunu belirtmektedir. Buna göre Yurt Bilgisi dersi, 1926 yılında ilkokul 4. ve 5. sınıfların ikinci dönemlerinde haftada 2 saat; 1927'de Köy Mekteplerinin 2. ve 3. sınıflarında haftada 1 saat; 1931 yılında liselerin 1. ve 2. sınıflarında haftada 1 saat; Muallim Mekteplerinde haftada 1 saat; 1936'da ilkokul 4. sınıflarda haftada 2 saat, 5. sınıflarda haftada 1 saat; aynı yıl Köy Mekteplerinin 3. sınıflarında haftada 2 saat; 1937 yılında da ortaokulların 2. ve 3. sınıflarında haftada 2 saat okutulmaktaydı. Bkz. Üstel, 2011, **a.g.k.**, 131, 136-137.

“Çocuğa etrafında olup biten işlerin, cereyan eden hadiselerin ahlâki, iktisadi ve hukuki... kısaca, içtimai mânâlarını idrak ettirmek; çocuğa içinde yaşadığı cemiyette kendisinin oynadığı ve oynayacağı rolü sezdirmek, onu, demokratik bir devlette vatandaşların hak ve vazifeleri hakkında esaslı bir fikre sahip etmek; çocuğu en geniş mana ile yurdunu ve milliyetini sevdirmek (bu muhabbetin mücerret ve çocuk için ekseriye müphem kelimeler ile nasihat ve irşat şeklinde değil, onu imkân derecesinde şeniyetlerle temas ettirmek suretile müşahede, tetkik ve tefekküre müstenit olarak telkin edileceğini kaydetmek lazımdır.)”¹⁵¹

hedefleri beklenmişti. Bütün bu hedefler de çocuğa dersin kaynak kitapları ve öğretmenin yorumlarıyla aşılanıyordu. Mitat Sadullah’ın yazdığı 1930 tarihli “Millet Mektepleriyle Halk Dersanelerine Mahsus Yurt Bilgisi” ders kitabında Türk vatandaşının vazifeleri -iyi bir Türk vatandaşının vazifesini bileceği vurgulandıktan sonra- dört madde halinde sıralanmış, ilk maddesindeki “Nefsine karşı vazifesidir ki sağlam ve iyi ahlaklı olmak” cümlesiyle sağlıklı olma konusuna yer verilmişti.¹⁵² İbrahim Hilmi tarafından yazılan 1931 tarihli “Millet Mekteplerine Mahsus Yurt Bilgisi” ders kitabının giriş kısmında da dersin maksadı açıklanırken yine bedensel sağlığın bir vazife olduğuna vurgu yapılıyordu:

“İnsanların çeşit çeşit vazifeleri vardır. Yaşamak için bir iş, bir meslek sahibi olmak lazımdır. Bunun için kuvvet, çeviklik, beceriklilik ister. Bu da az ve çok zekâ ve dirayete lüzum gösterir. Böyle bir adamın kendi nefesine, halikine, vatanına karşı da vazifeleri bulunur. Bu sebeple onun faydalı bir vatandaş, dirayetli bir insan olması için kendisine bedenî, ahlâkî, medenî bilgiler verilir. Bedenî bilgiler için sağlık bilgisi, ahlâkî ve medenî bilgiler için de yurt bilgisi öğrenilir. İnsan hem kendini bilmeyi öğrenmeli, hem yaşadığı vatanını, yurdunu tanımalıdır. İşte yurt bilgisinden maksat: Vatan millet, vatandaşlık hak ve vazifeleri hakkında bir vatandaşın bilmesi lâzım olan bilgileri öğrenmektir. (...) Yurdunu çok iyi tanıyan, vatan ve hürriyet aşkını duyan, hak ve adalete hürmet, memleketin kanunlarına itaat eden aile ve vatandaşlarına karşı her an fedakârlık yapmaya hazır bulunan insana iyi bir vatandaş denebilir.”¹⁵³

Bu kitapta da aynı şekilde Türk vatandaşının vazifesini bileceği belirtildikten sonra, ilkin, “Sağlam vücutlu, güzel ahlaklı olmak nefsimize karşı bir vazifedir.” denilmiştir.¹⁵⁴ Bununla birlikte Yurt Bilgisi dersinin bütün kaynak kitaplarında Türklerin sahip oldukları doğal haklar sıralanmıştı. Mitat Sadullah’ın kitabında yer alan

¹⁵¹Üstel, 2011, **a.g.k.**, 132-133.

¹⁵²M. Sadullah (1930). *Millet mektepleriyle halk dersanelerine mahsus yurt bilgisi*. İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, Şirketi Mürettibiye Matbaası, s. 90-91.

¹⁵³İ. Hilmi (1931). *Millet mekteplerine mahsus yurt bilgisi*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, Marifet Matbaası, s.4.

¹⁵⁴Hilmi, 1931, **a.g.k.**, 89.

“Türklerin Umumi Hakları” başlığının 5. maddesinde sayılan haklardan biri de seyahat ile ilgiliydi: “Şahsi masuniyet, vicdan, düşünmek, söylemek, kitap, gazete, mecmua neşretmek, seyahat etmek, şirket yapmak, çalışmak, mal sahibi olmak, malını istediği gibi kullanmak, içtima, cemiyet: Türklerin tabii haklarından. Hiç kimseye mensup olduğu din ve mezhepten dolayı çıkışılmaz.”¹⁵⁵ Buna bağlı olarak, Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı)’nin yazdığı, 1927-1928 ders yılı itibarıyla ilkokul 5. sınıflara okutulan Yurt Bilgisi kitabında da Türk çocuğuna ilkin özgürce gezebileceği bilgisi veriliyordu. Kitapta,

“Ben bir Türküm, düşüncem, hareketim hürdür. Devletimin kanunlarına itaat ettikten sonra kimse bana bir şey diyemez. İstedğim gibi gezer, eğlenir, istediğim gibi yaşarım. Türkiye’de yaşayan bireylerin hepsi benim gibi hürdür. Fakat bu hürriyet, milletimin hür bir devleti olmasındandır.”¹⁵⁶

ifadeleri yer alıyordu. Bunun yanı sıra, hürriyet ve buna bağlı olarak güvenlik ihtiyacının nereden ileri geldiği de, “Düşmanlar, memleketimize girmiş, ırzımız, malımız, canımız onların elinde kalmıştı. Yolda yürümemize, tramvaylara binmemize, sokakta gezmemize bile karışıyorlardı. O günler ne acı günlerdi.”¹⁵⁷ ifadeleriyle belli ediliyordu. Böylece ders kitabı, bağımsızlığını kurtardıktan sonra Türkiye’nin bir ilerleme yoluna girdiğini belirtiyordu. Genç fert seyahatleri sırasında deniz ulaşım araçlarını da kullanacaktı:

“Karada gücünü gösteren Türk, denizde de boş durmuyor. Yabancı ayrıcalıklarını anlatırken size demiştim ki, evvelce sahillerimize yalnız bizim vapurlarımız işleyemezdi. Bugün yabancı boyunduruğundan kurtulmuş, tam hür ve bağımsız bir milletiz. Artık sahillerimize bizim vapurlarımızdan başka hiçbir devletin vapurları işleyemez. Merkezi İstanbul’da olan ‘Seyri Sefain’ isminde bir hükümet kurumu var. Gazetelerde vapur ilanlarını görürsünüz. Günden güne ilerlemekte, Avrupa’dan yeni yeni vapurlar almaktadır. İstanbul’la Haydarpaşa, Kadıköy ve Adalar arasında da bu şirketin vapurları işlemektedir. Hükümetin tayin ettiği bir genel müdürle üyeler bu kurumu idare ediyor. Bir de Şirket-i Hayriye var ki, vapurları Boğaziçi iskelelerine yolcu götürür. Hükümetimiz, bu şirkete de yardım ediyor. Bunlardan başka daha birçok Türk vapurları var. Bazısını Türk şirketleri, bazısını Türk zenginleri işletiyor. Artık Türk uyandı. Çocuklar, geriye dönmek yok. Arş ileri!..”¹⁵⁸

Ferdin sahip olduğu bu seyahat hakkının iyi, bir yerlere bağlı kalmanın kötü bir şey olduğu ve açıkça kişinin dışarıya çıkması gerektiği Mitat Sadullah’ın yazdığı kitapta “Seyahat Hürriyeti” başlığı altında, şu cümlelerle ifade edilmişti:

¹⁵⁵Sadullah, 1930, a.g.k., 37.

¹⁵⁶A. Gölpınarlı (2007). *Yurt bilgisi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, s.29.

¹⁵⁷Gölpınarlı, 2007, a.g.k., 26.

¹⁵⁸Gölpınarlı, 2007, a.g.k., 115-117.

“Türk topraklarında yaşayan her Türk, güzel yurdumuzun herhangi bir tarafına gitmekte hür olduğu gibi hükümetten pasaport almak şartile ecnebi memleketlere serbestçe gidebilir. Seyahat, çok iyi bir şeydir. Bir yerde bağlanıp kalmak, hele bazılarının yaptığı gibi bulunduğu şehirden hiç çıkmamak bir talihsizliktir. İnsan; dünyaya bir kere gelir; kısa bir zaman yaşar ve ölür. Nasıl bir şehre gittiğimiz zaman o şehrin her tarafını gezmek, görmek istiyorsak; dünyanın da birçok yerlerini öylece görmek istemeliyiz. Hele güzel Vatanımızı baştan başa dolaşmalı; yurdumuzdaki Türk kardeşlerle tanışmalı; okumak sayesinde öğrendiğimiz yenilikleri memleketin her tarafına yaymağa, Türkiye'nin her köşesini medeniyet nurlarile aydınlatmağa çalışmalıyız.”¹⁵⁹

İbrahim Hilmi tarafından yazılan ders kitabında ise seyahat hürriyetinin kişiyi entelektüel bilgiyle tanıştıracığı belirtiliyordu. Buradan elde edilecek fayda, modern bireye ait farkında olma erdemiyile örtüşüyordu. Kitapta bununla ilgili olarak şu ifadeler yer alıyordu:

“Atalar sözünden: <çok yaşayan değil çok gezen bilir>. Her memleket seyahat hürriyetine riayet eder ve bunu insanın pek tabii bir hakkı tanır. Her Türk kendi yurdu içinde, parası olursa bütün dünyada serbestçe seyahat edebilir. Seyahat insanın gözünü açar, bilgilerini arttırır. Düşüncelerini genişletir, sıhhatini düzeltir, işlerini büyültür. Bunun için dolaşmak, seyahat hürriyeti mühimdir.”¹⁶⁰

Bütün bunları yapabilmek, etraftaki dünyayı keşfedebilmek için de Türk çocuğu, “Sağlam Düşünce Sağlam Bedende Bulunur” alt başlığında hareket etmeye çağırılıyordu. Bir yandan yeni rejimi belirgin kılan bir söylem satır aralarında çocuğa aktarılırken, diğer yandan da çocuğun doğada, hareketle elde edeceği gücünü esas itibariyle düşmanlarına karşı vereceği mücadelede kullanacağı şu metinden anlaşılıyordu:

“Düşmanlarımız, birinin çok kuvvetli olduğunu anlatmak için ‘Türk kadar kuvvetli’ derlerdi. Sonraları padişahların miskinliği, topluluğa düşmanlıkları, halkı bu faydalı eğlencelerden ayırarak kahve köşelerine soktu. Bazı kimseler, arkadaşını kahveye oturmak için çağırır, kırlarda, bayırlarda, dağlarda temiz ve saf hava alarak gezeceklerine sabahdan akşama kadar duman dolu kahvelerde miskin miskin otururlardı. Anadolu'nun birçok yerlerinde oturmak bir zevk haline girmiştir. Evde oturmak, kahvede oturmak, komşuda oturmak, oturmak, oturmak!.. Cumhuriyet bütün bu kötülükleri baltaladı. Gençliğe ‘Oturmayacaksın, daima yürüyeceksin. Vatanına faydalı olmak için oturmak değil, yürümek, dinç ve gürbüz olmak lazım. Vatanın kurtuluşu, senin kuvvetinde...’ dedi.”¹⁶¹

¹⁵⁹Sadullah, 1930, a.g.k., 45-46.

¹⁶⁰Hilmi, 1931, a.g.k., 52.

¹⁶¹Gölpınarlı, 2007, a.g.k., 122.

Gezmek, seyahat etmek Cumhuriyet döneminde eğitimin bir parçasıydı. Bireyin çalışmadan arta kalan vaktini, tatil günlerini en makbul şekilde nasıl değerlendireceği Abdülbaki Gölpınarlı'nın yazdığı 1929 tarihli Yurt Bilgisi kitabında çocuğa şu cümlelerle aşılanıyordu:

“Çalışan, yorulan adam, istirahate mühtaçtır. Biz bile ders okuduk mu hemen teneffüste bahçeye çıkıyor, oynuyor, eğleniyoruz. Ders zili çalınca tekrar tabur oluyoruz, muallimimiz, bize (teneffüs harekâtı) yaptırıyor, temiz hava ile ciğerlerimizi şişiriyor, sınıfımıza çıkıyoruz. Beybabam, benden çok çalışıyor, eve benden çok geç geliyor. Onların teneffüsü de yokmuş, yalnız öğleyin yemek için bir buçuk saat istirahatleri varmış. Ben, beybabam, memurlar tek mil fikrimizle çalışıyoruz. Amele bedeni ile çalışıyor. Dünyada çalışmayan yok ki... Hepimizin bir cuma tatilimiz var. O gün dükkânlar kapalı, herkes geziyor, eğleniyor. Cuma günleri annem, beybabam, hizmetçilerimiz, hep beraber gezmeye gideriz. Akşam üstü mektepten çıkınca da bazı arkadaşarımla, bazı da annemle halk bahçelerine gideriz. Buralara ‘Park’ diyorlar. Orada o kadar güzel çiçekler, ağaçlar var ki... Gölgelerindeki kanapelere oturuyor, temiz hava alıyoruz. Yorgunluğumuz gidiyor.”¹⁶²

O günlerde hafta tatili cuma günüydü. Çeşitli müzakerelerin ardından kabul edilen 14 maddelik 2 Kânunusani 1340 (2 Ocak 1924) tarih ve 394 sayılı “Hafta Tatili Kanunu”nun birinci maddesine göre nüfusu on bin veya daha fazla olan şehirlerde bütün iş yerleri haftada bir gün tatil yapmak mecburiyetindeydi ve bu tatil günü de cuma günü olarak belirlenmişti. Zaman içinde dünya ile bütünleşmenin sağlanması gerektiğine yönelik belirgin bir tepki doğdu.¹⁶³ Böylece 27 Mayıs 1935 tarihinde kabul edilen 2739 sayılı “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun” ile kanunda bir değişikliğe gidildi. Bu değişiklikle hafta tatili pazar gününe nakledildi. Cuma tatil günlerinde başka ne yapılabileceği de şu ifadelerle belirtiliyordu:

“Yavrum, memleketimizde milli bir maksat etrafında toplanmış bir çok kimseler vardır. Bu topluluklara ‘cemiyyet’ derler. Bunların toplandıkları yerlere ‘kulüp’ denir. Bu cemiyyetlerin hep böyle birer ‘toplanma salonu’ vardır. Milli bir mes’ele hakkında söz söylenebileceği vakit yalnız cemiyyetin adamları değil, herkes oraya gider. Bilmediklerini öğrenir. Bu toplanmalara herkes gelebilir diye geceleri, yahut Cuma günleri yaparlar.”¹⁶⁴

Kitapta yer alan, kamusal alanın tatil günlerinde nasıl kullanılacağına ilişkin diğer ayrıntılar şunlardı:

“Sonra parka gittik. Parkta çocuklar için oyun yeri var, kumla döşenmiş. Mini mini çocuklar orda kumlardan evler, dağlar, boğazlar yapıyorlar. Küçük el arabalarıyla kum taşıyorlar, havuzdaki balıklara bakıyorlar, fiskiyeyi seyrediyorlar. Öyle güzel bir yer ki...

¹⁶²M. Abdülbaki (1929). *Yurt bilgisi*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu Yayını, s.168-170.

¹⁶³Dinç, 2010, **a.g.k.**, 122-124.

¹⁶⁴Abdülbaki, 1929, **a.g.k.**, 175.

Ben de kendime yakın bir arkadaşla top oynadım. Mini mini lâstik topumuz iki kere havuza düştü!...”¹⁶⁵

Bu kitaptaki anlatıları Sevinç isimli bir kız çocuğu gerçekleştiriyordu. Sevinç ile dedesi burada biraz dinlendikten sonra sporcuların oyun yerlerine gitmişlerdi. Bu anlatıda da gezmenin insana iyi geldiğinden bahsediliyordu:

“Beybabam bilet aldı, içeri girdik: geniş ve düz bir meydan, kenarlarında üstü örtülü merdiven gibi, fakat geniş ve uzun yerler, buralarda sıralar var, en ön sırada oturan, oyunu gördüğü gibi en arka sırada oturan da, sırası en yüksek merdivende olduğundan görüyor. Sporcular, meydanda futbol oynadılar. Burası da belediyenin malı imiş. Spor cemiyetlerine kira ile vermiş. Buradan da çıktıktan sonra geze geze evimize geldik, gezinti adama neş’e, gayret veriyor. Oh! Hiç yorgunluğum kalmadı. Bu akşam, güzelce uyur, yarın da mektebe gider derslerime çalışmağa başlarım.”¹⁶⁶

Gölpınarlı’nın 1927 tarihli Yurt Bilgisi kitabında sporun faydaları üzerine geniş bir yer ayrılmaktadır. Buna göre sporun en önemli faydasının insana neşe vermesi, gençleri birbiriyle tanıştırmayı, kaynaştırması olduğu vurgulanır. Burada sporun, kişinin yalnızca kendisi için değil, bunun yanında vatani için de yapması gereken bir görev olduğu lanse edilir, ancak çoğunlukla bir davranış eğitimi ifade eder:

“Sabahleyin erken kalkmalı, elini yüzünü sabun ve bol su ile yıkamalı. Dişlerini fırçalamalı. Sonra yarım saat kadar beden eğitimi (kol, bacak, gövde hareketleri) yapmalı, ciğerlerini saf hava ile şişirmeli, koşmalı, oynamalıdır. Beden eğitiminden sonra vücudunu ılık veya soğuk su ile yıkamalı, giyinmeli, saçlarını düzenli taramalı, tuvaletini bitirdikten sonra dersine çalışmalıdır. Sınıflarda daima düz ve dik oturmalıdır. Yoksa sonra insanın bel kemiği eğrilir, kamburu çıkar. Yürürken de göğsünü çıkararak dik yürümek lazımdır. Derslerden sonra teneffüs hareketleri yapmak, saf havayı ciğerlerine kuvvetle çekip pis havayı atmak lazımdır. (...) Bunlar her çocuğun hem kendi hayatı, hem milleti ve vatani için yapmaya mecbur olduğu görevlerdir.”¹⁶⁷

Yine de spor türleri arasında da bir çeşit makbul olan-olmayan ayrımı yapıldığı hissedilmektedir. Bu anlatılarda futbol makbul olmayan spor görüntüsü çizer. Gölpınarlı’nın 1927 tarihli kitabında futbol, bedeni deforme eden zararları olduğu gerekçesiyle 18 yaşına kadar tavsiye edilmez. Yiğit Akın’ın fikirlerinden de hareketle, futbol gibi “ayak oyununa” yönelik sporlar yönetici elitlerin gözünde faydalı görünmemektedir. Buna karşın koşu, bisiklet, yüzme, yelken ve eskrim gibi sporların; siper, cephe, deniz ve süngü savaşlarına benzetildiğinden ötürü gençliğe belli bir fayda

¹⁶⁵Abdülbaki, 1929, a.g.k., 175.

¹⁶⁶Abdülbaki, 1929, a.g.k., 176-177.

¹⁶⁷Gölpınarlı, 2007, a.g.k., 127-128.

kazandıracığı düşünülür.¹⁶⁸ Nitekim 1938 yılında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yayımlanan “On Beşinci Yıl Kitabı”nda Türk Spor Kurumunun, başlangıçta hemen hemen yalnız futbola münhasır bulunan spor faaliyetlerinin kapsamını gittikçe diğer şubelere de genişletmeye çalıştığı belirtilmekte ve bununla beraber yelken sporundan da övgüyle bahsedilmektedir.¹⁶⁹ Nitekim Mustafa Kemal Atatürk de 1935 yılı itibariyle Florya’daki günlerini yüzmenin yanında kayıkla dolaşarak ve kürek çekerek geçirmiştir. Devletin çocuğun spor yapmasına yönelik en anlamlı teşviki ise solidarist bir kurguyla tasarlanan izcilik faaliyetleriydi; zira izcilik, ülke içi devrimin sağlanması için de iyi bir metottu. Gölpınarlı’nın 1927 tarihli kitabında izcilik faaliyetinin önemi şu cümlelerle anlatılıyordu:

“Artık Anadolu'nun her bucağında Türk gençliğinin hareketleri görülüyor. Yer yer gençliğe ruh verecek genç birlikleri, idman ocakları, beden eğitimi kulüpleri açılıyor. Hükümet, Türk gençliğinin bu hayırlı hareketine yardım ediyor. (...) Okullarda da izci alayları yapılıyor. İzcilik de bir spordur. İzciler, sağlam ve güzel vücutları, temiz elbiseleriyle trampetlerini, flütlerini çalarak sert adımlarla geçerken Türklüğün yüzü gülümsüyor. İzciler; yürüyüşler, seyahatler yaparlar. Dağlarda, kırlarda kendi işlerini kendileri görerek azimlerini kuvvetlendirirler. Hayata hazırlanırlar.”¹⁷⁰

Bununla beraber kitapta bir izcinin özellikleri şu şekilde tarif edilmektedir:

“İzci, sıkıntıdan ürkmeyiz. Zorluktan yorulmaz. Çalışmaktan bıkmaz. Yalnız kendi gücünden yardım bekler. İzci, yurdunu tanır, sever. Bayrağını daima yükseltir. İzci şendir. Üstüne aldığı en güç işi neşesiyle kolaylıkla yapar. İzci, insaniyet dostudur, naziktir. Kadınlara, kendinden küçük yaşta bulunan çocuklara, yardıma muhtaç olanlara yardım eder. (...) İzci ümitsizliğe düşmez, tembelliğin düşmanıdır. Doğanın yenilemez zannedilen kuvvetleriyle mücadele eder ve onları yener.”¹⁷¹

Devlet, yurt bilgisi ders kitaplarıyla ferdine açıkça doğaya çıkmasını öğütlemekteydi. “On Beşinci Yıl Kitabı”nda; beden terbiyesi, spor, izcilik ve askerlik derslerinin okullarda disiplini sağlamakta etkili olduğu belirtiliyordu. Bunun yanında yaz tatillerinde öğrencilerin kamplara çıkarılmasının onlar için sağlıklı olma, disiplin ve sosyal faaliyet bakımlarından büyük faydalar sağladığı üzerinde duruluyordu.¹⁷² O dönemin fikirlerden hareketle Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Kurulu, 1937 yılı içinde İstanbul’un ilkokul çağındaki yoksul çocuklarına yönelik bir yardım birliği

¹⁶⁸Akın, 2018, **a.g.k.**, 155.

¹⁶⁹(1938). *On beşinci yıl kitabı*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, s.598-601.

¹⁷⁰Gölpınarlı, 2007, **a.g.k.**, 121-123.; İzciliğin önemi, daha II. Meşrutiyet döneminde vatani savunacak gürbüz evlatları yetiştirmek yolunda anlaşılıyordu.

¹⁷¹Gölpınarlı, 2007, **a.g.k.**, 123.

¹⁷²*On beşinci yıl kitabı*, 1938, **a.g.k.**, 178.

kurmuştu. Bu birliğin hedefi, “temiz havaya, neşeli, muntazam bir hayata, kuvvetli gıdaya muhtaç olan” çocukları tatil kamplarında beslemek, yetiştirmektir. İstanbul Kültür Direktörlüğü de bu anlamda Yeşilköy, Florya ve Şile gibi muhitlerde açtığı yaz kamplarıyla birliğin bu hedefine ulaşmada yardımcı olmuştur. Bu kamplara o yıl için giden öğrenci sayısı 424’tür. Çocuklar bu kamplarda öğleden öncelerini; sabah uykusu, sabah temizliği, bayrak töreni, serbest oyunlar ve yüzme hareketleriyle geçiriyordu; öğleden sonraları ise sürat koşuları, çuval ya da bayrak yarışları düzenleniyordu. Akşamları da çocuklar bir kamp ateşi etrafında toplanıyorlar, gece kamp eğlencelerinde söyledikleri şarkılarla günü tamamlıyorlardı.¹⁷³

O yıllarda kişilerin şehrin içinde açtıkları hususi kamplar da vardı. Hikmet Feridun Es, bunlardan birini *Yedigün* dergisinin 11 Eylül 1935 tarihli sayısında anlatmıştı. 1930’ların başlarında Caddebostan sahilindeki Hüseyin Avni Paşa köşkünde kurulan, “Saadet Bahçesi” isimli bu kamp yalnızca kadınlara mahsustu. Kamptaki genç kadınlar; boş zamanlarını kitap okuyarak geçiriyor, dinleniyor, ping pong ya da tenis oynuyor, gerektiğinde mutfaktaki aşçıya yardım ediyordu; deniz düdüğü çalınca da “yataktan fırlayanlar, tenis raketini ellerinden atanlar, deniz topunu kapanlar, pijamasını çıkarıp altından mayo ile çıkarak hazırlananlar” denize doğru koşuyordu. Kampta yüzme derslerine oldukça önem verildiği için bu kişiler arasında yüzme bilmeyen kimse yoktu. Hikmet Feridun Es bu sahneyi şöyle yorumluyordu:

“Bir anda deniz çalkalandı. Atlıyan atlıyana. Bağırınlar, şen çığlıklar... Deniz bembeyaz oldu. Yarışlar, dalmalar, birbirlerine su atmalar. Bahçede yapayalnız kalmış, düşünüyordum. Zavallı eski zaman kızı... Kafes arkasında, loş, rütubetli, karanlık odalarda, yer minderinin önünde kasvetli günlerinin çilesini doldururken gözümün önüne geldi. Sonra 1935 modası, yanmış derili, gülbüz, sıhhatli kızlara baktım, onların eğlenişlerine, neşelerine daldım...”¹⁷⁴

Böylece öğrenci bu gibi yollarla birlikte hareket etmeyi öğrenirken, bu hareketi sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmek için de ders kitaplarında adab-ı muaşeret kurallarının önemi vurgulanıyordu:

“Türk çocuğu terbiyelidir. Kalabalık yerlerde kimseyi rahatsız etmez. Bilet alırken, tramvaylara girerken, sınıftan çıkarken tabur olur. Kendisinden evvel gelmiş olan kimsenin arkasına durur. Onu itmez. Sırasını bekler. Tramvayda, trende, vapurda yerini hanımlara,

¹⁷³(1937 Eylül). İlkokullarımızdaki fakir ve kimsesiz yavrulara nasıl bakılıyor?. *Yedigün*, (237), s.4.

¹⁷⁴H. Feridun (1935 Eylül). Erkeklerle yasak olan bir yer: Genç kızlar kampı. *Yedigün*, (131), s.14-16.

büyüklerine terk eder. Bir hanımla ya da kendisinden büyük bir kimse ile yol yürürken onu sağına alır. Davetsiz bir yere gitmez. Yemeklerde terbiyesini korur.”¹⁷⁵

Genç Cumhuriyet, çocuğun, gencin hal ve tavrının nasıl olması gerektiğini kesin bir biçimde belirliyordu. Bunun yanı sıra Yurt Bilgisi kitaplarının satır aralarında arkadaşlık ya da kardeşlikle ilgili de pek çok söylem bulunmaktaydı. Bu söylemler, yurt çatısı altında birleşmiş aile kavramıyla da eşleşen bir birlik ve beraberlik ruhunu vurguluyordu. Pierre Loti, 19. yüzyılın sonunda, gelene geçene bakmanın doğulu bir gelenek olduğunu ifade etmekteydi.¹⁷⁶ Cumhuriyet böyle bir birey görmeyi hiçbir koşul altında arzulamadı. Yeni rejim, fertleri bir arada, kenetlenmiş olarak görmek istiyordu. 1924 yılında ilköğretimde, iki yıl sonra da ortaöğretimde karma eğitime geçilmiş, eğitimde kaçgöç kaldırılmıştı. Kız ve erkek çocuklar artık bir aradaydılar. Bu çocuklar birlikte çalışacaklar, ülkeyi kalkındıracaklar ve yurdu birlikte inşa edeceklerdi. Bir asker olan Seyfi Kurtbek’in yazdığı, 1939 yılına ait “Modern Yaşayış Bilgileri” isimli kitapta artık Loti’nin mutsuz kadınlarından eser kalmadığından ve yabancı erkek karşısında kulaklarına kadar kızaran kadınlara da pek seyrek rastlandığından bahsediliyordu. Kitapta, “Bugünün kızları, yalnız başlarına evden çıkar, seyahat yapar, erkeklerle, her türlü mevzular üzerinde serbestçe konuşurlar. Onlar artık, dokuz yaşında çarşafa girmiyorlar, küçük bir mayo ile deniz kenarında dolaşabiliyorlar.” diye yazıyordu.¹⁷⁷ Kurtbek’e göre, genç kız; becerikli, girgin ve cesaretli olmalı, fare veya kurbağa görünce çığlık koparmamalıydı.¹⁷⁸ Elinde şemsiyeleriyle mesire alanlarında boy gösteren naif Osmanlı hanımefendileriyle, savaşlar veren Cumhuriyet kadını arasındaki en büyük fark da buydu. Yeni Türk kadını cesurdu. Çocuğa milli birlik ve beraberlik ile ilgili fikirleri aşılacak metinlere de Yurt Bilgisi kitaplarında sıklıkla rastlanıyordu:

“Ey Türk vatandaşı! Yiyeceğinde, giyeceğinde her şeyinde milliyet hislerine riayet et. Sarf edeceğin beş kuruşta bile millettaşlarını düşün. Verdiğin paranın kimin kursağına gireceğine dikkat et! Zamanımız milliyet asrıdır. Eğer milletin efradı yekdiğerini düşünmez, birbirine yardım ederek destek olmazsa o millet efradı yoksuzluktan, zaruretten yakasını sıyramaz. Türkler! Birbirinize yaklaşınız, birbirinizi seviniz. Aranızda kardeş muhabbetinden başka bir hissin yaşamamasına dikkat ediniz. Bütün hayatınızda, bütün yaptıklarınızda millicilik belirsin. Millî hayat, millî iktisat, millî varlık şiarımızdır. Türkler,

¹⁷⁵Gölpınarlı, 2007, a.g.k., 129.

¹⁷⁶P. Loti (1999). *İstanbul 1890*. (Çev: Galip Baldıran), Ankara: Vadi Yayınları, s.15.

¹⁷⁷S. Kurtbek (1939). *Modern yaşayış bilgileri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, s.41.

¹⁷⁸Kurtbek, 1939, a.g.k., 42.

ailelerini, aile ocaklarını, evlerini, kasabalarını severler. Çünkü bunların hepsi Türk milletindedir.”¹⁷⁹

Gölpınarlı'nın 1929 tarihli kitabında da bununla ilgili şu ifadeler geçiyordu:

“Kasaba halkı bir yerden bir yere çabuk yetişmek, işini çabuk görmek istiyor. O halde otomobil, tramvay lazım. Çok çalışıyor, yoruluyor, dinlenmeye muhtaç; onun için halk bahçeleri, tiyatrolar, sinemalar lâzım. Bütün bu müşterek ihtiyaçlar, bir çok adamın birleşmesiyle gideriliyor. Büyük şehirler, daha kalabalık, ihtiyaç daha fazla, işler daha ziyade; onun için tesanüt te büyük... Artık ben de mühim ve zor işlerimi hep arkadaşlarımla beraber yapacağım. Zaten el işi ve tabiat tetkiki derslerinde beraber çalışıyoruz. Yaşasın birlik ve topluluk!..”¹⁸⁰

Bu konuya ilişkin metinlere o dönemin öğretmenlerinin kendi yazdıkları serbest okuma kitaplarından da ulaşmak mümkündür. Buradan hareketle öğretmenlerin birlik ve beraberlik söylemini sınıfta da tazeledikleri anlaşılmaktadır. Kazım Nami Duru'nun 1925 yılında yazdığı “Birlik” adlı şiiri buna örnek olarak verilebilir¹⁸¹:

Kızlar: - Biz kızız!

Erkekler: - Biz erkek.

Hep birden: -Fakat hepimiz

Güzel vatanın bir evlâdıyız.

Erkekler: - Demek

Biz erkekler

Birer

Hakan değiliz.

Kızlar: - Biz de

Perde

Arkasındaki

O eski

Hanım sultan değiliz!

Hep birden: - Kız erkek

Hep biriz.

Ne bebek,

Ne de esiriz.

Erkekler: - Erkek yükselmez yalnız başına;

Muhtaçtır o yol arkadaşına.

Kızlar: - Siz düşerseniz

Biz de beraber.

Yükselirsek biz,

¹⁷⁹Hilmi, 1931, **a.g.k.**, 88.

¹⁸⁰Abdülbaki, 1929, **a.g.k.**, 38-39.

¹⁸¹K. N. Duru (1935). *Yavruma diyişlerim*. İstanbul: İkbâl Kitapevi, s.6-7.

Siz de beraber.
Hep birden:- Kız erkek
Hep biriz;
Kadın, erkek elele vererek
Göklere kadar biz yükseliriz.
Erkekler: - Kurtulacaksa Türkün vatani,
Yalnız erkekle değil!
Kızlar: -Hep tütecekse evin dumanı,
Yalnız
Bebekle değil!
Hep birden: - Ev, vatan
Bir şeydir.
Aşkla iman
Bizde birleşir.
Haydi elele
Hep güle güle,
Dünyaya birlik dersi verelim.”

Bu ve bunun gibi ders ya da okuma kitaplarında özgürlük, doğaya kavuşan çocuk, güç, hareket, spor, doğan güneş betimlemeleri gibi temaları işleyen pek çok sayıda şiir bulunur. Cesaret, kuvvet, mutluluk bilinci aşılama gayret gösteren bu şiirlerin maksadı, belirtilen hedeflere yönelik bir etkiyi gençlerin yalnızca zihinlerinde değil, ruhlarında da uyandırabilmektir.¹⁸²

Görüldüğü gibi yurttaş; şayet dersini iyi çalıştıysa, öğretmenini iyi dinlediysen artık seyahat etmenin, bir yerden bir yere gitmenin, doğaya çıkmanın onun en tabii haklarından biri olduğunu ve bu hakkı kullanması gerektiğini bilecekti. Burada gence yurdunu gezebileceği telkin edilirken bu, uzun vadede iç turizmin ihtiyaç duyduğu bilinci ve devinimi de yaratıyordu. Bunlar ya da bunlara benzer diğer öğütleri takip edenler Cumhuriyet dönemi yaz mevsimlerindeki devinimin esas kaynağı olacaktı; böylece bu kızlar ve erkekler büyüdüklerinde plajları birlikte doldurmaya devam edeceklerdi. Tabii bir diğer yandan da yeni rejim, bunu en nihayetinde görmek istediği vatanperver ve güçlü bireyi inşa etmede kullanıyordu.¹⁸³ Genç birey, herhangi bir kişiyi artık kendinden bilecekti.

¹⁸²Akın, 2018, **a.g.k.**, 249.

¹⁸³ Zaman içinde günün ihtiyaçları karşısında talimatnamelerin ve ders içeriklerinde değişiklikler yapılmış olsa da bu metinlerin ana felsefesinin herhangi bir değişikliğe uğramadığı görülüyor. 1923'te yayınlanan İlkmeçler talimatnamesinde iptidai mekteplerin hedefinin, “mecburiyeti tahsiliye tabi olan çocuklara hayat için en ziyade lâzım olan malûmatı kazandırmak ve onları mütedeyyin, *vatanperver*, mukdim ve

Çocuğun etrafındaki dünyayı başka nasıl keşfedebileceği de Abdülbaki Gölpınarlı'nın yazdığı Yurt Bilgisi ders kitabında küçük bir öyküyle anlatılıyordu. Cevat, sabahleyin uyanır uyanmaz önce sokaktaki bir sesin o günün gazetelerinin isimlerini saydığını, ardından da içeriden babasının gazeteleri alıp almadıkları sorusunu duyuyordu: “Elini yüzünü yıkadıktan sonra” odaya koşup babasının okuduğu gazeteyi seyre dalıyordu:

“İşte baş sayfada iri harflerle bir haber: ‘Romanya üniversiteleri şehrimize geldi.’ Daha altında: ‘Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Paşa Hazretleri dün İstanbul'u teşrif ettiler’; altında da birçok resimler... İşte İzmir'den İstanbul'a gelen uçakların resmi... Gazetenin ikinci sayfası açıldı. Burada daha küçük harflerle: ‘Edirnekapı'ya tramvay yapılıyor.’”

Cevat dayanamayıp babasına şu soruyu soruyordu: “-Baba, bu ne? Her sabah alıyorsunuz. Yazık değil mi beş kuruşunuza. Bundan ne kazanıyorsunuz ki?” diyordu. Babası da bunun üzerine ona şu cevabı veriyordu:

“Çocuğum, artık bunları öğrenecek bir yaşa geldin. Şimdi iyi dinle! Şu bir dakika içinde dünyada neler oluyor, neler bitiyor? Bir tarafta iki hükümet arasında savaş çıkıyor. Pilotlar koca denizleri korkusuz geçiyor. Daha neler neler... İnsan bunları öğrenemeyecek olursa bir körden ne farkı kalır?.. Bak, her akşam sen bana dayılarını, amcalarını soruyorsun. Onlardan haber istiyorsun. Sen onları ne kadar merak ediyorsan, medeni bir insan da bütün dünya haberlerini öylece merak etmez mi?”¹⁸⁴

Böylece çocuk merak etmenin, anlamanın ve hatta kıyaslamanın bilincine varıyor; bu merakını o günün gazete ve dergileriyle giderebileceğini biliyordu.

Sürelî yayınlar, fotoğraf sanatı, broşürler ve özellikle de radyo yayınlarıyla birlikte artık 19. yüzyıl sonrası dünyada eş zamanlı bir deneyim elde etmek mümkündür. Herhangi bir bilgi tek elden çıktığında aynı anda binlerce insana ulaşabiliyor, tirajı ne olursa olsun bir dergide ya da gazetede yayınlanan haberler kitleleri o yöne sevk edebiliyordu. İnsan, başka bir yerde gerçekleşen herhangi bir edimi de artık kendinden biliyordu. Ahmet Hamdi Tanpınar “Saatleri Ayarlama Enstitüsü” adlı romanında bunu şöyle anlatmaktadır:

“Evlendiğimizden beri sinemadan başka yere girmemiştik. Neden sonra anladım ki, karım, kendisini beraber seyrettiğimiz bir filmin artisti ile, Jeanette MacDonald'la karıştırıyordu, onu kendisi sanıyordu. Birkaç gün sonra kırmızı sabahlıklarını aradı, benim süvari ceketimi bulamadığı için üzüldü. Beyaz saten tuvalet elbisesi ortada görünmüyordu., bu felâkete

gayyur bir insan olarak yetiştirmek” olduğu belirtiliyordu. 1938 yılında Hasan Ali Yücel de Yurt Bilgisi dersinin amacının, “Türk elitini hakiki Türk vatanperveri olarak yetiştirmek” olduğunu yazıyordu. Bkz. (1934). *İzmir rehberi*, İstanbul: İzmir ve Havalisi Âsaratika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatı, Resimli Ay Matbaası, s.161.; Üstel, 2011, **a.g.k.**, 137.

¹⁸⁴Gölpınarlı, 2007, **a.g.k.**, 108.

ağladı. Bir başka sabah daireye giderken boynuma sarıldı ve dikkatli olmamı tekrar tekrar tembih etti.”¹⁸⁵

Yeni rejim okul çağındaki çocuğun yanı sıra; henüz okula gitme yaşına gelmemiş, annesinin yanındaki çocuğun sağlığını da şansa bırakmadı. Bunu çocuğun ailesine çeşitli öğütler vererek yaptı. Bu öğütleri de okullarda çocuk velilerinden oluşan çocukları himaye heyetleriyle, “sağlık terbiyesinin tekâmülünü temin etme” amacıyla halkın görüp okuyabileceği yerlere astırılan renkli afişlerle, parasız dağıtılan broşürlerle, radyo konferanslarıyla ve gazete ve dergilerde yer alan metinlerle aktardı.¹⁸⁶ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından 1926 yılı itibariyle, “çocuğun sıhhi ve terbiyevi inkişafına yardım etme” maksadıyla her ayın on beşinde çıkarılan Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde de bireyin yaz mevsimini nasıl geçireceğini kurgulayan metinler yer alıyordu.

Gürbüz Türk Çocuğu dergisi yeni rejimin mevcut ideallerini gerçekleştirecek ruh ve bedeni gürbüz ve güçlü bir nesil yetiştirilmesi hedefine ulaşmada belli bir rol üstlenmişti. Bu anlamda dergi, çocuğu yetiştiren kişilere sıhhi, terbiyevi ve eğitsel bilgiler veriyordu. Bu bilgiler, çocuğun mevsim değişmelerine göre ihtiyaçlarının da değişeceği gerçeğinden hareketle her yeni mevsimde çeşitleniyordu. Yaz mevsimi geldiğinde çocuğun bol güneş alması ve açık havadan yararlanması ile ilgili metinler yayınlıyor, bir çocuğun yaz mevsimini en iyi nasıl geçireceği onu yetiştiren kişiye anlatılıyordu. Dergi, doğrudan anaya ve babaya sesleniyordu.

Dergiye göre, uzun ve yorucu ders senesinden sonra yaz tatili ve eğlence çocuğun hem hakkı hem de ihtiyacıydı. Bu ihtiyaç doğrultusunda çocuk, yaz tatilinde tabiatın içine girmeli; şehrin tozlu pis ve boğucu havasından kurtularak kırlarda, denizlerde, açık havada eğlenmeliydi. Dergi, ebeveynlerin çocuğa bu hakkı tanımadığını vurguluyor, çocuğun yaz tatilini sokaklarda geçirmeye mahkum bırakıldığını dile getiriyordu. Burada sokak; fena arkadaşların arasında kalınma ihtimalinden ve havanın, etrafın kirliliğinden dolayı pis bir yer olarak tanımlıyordu. Dolayısıyla şehirlerde oturan aileler çocuklarını sokağa düşmekten kurtarmalı, yazın istirahat yeri olabilecek bir köye veya deniz kenarına götürmelilerdi. Böylece çocuk yaz günlerini denizde yüzerek, kürek çekerek, balık avlayarak, ormanda kamp kurarak

¹⁸⁵A. H. Tanpınar (2015). *Saatleri ayarlama enstitüsü*. İstanbul: Dergah Yayınları.; Bu eş zamanlılığı marşlarda ya da izci yürüyüşlerinde dahi hissetmek mümkündü. Bkz. B. Anderson (1995), *Hayali cemaatler*. (Çev: İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayıncılık, s.162-163.

¹⁸⁶Bkz. *On beşinci yıl kitabı*, 1938, **a.g.k.**, 358-361.

geçirmeliydi. Dergi, kamp hayatının çocuğun çok sevdiği ve aradığı bir şey olduğunu söylüyor, bir resim altı yazısında yaz sığağında nehirde bir banyo kadar zevkli bir şey olabilir mi, diye soruyordu. Bunun teşviki için de öğretmenlere şehir haricinde kamp kurma alışkanlığını tesis etmeleri konusunda ön ayak olmaları çağrısında bulunuyordu.¹⁸⁷

Sağlıklı fertler yetiştirme çarelerinden biri de çocuğu güneşe çıkarmaktı. Güneş her devirde yaşamın sembolüydü; öyle ki güneş imgesi, Türk modernleşme sürecinde de kendine önemli bir yer bulmuş, milletin aydınlığa kavuşması ile de özdeşleşmişti. Dergi, en çok ihmal edilen şeylerden birinin çocukları güneşten istifade ettirmek olduğunu söylüyordu. Buna göre çocuğa her gün güneş banyosu yaptırmak son derece faydalıydı. Güneş banyosunun, bozulmuş ciltler ve kansızlık için oldukça iyi bir tedavi yöntemi olduğu söyleniyor; çocuğun hastalığa karşı direncini arttırmaya, adelelerini, kemiklerini kuvvetlendirmeye, iştahını arttırmaya yaradığı, yanlış beslenmenin önüne geçtiği belirtiliyordu. Dergi, ailelerin güneş banyosunun nasıl yaptırılacağını çoğunlukla bilmediğini düşünüyor ve bu işin usulünü de anlatıyordu.¹⁸⁸ Böylece yeni rejim; çocuk üzerinden anneyi, babayı yani aileyi de açık havaya, denize, doğaya doğru sevk etmeye gayret ediyordu. Anne çocuğunu denize götürecekti, haliyle kendisi de gitmiş olacaktı. Çocuğu denize götürmek, doğaya çıkarmak yalnızca bedenen sağlık kazanmak, güçlenmek anlamı taşııyordu; aynı zamanda sosyalleşmek, ülkeyi kalkındırma, kurtarma rolü biçilen diğer vatandaşlarla da tanışmak imkanı da sağlıyordu.

Genç Cumhuriyet görmeyi arzuladığı yavuz ve gürbüz bireyleri yetiştirirken böylece onun mevsimlerle olan ilişkisini de kurgulamıştı. O döneme ait diğer gazete ve dergilerde de fertlerin dışarıya, güneşe çıkması, spor yapması gerektiği, bunların faydaları sıklıkla tekrarlanıyordu. Yaz mevsimleri geldiğinde deniz, plaj ve mayo ile ilgili haberler özellikle haftalık dergilerde geniş yer buldu. Hollywood yıldızlarının yaz sezonunda yaptıkları sporlarla ve katıldıkları su eğlenceleriyle ilgili haberler de sıklıkla vardı.¹⁸⁹ Bütün bu sayılanlar da hiç gitmeyecek olanların dahi plajlara doğru yola çıkmasını sağladı.

¹⁸⁷(1929 Temmuz). Yazı nasıl geçirmeli?. *Gürbüz Türk Çocuğu*, (34), s.18-19.

¹⁸⁸(1929 Temmuz). Çocuklarınıza güneş banyosu yaptırınız. *Gürbüz Türk Çocuğu*, (34), s.5-6.

¹⁸⁹(19 Nisan 1933). *Yedigün*, (6), s.20.; (24 Mayıs 1933). *Yedigün*, (11), s.20.; (14 Birinciteşrin 1936). *Yedigün*, (188), s.24.; (14 Ağustos 1935). *Yedigün*, (127), s.2.

2.2. Plajın İçeriği ve Adabı

1920'lerin sonlarına doğru ve özellikle 1930'larla birlikte Türkiye'de plajlar günümüzdeki örneklerine benzeyen bir görünüm elde etti. Bu tarihlerle birlikte kadın ve erkek -özellikle hafta tatillerinde- deniz kıyılarında artık bir aradaydı; plajların etrafında gazinolar boy gösteriyor, kağıt helvacılar ziyaretçilerin arasında dolaşüyor, meşrubatçılar güneşten bunalan insanlara gazoz ve diğer meşrubatlardan satıyor, anadan üryan soyunmuş kız ve erkek çocukları kumlarda bağırsarak koşuyor, oynadıkları toplar plaj ahalisinin kafasına çarpıyordu.¹⁹⁰ O dönemde açılan ilk plaj Florya'ydı. İnsanların ilgisi ve bunun yarattığı ticari cazibeden ötürü onu diğer plajlar takip etti. İstanbul'da zaman içinde açılan pek çok plajdan en ünlüleri, Altinkum (1920'ler), Beyazpark (1926), Suadiye (1931), Salacak (1931), Caddebostan, Büyükkada Yörükali (1936), Fenerbahçe (1938), Küçüksu (1939) ve elbette Süreyya (1946) plajıydı. Yanı sıra 1930'lu yıllarda İstanbul'un dışında da bir plaj faaliyeti görülüyordu. 1934 yılında İzmir ve Havalisi Asarınatıka Muhipleri Cemiyeti tarafından tertib edilen bir İzmir Rehberi'nde bu ildeki plajlar hakkında bir kısım bilgiler yer alıyordu. Buna göre rehber, lağım sularının bölge sularına karışması sebebiyle kapatılmaya başlanan deniz hamamları yerine güzel bir gün geçirmek için İnciraltı plajlarını öneriyordu:

“İzmirin cenubi garbisinde ve otomobil ile yarım saat mesafesinde deniz kenarındadır. Temiz ve tabii bir kumsalı olan bu mahal, yaz mevsiminde açılır. Körfez Şirketi Cuma günleri buraya kadar hususi seferler tertip eder. (...) Plâj civarında yaz mevsimine mahsus gazinolar da açılır. Cuma günleri burası, halkın en mergup gezinti yerlerinden birisini teşkil eder. Bunlardan başka vilâyetin sahil mıntıkalarında gayet tabii ve güzel manzaralı plâjlar vardır. Bunlardan bilhassa Aliağa çiftliği, Foça, Kuşadası, Urla kazaları mntıkları plâjları pek güzeldir. İzmirden bazı zengin aileler otomobillerle buralara giderek hem deniz banyosu yaparlar ve hem de güzel bir tatil günü yaşamış olurlar.”¹⁹¹

Prof. Dr. Kemal Yakut'un “Modern Eskişehir'in Doğuşu” isimli çalışmasından anlaşıldığı kadarıyla 1930'lu yıllarda Eskişehir'e de bir plaj kazandırma girişimi söz konusuydu. O yıllarda Eskişehirli çocuklar ve gençler yaz mevsimlerini şehri ortadan ikiye bölen Porsuk Çayı'nda yüzerek geçiriyordu. Cuma günleri aileler evlerde hazırladıkları yemeklerle buralara geliyor, çayın kıyısındaki her ağacın altından bir gramofon sesi yükseliyor ve kişiler bindikleri sandallarla kürek çekerek gezintiye çıkıyorlardı. Öyle ki dönemin gazeteleri, Porsuk Çayı'nın etrafında şekillenen bu eğlenme edimlerine bakıp burası için, “Eskişehir'in Kağıthanesi”, “Floryası”,

¹⁹⁰Tahir, 2016, **a.g.k.**, 103.; R. H. Karay (2018). *Üç nesil üç hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.123.

¹⁹¹*İzmir rehberi*, 1934, **a.g.k.**, 88-89.

“Altinkumu”, “Heybeliadası” diyeceklerdi. Böylece dönemin belediye Başkanı Kamil Bey de Porsuk Çayı’nın belli yerlerine plajlar yapmayı düşünmüştü. Ancak bu fikir, suyun temiz olmadığı ve hastalıklara yol açabileceği gerekçesiyle yerini bir havuz projesine bırakmıştı.¹⁹²

Daha önce de bahsini ettiğimiz gibi Türkiye’de 1924 yılında çalışan sınıflara hafta tatili hakkı tanınmış ve 1935 yılına değin de bu tatil cuma günü olarak düşünülmüştü. 1935 yılı itibariyle de hafta tatili pazar gününe nakledilmişti. Çalışan sınıflar böylece haftada bir tatil günü edinmişlerdi.¹⁹³ Kişiler bu tatil gününde dinlenebilir, o gün geldiğinde dilediğince gezebilirlerdi. Bu günler de -gezip görmek ya da bir şeyler yapmak isteyenler için-; inşa edilen yeni park ve bahçelerle, halka yönelik bilgilendirme toplantılarıyla, sinemalarda gösterilen filmlerin önceden belirlenmiş saatleriyle ya da Şirket-i Hayriye’nin bastırıldığı ve beş kuruş karşılığında hafta tatiline özel plaj programlarını gösteren seyrüsefer cep tarifeleriyle programlanmıştı. Bu tür programlar, yani gezip görmeye dayalı dinlenmeler esasında medeni bir dinlenme anlayışına işaretledi. Peyami Safa, Türk insanının tatil hakkındaki fikirlerinin bir “tadile” muhtaç olduğunu söylüyor ve medeni dinlenmenin esaslarını şöyle açıklıyordu:

“Biz tatili ‘hiç bir şey yapmıyarak dinlenmek’, ‘yan gelmek’ rüzgarın gıdıkladığı su gibi kendini havaya bırakarak ‘hiç bir şey düşünmeden mırıldanmak ve eğlenmek’ sanıyoruz. Tatil ve istirahat ‘passif’ bir hal değil, müteaddi, gayrete ve hamleye muhtaç, zahmetli bir keyiftir ve keyfi de zahmeti nisbetindedir. Asıl mânası ‘çalışarak dinlenmek’ olması lâzım gelen tatil ve istirahat kendine göre ayrı bir hazırlığa, bir tertibata, bir enerjiye muhtaçtır. Bunu hissettiğimiz için, büyük iş yorgunluklarından sonra yeni bir zahmete kendimizi kandıramıyoruz; fakat asıl istirahatın bu zahmet sayesinde olabileceğini de unutuyoruz, dinlenmekle tembelliği aynı şey sanıyoruz. Bunlar birbirine zıttırlar: Dinlenmek dinlendirir, halbuki tembellik yorar. Dinlenmenin dinlendirebilmesi için iş hayatında boşta kalan kuvvetlerimizi harekete getirerek çalıştırması lâzımdır. Yazıhanesinde oturarak iş gören bir memurun tatilde yürüyerek bacaklarını çalıştırması gibi. Dinlenmek işin ve emeğin nevini değiştirmektir, hareketsiz kalmak değildir. Bu mânada, yani hakiki istirahatın ancak seyahatle mümkün olabileceğini anlıyan milletler bizden fazla dolaştıkları halde bizden çok dinlenmenin yolunu biliyorlar.”¹⁹⁴

Yine de o yıllarda bir yerden herhangi bir yere gitmek hala meşakkatliydi. Plaja gitmek ise başlı başına bir meseleydi. Eğitimci İbrahim Alaettin, Yedigün dergisi için 1938 yazında kaleme aldığı bir makalesinde, “Bir pazarı kırdı veya deniz kenarında

¹⁹²K. Yakut (2015). *Modern Eskişehir’in doğuşu (1923-1938)*. Eskişehir: Kebikeç Yayınları, s.202-203.

¹⁹³(21.01.1924). *Resmî Gazete*, (54).; (01.06.1935). *Resmî Gazete*, (3017).

¹⁹⁴P. Safa (26 Ağustos 1936). Tatilde seyahat. *Yedigün*, (181), s.4, 25.

geçirmek isteyiş güzel bir şeydir. Çünkü açık yerin ve denizin dinlendirici tesirleri muhakkaktır. Fakat oralara gidip gelmek için sarfettiğimiz enerji ve telâş, çok defa yaptığımız istirahatten fazla oluyor.” diyordu.¹⁹⁵ Her ne kadar hayatlarında bir dinlenme günü elde etmiş olsalar da, bu günleri bir şeyler yaparak geçirmek isteyen, örneğin plajda geçirmek isteyen çalışan sınıfların gitmeden önce öncelikle ulaşım ve yeme-içme ücretlerinin üstesinden gelmeleri gerekiyordu. “İzmir Rehberi”nde yer alan metnin otomobil ve zengin aile imgelerine vurgu yapması biraz da bundandı.

Bu metinden birkaç yıl önceki bir tarihte haftalık eğlence dergisi *Plaj* da, “Pek çoğunu fakir ve memur aileleri teşkil eden İstanbul halkının plâjlardan istifadeye hakkı yok mudur?” diye soruyor ve 1931 yılı yaz mevsimi için herhangi bir plaja gitmenin masrafını hesaplıyordu. Bu hesaba göre, dört kişi, buldukları uzak semtten köprüye gelme gitme yol parası için en aşağı bir lira harcıyordu. Köprüden İstanbul’un bir bucağında olan herhangi bir plaja da, şayet çocuklar yedi yaşından büyüklerse, yine gidiş-geliş ücreti için asgari şartlarda iki buçuk lira vereceklerdi. Plaja giriş ücreti için yarım lira ve buna ek olarak denizde banyo yapmak için de adam başı elli kuruş vereceklerdi. Böylece 1931 yılı için dört kişilik bir ailenin sadece plaja ulaşmak ve denize girebilmek için vereceği ücret toplamda altı lira olacaktı.¹⁹⁶ Dergi, bu halde ayda kırk-elli lira kazanan bir kişinin maaşının beşte birini bir hafta gezintisine feda edeceğini hesaplamıştı. Şayet bu gezi her hafta tekrarlanacak olursa dergiye göre kişi hapyı yuttu demektir. Üstelik bu yalnızca denize gitmek için harcanan meblağdı, masraflar bununla da bitmiyordu. Gazinolarda bir bardak su isteseler bunun ücreti on kuruştur. Şayet bir kahve ya da limonata arzulansalar elli kuruş ödemeleri gerekiyordu. Bunun yanı sıra mayo kiralari ya da kamara ücretleri gibi kontrolsüz harcamalar da eklenince ailelerin beli iyice bükülüyor, çoluk çocuk da bu duruma üzülmüştür. Böylece kişi bir yerlere gitme kararını verse de bunun acıklı neticesi o günün akşamı çıkıyordu. Dergi, geriye kalan tek çarenin eve kapanmak olmaması gerektiğini belirtiyor, herkesin zenginler gibi plajlara gitmeye hakkı olduğunu dile getiriyordu. Bunun çaresi ise Seyr-i Sefain şirketinin yapacağı indirimlerdi.¹⁹⁷ 1947 yılında Nahid Sırrı Örik Tanin gazetesindeki bir yazısında, “Boğaziçi’nde yaz kış oturan biçareleri her gece tavuk gibi eve kapayıp şehirdeki gece hayatından tamamıyla mahrum edecek olan taşıt

¹⁹⁵(16 Ağustos 1938). *Yedigün*, (284), s.11.

¹⁹⁶(6 Ağustos 1931). Pek çoğunu fakir ve memur aileleri teşkil eden İstanbul halkının plâjlardan istifadeye hakkı yok mudur?. *Plaj*, (2), s.1.

¹⁹⁷(6 Ağustos 1931). *Plaj*, (2), s.2.

tarifeleridir!..” diyordu.¹⁹⁸ Buradan da anlaşılıyor ki tüm itkilere rağmen hayatın genel akışını ve bunun yönünü o dönemde taşıt ücretleri ve saatleri belirliyordu.

Bu yüzden de plajlardan biraz daha ucuz bir serinleme imkanı sunan deniz hamamları 1930’lu yıllarda İstanbul için hala faaliyetteydi.¹⁹⁹ Ve ayrıca literatüre fukara plajları olarak geçen Haliç ve Kumkapı kıyıları da halk arasında bu sebeple ünlenmişti. Plaj dergisi ilk sayısında fukara plajlarındaki manzarayı şöyle anlatıyordu:

“Fakat senelerden beri İstanbul’un sırf (Fukara Plajı) olarak mâruf birkaç semti vardır ki buralardaki manzara bir Florya, bir Altinkum, bir Suadiye plâjından daha çok enteresandır. Meselâ: Kumkapı ile Yenikapı arasında kale dipleri, kale, hisar kovukları civar halka bedava plâj vazifesi görüyor. Belediye memurları buradan geçecek olurlarsa gözlerine her gün şöyle bir manzara çarpar: Donlu, donsuz, çocuk, genç, erkek bir sürü kalabalık, denize dökülen lağam sularının ve leş kokularının içinde sözde yıkanıp serinliyorlar!... Halicin meşhur fukara plâjı da bundan aşağı değil, hattâ baskındır bile... Hasköyde Cami altı denilen bir yer var. Burada Yahudi çocukları denizin bataklık yerine ayaklarını soktukları zaman yarı bellerine kadar gömülüyorlar. Bunların sudan çıkınca bütün vücutlarının sim siyah necasetle kaplı olduğunu görürsünüz. Bu pis, bataklık yerdeki suya Yahudi çocukları dalıyorlar da... Yalnız dalmakla kalsalar eyi... Ağızlarına su alıp fişkırtıyorlar. Bu manzarayı gördükten sonra muhakkak olarak buraya girenlerin hâpı yuttuklarına veya hiç değilse hastalandıklarına hükmederseniz aldanırsınız. Zira meşhur meseldir: Acı patlıcanı kırağı çalmaz...”²⁰⁰

Plajlar belli bir ücrete tabiydiler. Plaj alanına varıldığında ücreti mukabilinde bilet kesilir, içeriye öyle girilirdi. Biletler o dönemde önemliydi, öyle ki üzerlerinde “sonuna kadar saklanması” yazardı. Fukara plajları ise ücretsizdi; deniz kenarı, esnaf işi plajlardı ve bu yüzden de en kalabalık plaj grubunu oluşturuyorlardı. Buralarda çocuklar denize girerken, gençler kurdukları gramofonlardan gelen farklı türdeki müzikler eşliğinde dans ediyor, şarkılar söylüyor; aileler de ufaktan çilingir sofralarını kuruyordu. Denize girme işi aileler nezdinde genel itibariyle demlendikten sonra ayılmak için yapılan bir aktivite görünümündeydi.²⁰¹

Şirket-i Hayriye zaman içinde halkın sesini duydu ve onun ihtiyacının ne olduğunu anladı. 1934 yılı itibariyle bir tür Boğaz’ı canlandırma projesi uygulandı. Bununla birlikte köprüden plajlara yapılan yolculuklarda ilk planda yüzde kırk indirim uygulanmıştı. Üstelik plaj ücretleri de buna dahil edilmişti ve bu yolla plaja gidildiğinde

¹⁹⁸N. S. Örik (2011). *İstanbul yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.145-146.

¹⁹⁹(30 Temmuz 1931). Fukara plajları. *Plaj*, (1), s.1.

²⁰⁰(30 Temmuz 1931). Fukara plajları. *Plaj*, (1), s.1.

²⁰¹Akçura, 2018, **a.g.k.**, 100.

bir içecek de (kahve ya da meşrubat) bedava veriliyordu.²⁰² 1936 yılı itibariyle hafta tatiline özel olarak cumartesi günü akşamı gezinti postaları ile Boğaza gidenlere gidiş ve dönüşlü biletlerden yüzde elli indirim yapılmaya başlandı. Bu biletlerin dönüş kısmı da pazartesi günü öğleye kadar geçerliydi.²⁰³ Zaman içinde her şey dahil uygulamalarına devam edildi. Salacak plajı için, 1938 yılı itibariyle yemek, deniz banyosu, eğlenceler ve vapur geliş-gidiş ücretleri olmak üzere tüm ücretler dahil toplamda 90 kuruştı.²⁰⁴ Bu ücretler her yıl değişiyordu.

Diğer bütün imkanlar sağlandığında plaja gitme hevesiyle dolmuş kişiler 1930’lu yıllarda bunu birkaç farklı yöntemle yapabiliyorlardı. İlkın şayet gözlerine kestirirlerse bunu yürüyerek yapabiliyorlardı. Bu yöntemin daha çok fakara plajları ya da nüfus yoğunluğu düşük kentlerdeki plajlar için ve gençler tarafından tercih edileceği söylenebilir. Uzak mesafedeki diğer plajlar için ise uygun bir yöntem olmayabilirdi. Çünkü yürümek kimi kişiler için son derece yorucuydu; kilometreler önlerinde birikir, yol sıkıcı hale gelir, böylece yapılan iş plajın ruhuyla bağdaşmayabilirdi. Gençlerin plaj alanlarına ulaşmak için kullandıkları en esaslı yöntemlerden biri ise oraya bisikletle gitmekti. O dönemdeki söylenişle velosipet, hem hızlı hem masrafsız hem de eğlenceliydi. Dolayısıyla genç dimağların gözünde plajın ruhuyla da bir bütünlük arz ediyordu. Bisikletin her dönemde plajlara giderken sıklıkla kullanıldığını Kemal Tahir’in “Halk Plajı” isimli romanından anlıyoruz:

“Sabahın ilk saatlerinde pahalı bir otelin hususi plajına benzeyen kumsal birdenbire adının ifade ettiğı manayı yadırgatmayacak bir kalabalıkla doluvermişti. Artık büyük ekseriyeti çocuklu aileler teşkil ediyorlardı. Bunların arasında henüz denize giremeyecek kadar küçük olan bebeklerini pusetlerle getirmiş olanlar da vardı. Genç kızların ve delikanlıların bisikletleri bir köşeyi, yükünü almış bir bisiklet parkı haline çevirmişti.”²⁰⁵

Bir diğer yöntem ise şayet kişinin bir hususi otomobili varsa plaj alanına onunla gelmekti. Otomobil kişiyi görünmez kılıyordu, herhangi bir yere gitmek için kimseyi beklemeye gerek kalmazdı, üstelik giderken sıcak yaz günlerinde iyi bir esinti de sağlıyordu. Osmanlı dönemi mesire yerlerine gitme adetiyle, Cumhuriyet dönemi plajlarına gitme adeti arasındaki en belirgin fark bunu otomobil ile yapmaktı. Otomobilin sağladığı çabuk hareket etme imkanı ile kişinin gün içinde birkaç farklı meskeni dolaşma şansı oluyordu; güne Şile sahilinde denize girerek başlayanlar, öğle

²⁰²Evren, 2000, a.g.k., 115-116.

²⁰³(1936). *Şirketi hayriye 1936 yaz tarifesi*, İstanbul: Ekspres Matbaası, s.7.

²⁰⁴G. Akçura (Haziran 2017). Zevküsefa yazılır İstanbul plajları okunur. *Deniz Mecmuası*, (6), s.23.

²⁰⁵Tahir, 2016, a.g.k., 103.

vaktinde Moda’da bir çay içip, akşamı da Florya’da geçirebilirler, hatta gece kapalı arabalarında sabahlayıp güneşin doğuşunu orada izleyebilirlerdi.²⁰⁶ Böylece kişi artık tek bir yere bağlı kalmamakla birlikte eskinin hantal adetlerinden de elde ettiği çabuklukla uzaklaşıyordu.

Bir plaja gitmek için herkesin kullandığı yöntem ise tramvay, otobüs, tren ya da vapur gibi toplu taşıma araçlarını kullanmaktı. Tren ve vapurların kalkış saatleri önceden belirlenmişti ve çoğunlukla da dakiktiler. Böylece kişinin plaja giderken artık yalnızca yaz mevsiminin ritmine değil, gündelik yaşamın gereklerine ve ulaşım araçlarının temposuna da ayak uydurması gerekiyordu. İstanbul ve İzmir, o dönemde diğer yerleşim yerlerine nazaran temposu daha yüksek ve zamanın daha hızlı aktığı kentlerdi. Bu tempoya ayak uydurmak saat kullanımının da önemini arttırmıştı. Kişinin hızlı bir araç olan trenle ya da vapurla randevusunu kaçırmaması için artık daha dakik bir insan olması gerekirdi. Şayet deniz tutkunu kişi, 1930’larda Florya’da denize giderken ya da denizden evine dönerken tren istasyonunun kenarındaki İkbal Lokantası ve Birahanesinde bir şeyler yiyip içmek isterse²⁰⁷ bunu tren gelmeden ya da gitmeden, belli bir çabukluk içinde yapmalıydı. Çünkü ulaşım hatlarında yer alan herhangi bir seferin kişiyi bekleme gibi bir durumu yoktu. Kişi ona yetişmeli, böylece yaşamını ona göre programlamalıydı. Boğaziçi vapurlarının 1935 senesi yaz mevsimine mahsus seyrüsefer tarifesinde şunlar yazıyordu:

“Vapurlar fevkalâde ahvâl müstesna olmak üzere her iskeleden cetvelde gösterilen saat ve dakikada hareket edeceğinden yolcuların iskelelere daha erkence gelerek biletlerini alup hazır bulunmaları ve vapurlar iskelelerde yolcunun kesretine göre 1, 2 ve nihayet 3 dakikadan fazla kalmıyacağından diğer iskelelere saatinde yetişmesine mâni olmamak ve seyrü seferlerin intizamına hâlel getirmemek için yolcuların vapurlara girmek üzere hareketlerini tesri eylemeleri reca olunur.”²⁰⁸

Görüldüğü gibi bir vapur olağanüstü bir durum olmadığı sürece kişiyi üç dakikadan fazla bekleyemezdi. Böylece kent insanı artık “zaman kaybettiği” için üzölmeye başlayacak ve “zaman kazanmaya” çalışacaktı.²⁰⁹ Bu, kişinin kendi boş zamanlarını daha da anlamlı kılacaktı. Buradan da zaman bölümlere ayrılacak, çalışma zamanı, yeme-içme zamanı, uyku zamanı, dinlenme zamanı ya da daha da

²⁰⁶Karay, 2018, **a.g.k.**, 124-127.

²⁰⁷(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 220-221.

²⁰⁸(1935). *Şirketi Hayriye vapurlarının 1935 senesi yaz mevsimine mahsus seyrüsefer tarifesidir*. İstanbul: Ekspres Matbaası, s.2.

²⁰⁹H. Kaynar (2012). *Projesiz modernleşme, Cumhuriyet İstanbulu’ndan gündelik fragmanlar*. İstanbul: İAE Yayını, s.89.

derinlemesine düşünüldüğünde “plaj zamanı” tabirleri ortaya çıkacaktı.²¹⁰ O yıllarda plaja giden bir kişinin en sık yaptığı edimlerden biri saatine bakmak olmalıydı.

Şirketi Hayriye vapurlarıyla o dönemin en gözde plajlarına ulaşmak mümkündü. Plajlara giderken diğer toplu ulaşım araçlarına nazaran vapurların daha fazla tercih edilmesinin nedeni de güvertedeki esintiydi. Boğaz seyahatinin tadı güvertede temiz, serin hava alarak çıkıyordu.²¹¹ 1931 yılı yaz mevsiminde bir cuma günü kişi şayet Suadiye plajına gitmek isterse köprüden sabah 8.15’te ya da 9.14’te; akşamüstü ise 16.50’de ya da 18.30’da kalkan vapurlara binip gidebilirdi. Oradan dönecekse de bunu 9.35’, 12.50’, 15.00’, 17.50’ ya da 19.50’ vapurlarıyla yapabiliyordu.²¹² 1931 yılında Galata Köprüsü’nden Suadiye plajına 35 dakikada varılabiliyordu.²¹³

Hemen herkes bu yöntemi kullandığı için sabahları iskeledeki yolcu bekleme salonları çoğunlukla kalabalık olurdu. Vapurlar hemen hemen kalkış saatlerinde ancak iskeleye yanaşırdı. Şayet beş dakika geç kalacak olsalar duruma göre kıyamet kopardı.²¹⁴ Böylece bir curcuna başlardı. İnsanlar bir ellerinde çantalar diğer ellerinde çocuklarla vapurlara binebilmek için canhıraş koşturur, birbirleriyle yarıştırdı. Özellikle cuma günleri vapurun güvertesinde bırakın oturmayı, ayakta duracak yer dahi bulunmuyordu.²¹⁵ Birbirlerini hiç tanımayan kişiler vapur ya da trenlerde bir araya geldiğinde bu yolla bir yere gitmenin de bir adabı olması gerekiyordu. 1923 yılında vapurlarda kadın ve erkeği birbirinden ayıran perdeler kaldırıldığında bu, çoğunlukla olumlu karşılandı; ancak getirdiği bir kusur, erkeklerin kadınlara ayrılmış kısımlarda yer kapmaları oldu. Böylece pek çok kadın seyahatleri sırasında ayakta kaldı.²¹⁶ Bu elbette halk nezdinde belli bir tepki doğurdu. Kalabalık yerlerde tavır ve hareketin nasıl olması gerektiği okullarda öğretildi. Böylece zaman içinde bu durum aşıldı. Gölpınarlı’nın 1929 tarihli Yurt Bilgisi ders kitabında çocuğa bununla ilgili şu bilgiler veriliyordu:

“Tramvaya, otobüse, şömendüfere binerken, kalabalık yerlerde bilet alırken sıramızı gözetmeli. Bizden evel gelen zatın arkasında durmalıyız. Yalnız arkamızda kadın olursa onu öne geçirmek lâzımdır. Tramvaylarda, şömendüferlerde, otobüslerde de kadınların yerine oturmamalı ve ayakta kadın varsa yerimizi ona vermeliyiz. Çünkü hiç birimiz annelerimizin, kız kardeşlerimizin böyle kalabalık yerlerde sıkılmasına, ayakta kalmasına

²¹⁰Bkz. V. N. (23 Ağustos 1933). Plajların en civcivli zamanı. *Yedigün*, (24), s.10.

²¹¹İ. Muhtefi (30 Temmuz 1931). Eğlence yerleri: Altınkum ve Yalova. *Plaj*, (1), s.1.

²¹²(13 Ağustos 1931). Suadiye plajı. *Plaj*, (3), s.4.

²¹³Akçura, 2018, **a.g.k.**, 102.

²¹⁴Kaynar, 2012, **a.g.k.**, 88.

²¹⁵Muhtefi, 30 Temmuz 1931, **a.g.k.**, 1.

²¹⁶Toprak, 2017, **a.g.k.**, 116.

razı olmayız. O halda biz, başkalarının annelerine, kız kardeşlerine hürmet etmeliyiz ki, onlar da bizimkilerine hürmet etsinler. Medenî bir insan kadına hürmet eder. Kadınlara beraber giderken de onu daima sağımıza almalıyız. Ben, medenî bir Türk çocuğuyum. Medeniyetin her kaidesine uyarım.”²¹⁷

Modernite gündelik hayatta yeni görünümler üretmişti. Mobil telefonlar yanımdayken kamusal alanda nasıl hareket edeceğimizi anlatan günümüz metinlerine benzer şekilde, o günlerde de gündelik yaşamda ortaya çıkan bu yeni görünümlere dair yeni öğütler verilmişti. Bu metinlerden biri Feliha Sedat’ın 1932 yılında yayımlanan “Genç Kızlara Muaşeret Usulleri” isimli kitabında yer alıyordu. Kitap, genç kızlar için plaja gitmenin, denize girmenin adabını anlatıyordu. Buna göre, bir genç kız bir plaja giderken hafif, fakat temiz ve itinalı bir deniz kıyafetine muhtaçtı; elbiseleri kirli olmamalıydı zira, “evde bile dolaşılması doğru olmayan bir kıyafetle plaja gitmek terbiyeli ve iyi yetişmiş bir genç kıza yakışmaz”dı.²¹⁸ “Nereden geldiği bilinmeyen bir modaya uygun olsun diye” dağıtılan saçlardan vazgeçilmeliydi. Bu öğüt, halihazırda okullarda “Kasaba ve Şehir Hayatında Herkesin Riayet Edeceği Kaideler” başlığı altında da okutuluyordu. Buna göre; medeni bir insan, sokağa ütüsüz elbise, boyasız ayakkabı ile çıkmamalıydı. Saçları güzelce taranmamış, boyun bağısız bir çocuk, değil sokağa çıkmak, evindeki misafirlerinin, annesinin, beybabasının bile yanına gelmemeliydi. Büyükler, işine, dostlarından birine, yahut gezmeğe giderken traş olmadan gidemezlerdi. Artık cumhuriyet devrinde böyle şeyler yapılamazdı ve herkesin cumhuriyete layık olduğunu ispat etmesi gerekirdi.²¹⁹ Bunun yanı sıra muaşeret kitabına göre; genç kız, deniz banyosuna kiminle geliyorsa ancak onlarla bir arada bulunmalıydı. “Umumi bir yer” olarak tarif edilen plajda “münasebet tesisinin” çirkin ve bayağı bir iş olduğu belirtiliyordu. Kitap, kıyafetler hakkında da öğütler veriyordu. Buna göre, kadın mayosu ile genç kız mayosu arasında bir fark olmalıydı. Çok açık dekolte mayolar onlara gitmeyeceğinden genç kızlar dekoltesi daha az olan mayoları tercih etmeliydiler. Bu yalnızca plajda değil, hiçbir erkeğin bulunmayacağı deniz hamamlarında dahi böyle olmalıydı. Yazar, temiz ruhlu bir genç kızın benliğindeki utanma hissinin, açık mayoları nerede ve kimin arasında olursa olsun kullanmayı menedeceğini söylüyordu.²²⁰ Böylece 1930’larla birlikte plajların artık iyiden iyiye kent hayatının birer parçası olarak benimsendiği anlaşılmaktadır.

²¹⁷Abdülbaki, 1929, a.g.k., 205-206.

²¹⁸Aktaran: Akçura, 2002b, a.g.k., 245.

²¹⁹Abdülbaki, 1929, a.g.k., 197-198.

²²⁰Aktaran: Akçura, 2002b, a.g.k., 246.

Plaja ulaştıktan sonra kişinin yapacağı ilk şeylerden biri üzerini değiştirmek ve ortama uygun bir biçimde mayolarını giymekti. Parası olan kişiler üzerlerini değiştirmek için plajların iç alanlarında bulunan kabinleri kiraladılar. Olmayanlar ise kıyafetlerini, yine alanda bulunan ve muşambayla ya da farklı yöntemlerle kapatılan kabinlerde değiştirdiler. Gazeteci Naci Sadullah bu kabinlere girmeden önceki ve sonraki insanı şöyle anlatıyordu:

“İnsanlar arasındaki sınıf, mevki, şöhret, servet ve seviye farklarını tayin, tesbit ve taksim eden kisveler, kuburları kapatılmış birer helâyi andıran yarım kapalı soyunma barakalarının paslı çivilerinde sallanıyor. Ufak tefek farklarla birbirini andıran mayolar, insana bir an için, içtimâî farkları ortadan kaldıran birer demokrasi bayrağı gibi görünüyor.”²²¹

Kimi zaman da deniz tutkunları plaja mayoları hali hazırda kıyafetlerinin altında gelirdi. Böylece üzerlerini çıkartıp altlarındaki mayolarla hemen denize girme ya da güneşlenme imkanı bulurlardı; yani plajlarda boy gösterirlerdi.

Cumhuriyet dönemi plajlarının erken örneklerinde kumsal alana geldiğinde kişinin çoğunlukla göremeyeceği şey, şemsiyeler ve şezlonglardı. Dönemin fotoğraf belleğinden anlaşıldığı üzere plajlarda tahta şezlong örnekleri mevcuttu.²²² Ancak katlanıp bir köşeye koyuldukları ve hemen hiçbir fotoğrafta yer almadıkları için halkın bunlara pek de rağbet etmediği anlaşılmaktadır. Bunların yerine daha çok katlanan sandalyeler kullanılıyordu.²²³ İnsanlar kumsalda vakit geçirirken çoğunlukla kumla direkt temas halinde olmayı tercih ediyorlardı. Güneşlenilirken yere serilmek üzere herhangi bir havlu ya da peştamal kullanılmıyor, yere saplanan ufak bir şemsiyenin altına girilerek doğrudan kumun üzerine yatılıyor, oturuluyor ya da içine giriliyordu. Bu da zaten kum banyosu yapmak demektir. Çünkü bu insanlar plajlara her şeyden önce bunun sağlıklı bir şey olduğunu duydukları ya da bu yönde bir doktor tavsiyesi aldıkları için gelmişlerdi.

Bir süre öncesine kadar tüm dünyada olduğu gibi İstanbul’da da yanık tenli olmak kötü olarak anılıyordu. Osmanlı’da zengin aileler nezdinde cildin beyaz olanı makbuldü, bu yüzden de güneşten kaçılırdı.²²⁴ Ancak artık vatandaş olarak tabir edilen sıradan insanın soylularla arasındaki mesafeyi eşitleyip siyasal yaşama doğrudan katılma imkanı bulduğu ve güneşin sağlık açısından öneminin vurgulandığı bir dünyada beyaz ciltli olmak sağlıklı, güçsüz ve ürkek olmakla eş değer tutulacaktı. O günlerde

²²¹N. Sadullah (25 Temmuz 1934). Plajlarda gezinti, *Yedigün*, (72), s.14.

²²²(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 408-409.

²²³(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 407.

²²⁴Mintzuri, 2002, **a.g.k.**, 131.

güneşlenirken deriyi güneşten korumak adına vücuda bir şeyler sürmek için fazla bir seçenek yoktu. Birkaç marka, “Güneşte yanmadan kararmak” ya da “Hava ve güneşin zevki” gibi sloganlarla krem ya da losyon ürünlerini kullanıcılarına sunmuştu.²²⁵ Bu reklamlarda kremlerin nasıl kullanılacağı anlatılıyor, ıslak vücutla güneş banyosu yapılmaması ve kuvvetli güneş altında kremin tekrarlanarak sürülmesi gerektiği belirtiliyordu. O dönemde güneşe çıkma talimatları oldukça ünlüydü. Yaz mevsimi geldiğinde özellikle süreli yayınlarda bunlar peşi sıra yayınlanıyordu. Ne de olsa bu bir sağlık meselesiydi. Bu sebeple dönemin doktorları denize girmeye ilgili tıbbi kitaplar da yayımlamışlardı. Bu kitaplardan birinde, bazı insanlar için denize girmeden önce doktorun fikrini almak gerektiği belirtiliyordu. Ardından da doktor fikirlerini beyan ediyordu. Buna göre denize yemekten üç saat sonra girilmeliydi. Kişi denizin sahile yakın kısmında banyo almalı, denize vücudu ne çok sıcak ne de çok soğuk iken girmeli, koşmamalı, eğer hava serinse sık adımlarla ilerlemeli, terli iken denize girilmemeli, denize girerken en iyi banyo saati olan sabahları 10.00-12.00 ve öğleden sonra 16.00-19.00 arasını takip etmeli, yataktan çıkar çıkmaz denize girmemeli ve denize girmeden evvel kişi kendine 5-8 gün iklime alışma süresi vermeliydi.²²⁶ Ancak o dönem için özellikle koşmamalı öğüdüne uyulmadığı söylenebilirdi.

İnsanın plaja bir defa gittikten sonra, diğer bir gidişinde sağlık bahanesini bir köşeye bırakmasının sebebi, plajın bir oyun alanı olduğunu keşfetmesiyle olmuştur. Plaj kentin bütün sorunlarının unutulduğu yerdir; kentin kıyısında köşesinde, çeşitli oyunların oynanabildiği bir oyun alanıdır. Plajın ince kumları şaşırtıcıdır; ayaklar, vücutlar bu kumlara girer ve kumlar istenilen şekli alabilirler. Deniz suyu tutulamayan bir şeydir, o da yine belli şekilleri alabilir. Böylece denize girmenin kendisi başlı başına bir oyun olur. Buradan da yüzme, kürek çekme gibi yeni oyunlar doğar. Üstelik kıyafetlerle de oynanmış, gündelik kıyafetler artık yenileriyle değiştirilmiştir. Hatta kişi kendi hayatıyla da oynamıştır, hayatını evde bırakıp gelmiştir. Plajlarda bu oyunlar kimi zaman eş bulmaya yönelik aşk oyunlarını da kapsamıştır.²²⁷

Cumhuriyet dönemi plajlarının erken dönemlerinde oyun ve eğlence değeri taşıyan unsurlardan ilki atlama kuleleri ve trampenlerdi. Karadan denize atlamayı esas alan bu yapılara o yıllarda sıklıkla rastlanırdı. Bunlar çoğunlukla kerestelerin yukarıya

²²⁵(1937). *1937 yaz tarifesi*. İstanbul: Turyağ Yayını, s.12.; (25 Eylül 1935). *Yedigün*, (133), s.25.

²²⁶O. Cevdet (1930). *Deniz ve güneş banyoları*. İstanbul: Recit Matbaası, s.15-16.; Bkz. A. Ş. Şavlı (1936). *Deniz banyoları ve faydeleri*. İstanbul: Hapisane Matbaası.; Bkz. S. A. Ünkan (1946). *Plaj doktoru*. İstanbul: Tuna Basımevi.

²²⁷Bkz. J. Huizinga (2006). *Homo ludens*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

doğru kademeli biçimde birleştirilmesiyle yükselen yapıları. Kimi örneklerinde üç kademeye kadar çıkılıyordu. İnsanlar buralara çıkar, oturur, güneşlenir ya da izleyenlerine çivileme, kırlangıç vb. atlayışlarını sergilerlerdi. Dönemin en ünlü atlama kuleleri Beyazpark ve Suadiye plajlarındakilerdi. Bu kuleler denizin sporla olan bağlantısını kuran modern yapıları. Atlama alanları sayesinde deniz şifa bulma vasfını bir kenara bırakıyor ve başlı başına bir eğlence ve spor alanı haline geliyordu. Beyazpark ve Bostancı deniz hamamlarında olduğu gibi bazı deniz hamamlarında da atlama kuleleri kurulurdu.²²⁸ Bu kuleler vasıtasıyla hamamdan denize atlamak mümkündü. Dolayısıyla atlama kulesi, hamamdan açıktan denize girmeye geçişte de önemli bir rol üstlenmişti. Atatürk'ün girişimleriyle deniz hamamlarının üstleri zamanla açıldığında kimi örneklerde hamamdan geriye yalnızca atlama kuleleri kalmıştı.²²⁹

O dönemin oyunsal değeri olan diğer plaj edimleri ise; takılıp düşme, kumdan kale yapma, zıplama, havada kapma, suya para atıp çıkarma, su altı taramaları, kişinin omzuna çıkma, deve güreşi, su dansları, şişme ya da profesyonel toplarla oynanan voleybol oyunları, su topu, su kayağı, takla atma, hayvan taklitleri, barfiks, çember çevirme, jimnastik gibi beden hareketleri ile elbette yüzme, yelken ve buna bağlı diğer spor müsabakalarıydı.²³⁰

Refik Halid Karay, 1922 yılında yayımlanan “Tanıdıklarım” adlı eserinde o dönemin kumsal oyunlarının genel esaslarını şöyle tarif ediyordu:

“Sana, leffen nişanım Ayten'in (...) plajda çekilmiş bir fotoğrafını gönderiyorum. Sıçrayarak havada yakalamak istediği şey elbette, çaylak elbiselerimizi kaptı da kurtarmaya çalışıyor sanmazsın, bir mini mini lastik tekerlektir. Bunu birbirimize atıyoruz ve boşlukta kolumuza geçirmek maharetini gösteriyoruz. Çocuk oyunu bile sayılmaz; lakin deniz eğlencelerinden biri odur. Asıl maksat hareket, her tarafını oynatmak ve estetik vaziyetler almak...”²³¹

Türkiye plajlarının ilk ziyaretçileri gerek suya para atıp çıkarma ve gerekse de hayvan taklitlerini içeren jimnastik hareketleriyle oyun üretme konusunda oldukça yaratıcıydı. Yine de teknik ve sportif oyunları halkın kendisi üretmemekte, o dönemin dergileri önermekteydi ve bunların çoğu da Batı'dan ithal oyunlardı. Dergilerin

²²⁸Evren, 2000, **a.g.k.**, 66-67.; *İstanbul Ansiklopedisi*, 1966, **a.g.k.**, s.2999.

²²⁹(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 313.

²³⁰Bkz. (4 Temmuz 1934). Su topu. *Yedigün*, (69), s.17.; (19 Eylül 1934). *Yedigün*, (80), s.23.; (26 Ağustos 1936). *Yedigün*, (181), s.2.; (26 Ağustos 1936). Plaj oyunları. *Yedigün*, (181), s.10-11.; (25 Ağustos 1937). Hayvan taklitleri. *Yedigün*, (233), s.10-11.; (19 Temmuz 1938). Yelken zevki, motor keyfi yavaş yavaş bizlere işliyor. *Yedigün*, (280), s.23.; Örik, 2011, **a.g.k.**, 126.

²³¹Aktaran: Evren, 2000, **a.g.k.**, 171.

çoğunlukla jimnastiğe dayalı oyunlar önermesinden birkaç sonuç çıkmaktadır: İlk olarak plajın, deniz havasından elde edilecek bir faydanın yanında sporla da kurgulanmak istendiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, plaj yapacağınız en gülünç hareketlerde dahi doğal görünmenizi sağladığı için sportif hareketler sırasında ortaya çıkacak bir gülünçlüğü de ortadan kaldıracaktır. Böylece kişi spor yapacaksa bundan utanmasına gerek olmayacaktır. Ayrıca plaj geniş ve boş bir alan anlamına geldiği için; kişinin kent şartlarında elde edemediği, ancak ihtiyaç duyduğu boş alanı karşılamaktadır. Bunun yanı sıra plaj tabanı hafif kum olduğundan spor hareketlerini yapan kişi düşerse de bir şey olmazdı.

Yüzme öğrenme konusunda ise daha yapılacak çok şeyin olduğu anlaşılıyordu. Yedigün dergisinin bu konudaki önerisi ise basitti, kişinin olan biteni izlememesi soyunup suya atlaması gerekiyordu.²³² O dönemde de yine bugün olduğu gibi yüzme; hisım akrabadan, kurslardan ya da bu konuda yazılmış çeşitli kitaplardan öğreniliyordu. 1935 yılında yayımlanan bir yüzme ve atlama kılavuzunun önsözünde,

“Illinois Üniversitesi Beden Terbiyesi şefi ve yüzme muallimi Mr. Ann Avery Smith ile hepimizin tanıdığımız dünya şampiyonu Gohnny Wissmuller’in sade anlatışlı bir üslûpla yazdıkları eserlerden tercüme ve iktibas edilerek yüzücü ve atlayıcılarımızın çalışmalarına kılavuzluk yapmak üzere tertip olunan bu kitaptan maksat temin edilirse, verilen emek boşa gitmemiş olur.” diyordu.

Kitap, yüzme öğrenmede dünya şampiyonlarının model alınmasını öneriyordu.²³³ İdareciler, yüzmeyi en usta isimlerden öğretmeye gayret ediyordu. Böylece zaman içinde çita yükseldi ve iyi yüzme bilmenin tanımını yapmak da zorlaştı. Bir dönem, Salacak plajında Kızkulesi’ne kadar yüzüp gelen kişiye iyi yüzücü denmiyordu; onun yüzme bilme derecesi vasattı. İyi yüzücü, akıntının tersine yüzebilirdi. Ayrıca plajdan Kızkulesi’ne gidip oradan kulenin 300 metre güneyindeki kayalığa ulaşan, buradan da iskele önünden plaja tekrar yüzen kişi de çok iyi yüzücü olarak biliniyordu.²³⁴ İyi yüzme bilenler ve biraz cesareti olanlar denize girdiklerinde vakitlerini kıyılarda geçirmiyordu.

²³²(26 Temmuz 1933). Yüzme biliyor musunuz?. *Yedigün*, (29), s.9, 17.

²³³(1935). *Yüzme ve atlama kılavuzu*. İstanbul: T. İ. C. İ. Denizcilik Federasyonu Neşriyatı, Nümune Matbaası, s.3-5.

²³⁴(2012). *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*. (Ed: A. Kahraman), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayını, s.311.

O yıllarda kişiler şayet yüzmeyi çoktan beri biliyorlarsa bunu çocukluk yıllarında gittikleri deniz hamamlarında öğrenmişlerdi. Şair Osman Ziya Saba, ilk yüzme öğrenme girişimlerini şöyle anlatıyordu:

“Babam her yaz ‘bu yaz sana yüzmeyi öğreteceğim’ derdi. Bense, ayaklarımın yerden kesildiğini hissederek etmez, onun beyaz, geniş, ıslak göğsüne atılır, boynuna sımsıkı sarılırdım. Babam, çaresiz, bıyıklarından sular damlatarak güler, havuzun kenarında, kimi oturmuş, kimi ayakta durmuş bizi seyreden, babamınki kadar beyaz vücutlu, belleri peştemalli, ayakları takunyeli başka yüzücüler de gülerdi.”²³⁵

Gazeteci Suat Derviş de deniz hamamlarıyla ilgili bir anısında annesinin denize girerken kıyından nasıl açıldığından bahsediyordu:

“O zaman kadınlar erkeklerle denize giremezlerdi. Tahta perdeyle çevrilmiş bir deniz parçasında kadınlar cıvıldaşarak yüzmeyi öğrenirler, fakat kadınların annem gibi yüzmesini iyi bilenleri bu tahdide dayanmazlar, denizin تنها olduğu saatlerde denize dalıp tahta perdenin ötesinden yüze çıkarlar ve açılırlardı.”²³⁶

Yüzme bilmeyen ancak denizde vakit geçirmek isteyen kişiler için de ilk şişme su yatakları 1930’larda icat edilmişti. Yedigün dergisi, bu lastik balonlarla deniz üzerinde uzanıp güneş banyosu yapmak kadar zevkli başka ne olabilir, diye soruyordu. Lastik şiltenin havası boşalınca kolaylıkla küçük bir çanta gibi taşınabiliyordu. Böylece kişide deniz korkusu kalmıyordu.²³⁷ Bunun yanında kişi deniz hamamlarından beri kullanılan, insanın gövdesine iplerle bağlanan yeleklerden de kullanabilirdi.

Cumhuriyet dönemi yaz mevsimlerinin bir başka yüzme alanı ise plajlara gidemeyenler için havuzlardı. O dönemin en ünlü havuzları ise Ankara’daydı. 1926 yılı itibarıyla Gazi Çiftliği’nde açılan ve dönemin gazetelerinin “Ankara Plajı” adını verdiği Marmara ve Karadeniz havuzları, Ankara halkı tarafından yoğun ilgiyle karşılanmıştı.²³⁸ Böylece bu havuzlar, Ankara halkıyla seçkinleri bir araya getirmişlerdi. Ankaralı çocuklar ise hayatlarında hiç denize girmemiş, hatta henüz denizi dahi görmemişlerdi. Bu da ortaya ilginç bir manzaranın çıkmasına neden oldu; bu çocuklar mayolardan habersizdiler. Gençlerin etrafta kısa pantolon şeklindeki beyaz içlikleriyle dolaşmaktan ve havuzlara bu içliklerle girmekten başka çareleri yoktu. Çiftlik idaresi 1932 yılında bu manzaraya karşı bir tedbir aldı ve bundan sonra mayosuz kimseleri havuza girmekten

²³⁵Evren, 2000, a.g.k., 67.

²³⁶Meriç, 2000, a.g.k., 145.

²³⁷(15 Ağustos 1934). İcatlar, buluşlar, keşifler. *Yedigün*, (75), s.23.

²³⁸(1 Mayıs 1939). *Turist*, (1), s.14.; S. Aydın vd. (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.429.

men etti.²³⁹ Böylece Ankara halkı mayoyla tanışmış oldu. Bir süre sonra da Ankara'nın ilk şişme su yatakları burada görünür oldu.²⁴⁰ Marmara Köşkü'nün önündeki havuz, Karadeniz havuzuna göre daha küçüktü ve çoğunlukla davetlileri etrafında ağırlamakta kullanılıyordu. Ancak yüzmek için her iki havuz da kullanılıyordu. Karadeniz havuzunda bir de trampelen bulunuyordu. Gençler, sporcular buradan atlayışlarını gerçekleştiriyor, hünerlerini kısıtlı imkanlarla dahi olsa izleyicilerine sergiliyorlardı. Marmara ve Karadeniz havuzları su sporlarına da ev sahipliği yaptılar, burada çeşitli yüzme yarışmaları da düzenlendi. Karadeniz havuzu etrafındaki banklar ve katlanabilen sandalyelerle çevrenmişti. Ziyaretçiler suyla boğuşmaları sırasında verdikleri molalarda buralarda dinlenebilirler ve güneşlenebilirlerdi.

İstanbul, İzmir gibi kıyı şehirlerinde ise kişiler güneşlenme ve yüzmeden arta kalan vakitlerini plajların etrafına inşa edilen gazinolarda geçiriyordu. Bu gazinolarda yeme-içme, güneşten kaçma, dinlenme ve sohbet etme imkanına sahiplerdi. İsteyen, gün içindeki yeme-içme ihtiyacını kumsal alandan çıkmadan, alanın ortasına kurulmuş, derme çatma ahşap büfelerden de sağlardı. Bu büfelerin kenarında da ufak gölgelik alanlar inşa edilirdi. Plaj gazinolarında hemen her yıl dans, mayo müsabakaları ya da sazlı sözlü, havai fişekli eğlence programları düzenlenirdi. Böylece plaj alanı tam anlamıyla bir endüstriye dönüşüyordu. 14 Temmuz 1931 tarihinde Suadiye plajında düzenlenen dans müsabakasında birinciye bir kol saati, ikinciye manikür takımı, üçüncüye de plajdan bir aylık abonman kartı hediye edilmişti.²⁴¹ Bu eğlencelere katılanlar için gece geç saatlerde evlerine dönebilmeleri adına bir vapur ayarlanmıştı.²⁴²

Plaj alanındaki yapıp etmelerden biri de bunları dönemin fotoğraflarından anladığımıza göre, fotoğraf çekilmeydi. Üstelik fotoğrafların çokluğundan anlaşıldığı üzere bu fotoğraf çekme adeti kişiler arasında epeyce bir yaygındı. Pozlandırma süresinin kısılmasıyla artık hayatlar dışarıda da yakalanabiliyordu. O döneme ilişkin bir fotoğraf filmi reklamında şirket; yaşamak zevkine resim çekme zevkini de ilave etmeyi rica ediyor; neşeli zamanların resmini çekmenin her şeyden evvel bir zevk olduğunu söylüyordu.²⁴³ Ziyaretçilerin arasında dolaşan fotoğrafçılar da, belli bir ücret karşılığında onların bu neşeli anlarını bugün dahi görünür kılmışlar, öykülerinin bugün

²³⁹(2009). *Ankara: Kara kalpaklı kent (1923-1938)*. (Ed: E. Işın), İstanbul: Pera Müzesi Yayını, s.321.

²⁴⁰(2007). *Bir çağdaşlaşma öyküsü, Cumhuriyet devriminin büyük eseri, Atatürk Orman Çiftliği*. Ankara: Çankaya Belediyesi Yayını, s.80.

²⁴¹Akçura, 2017, **a.g.k.**, 22.

²⁴²(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 413.

²⁴³(21 Haziran 1937). *Cumhuriyet*, s.8.

dahi okunmasını sağlamışlardı. Böylece plajlar doğuya ithaf edilen irrasyonelizm, durağanlık gibi negatif değerlere verilen en net cevaplar oldular. Plaj fotoğraflarından anlaşıldığına göre, Türkiye demokratikti, eşitti ve durağan değildi. Geçmişte doğu imajının oluşumuna en bilindik katkıyı fotoğraf yapmıştı. Ancak Cumhuriyet döneminde bu imajı yine fotoğraf yıkacaktı.

Türk plajlarında yaşanmış pek çok anı, hikaye bulunmaktadır. Dolayısıyla her fert için bir başka plaj tanımı yapılması gerektiğinden İstanbul plajlarını “Plaj” dergisinin takip ettiği rota üzerinden gözlemleyebiliriz. Plaj dergisi, tarafsız bir lisan ve “sırf halka hizmet gayesi” iddiasıyla her hafta bir plajı dolaşiyor ve bu plajlarla ilgili izlenimlerini halka aktarıyordu. Derginin yazarlarından İdris Muhtefi, 1931 yılı Temmuz ayının son haftasında Altinkum plajını ziyaret etmişti.²⁴⁴ Buna göre yazar, Altinkum plajını açıkça beğenmemişti. Bu plaja giden kişinin buradan bir daha gitmemek azmiyle döndüğünü belirtiyordu. Bunun sebebini de, plaj sahasının Altinkum adına yakışmayacak derecede granit kaya olmasına ve “Sibirya” ismi verilse daha iyi olur dediği bölgedeki soğuk esintiye bağlıyordu. Yazar, bunun için belediyenin plajlar talimatnamesindeki bir kaydı gündeme getiriyordu. Bu talimatnameye göre, plaj demek sahil demekti. Kişi denizde 50 metre açılrsa bile denizin derinliği bir metreyi geçmeyecek ve bu 50 metre genişliğindeki saha tamamen kumlu olacaktı. Ayrıca plaj olacak sahiller soğuk rüzgarlara maruz yerlerde bulunmayacaktı. Yazar bu verileri ortaya koyduktan sonra Altinkum plajını tetkik ediyor ve bunların hiçbirinin olmadığını belirtiyordu. Buna göre sahil beş metre sonra adam boyunu geçiyordu ve şayet kişi çok iyi yüzme bilmiyorsa başına bir terslik gelebilirdi. Türünden dolayı kuvvetli akıntılarda buradaki kum denizin dibinde durmuyordu. Plajın aldığı rüzgarla ilgili olarak da; poyraz rüzgarı ve soğuğu insanın yüzüne tokat gibi çarpıyor, bu da buraya serinlemek için gelenleri tir tir titretiyor ve bu sebeple plajın suyu da buz gibi oluyordu. Yazara göre, bu plajda istirahat imkanı da biraz noksandı.

Plaj dergisi, Ağustos 1931’in ilk ve ikinci haftasını “Plajların İncisi” olarak tarif ettiği Suadiye’de geçiriyor ve burayı tanıtıyordu.²⁴⁵ Buradaki metinlerin altında imza olmadığı için bu plaja dergiden kimin gittiği belli değildi. Dergi; Suadiye plajının, Avrupa’daki modern plajları görmüş seyyahların İstanbul’a geldiklerinde ağırlanabilecekleri bir yer olduğunu belirtiyor ve henüz gitmemiş olanların İstanbul’da

²⁴⁴Muhtefi, 30 Temmuz 1931, a.g.k., 1-2.

²⁴⁵(6 Ağustos 1931). Plajların incisi Suadiye. *Plaj*, (2), s.3.; (13 Ağustos 1931). Suadiye plajı. *Plaj*, (3), s.4.

yaşadım dememesi gerektiğini iddia ederek burayı övüyordu. Derginin belirttiği üzere Suadiye plajı özellikle kibar ve ecnebi ailelerin rağbetini kazanmıştı. Bu açıdan plaj, gelen ecnebilere kişinin yüzünü ağartacak milli bir müesseseye dönüşmüştü. Derginin aktardığına göre buraya düzenlenen tren, vapur ve otobüs seferleri muntazamdı; plajın gazinosu geniş ve manzarası güzeldi. Gazinoda dönemin sanatçıları tarafından perşembe, cuma ve pazar günleri ve akşamları tertip edilen varyete numaraları ve şanlar, daima değişen müzik grupları, cazband ve düzenlenen deniz oyunları buraya her gün daha fazla ziyaretçinin gelmesini sağlıyordu. Bu sebeple plaj, özellikle cuma günleri mahşeri bir kalabalıkla doluyordu. Yine de bu denli bir izdihama rağmen çalışanlar kibarlıklarından ve servisten ödün vermemişlerdi. Bunun yanı sıra dergi, plajın kabinlerini de zevke ve sağlığa uygun bulmuştu. En önemlisi ise, bunca hizmete rağmen plaj müdürlüğü plaja giriş ve banyo ücretlerini ucuz tutmuştu.

Plaj dergisi 1931 yılı Ağustos ayının üçüncü haftasında da Salacak'taydı.²⁴⁶ Yazar, iskeleden başlayan beş on adımlık bir yokuştan sonra bir dakika içinde kendisini parkın kapısında bulmuştu. Yazarın plajdan içeri girerken dikkatini celbeden ilk konu gişeye yapılandırılan, vapur tarife bilgileri ve uzak semtlere temin edilen otobüslerin kalkış saatlerini gösteren ilanlardı. Yazar merak edip gişeye gece vakti dönüşün nasıl ayarlandığını sorduğunda, “Gece yarısı herhangi bir yere gitmek isterseniz nakliye vasitanız çok ucuz olarak temin edilmiştir.” yanıtını almıştı. Buradan gece vakti Çengelköy'e dönmenin ücreti 15 kuruştu. Üstelik otobüs tek kişi olsa dahi çalışacaktı. Oluşan zararı da plaj sahipleri ödeyecekti. Bu açıdan yazar müessesenin halkın menfaatini bu denli düşünmesine hayran olmuştu. Yazara göre Salacak plajının manzarası latif, suyu ılık ve serindi. Yazar, denizdeki akıntının bu plajın suyunu her daim temiz kıldığını söylüyordu. Plajdaki kabinlerin konforu da yeterliydi. Salacak plajı aynı zamanda bir park olma özelliğine sahipti. Yazar, plaj alanına girişte ağaçların arasından geçerken buranın adeta cennete girmiş gibi bir his uyandırdığını ifade ediyordu. İnsanlar bu ağaçların altındaki masalarda oturuyor, dinleniyor, manzaranın tadını çıkarıyordu. Salacak plajının diğer plajlardan en önemli farkı ise kentin içinde olmasıydı. Bu sayede ulaşımı, uzakta kalan diğer plajlara nazaran daha kolay ve ucuz olduğundan her ekonomik sınıftan insan buraya dilediği gibi gelebilir, dans sahasının, varyete numaralarının ve saz ahenklerinin tadını çıkarabilirdi.

²⁴⁶(20 Ağustos 1931). Kızkulesi parkında. *Plaj*, (4), s.4.; Bkz. EK-25.

2.3. Deniz ve Havuz Kıyafetleri

14 Haziran 1929 tarihli Akşam gazetesinin beşinci sayfasının sol üst köşesinde denize girme biçimi ile ilgili bir karikatür bulunmaktadır.²⁴⁷ Bu karikatürde mayolarının üst kısımlarını çıkarıp kıyıdaaki kayalıkların üzerine bırakmış iki kadın, çıplak bir vaziyette sohbet etmektedirler. Kadınlardan biri diğerine, “Galiba deniz mayosuyla denize girmeği menedeceklermiş” der. Diğerinin buna cevabı “İyi ederler, çünkü mayo lüzumsuz bir şeydi” olur. Karikatüristin buradaki tespiti, bir önceki bölümde bahsini ettiğimiz 18. ve 19. yüzyıl insanının yaşamdaki fazlalıkları sevdiğine ilişkin fikri kanıtlar niteliktedir.

Nitekim Osmanlı’da da ilk deniz kıyafetleri pek çok fazlalığa sahipti. Örneğin, Osmanlı erkeği belden dizkapağına kadar uzanan, gündelik hayatta iç çamaşırı olarak kullanılan iç donuyla denize girmişti. “Deniz banyosu donu” denen bu kıyafet, aslında denize girmek için hiç de doğru bir tercih sayılmazdı. Çünkü deniz donu, pamuklu bir kumaş türüne sahip olduğundan hem suyu çok fazla emerek ağırlaşır, aynı sebeple kolay kolay da kurumazdı. Bu konforsuzluk bir yana, çabuk kurumadığından insan sağlığı için de bir tehditti. Erkekler, bellerine bir peştamal sararak da denize girmeyi denediler. Fakat bu seçimin de pek doğru olduğu söylenemezdi.

O dönemde kadınlar “denizlik” dedikleri bir elbise kullandı. Denizlik, şekil olarak kadının boğazına kadar gelen, kolları dirseklere kadar örten ve çoğunlukla ayak bileklerine kadar uzanan, neredeyse bir tek feracesi eksik bir kıyafetti. Böylesi bir kıyafetle denize girmek sokağa çıkmaktan farksızdı. Kadın sokakta olduğu gibi denizde de adeta “ahlak zırhı”yla kuşanmıştı.²⁴⁸

Girişteki karikatür bahsinden devam edersek; bu karikatür bir anlamda “yeni kadın”ın yasaklara koyduğu tavır değişikliğinin de ifadesiydi. Çizer, işi gereği meseleye abartı katıyor olsa da aslında deniz hamamlarından bağımsız bir denize girme modasına işaret ediyordu ve bunu, yeni modayı kadınların belirlediğinin farkında olarak yapıyordu. Çizer; yapıp etmelerin geldiği noktaya karşı değil, yaşamın hızına karşı bir şaşkınlık içindeydi. Dolayısıyla belki de bu karikatürle, ilerleyen zamanlarda sınırların ne kadar genişleyeceğini ölçmeye çalışmıştı.²⁴⁹

Yine de toplumsal anlamda herkesin modernleşme seviyesi aynı değildi. Bunu deniz hamamlarının 1930’lu yıllarda hala varlığını sürdürmesinden anlıyoruz. Diğer bir

²⁴⁷(1929 Haziran). *Akşam*, s.5.

²⁴⁸E. Işın (1995). *İstanbul’da gündelik hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.169-170.

²⁴⁹Bkz. EK-26.

deyişle Cumhuriyet'in ilk yıllarında açık plajlara olduğu kadar deniz hamamlarına da rağbet vardı. Sadece kadınların girebildiği dört tarafı tahta duvarla kaplı deniz hamamlarının gizemli dünyasında kadınlar, çoğunlukla eski usul kıyafetlerle denize girmeye devam ettiler. Refik Halit Karay, küçük bir çocukken annesiyle girdiği, kadınlara mahsus deniz hamamında gördüklerini şöyle anlatıyordu:

“(…) rendesiz çam tahtalarının budak deliklerinden, belki içerisi görünür diye hanımlar localarında bile rahat soyunamazlardı. An o zamanki kadın mayoları... Bunlar üstü ufak ufak çiçekli muşambamsı bir bezden yapılmış, katmer, katmer farbalı, diz kapaklarından çok aşağı düşük, gayet bol, vücudun şeklini kaybettirip hantallaştıran bir nevi soytarı elbisesiydi.”²⁵⁰

Bir süre sonra özellikle de genç kızlar, mayoyu anımsatan şort ve atletleriyle denize girmeye başladılar. Üstelik tahta duvarların arkasında saklanmayıp dışarı da çıkmışlardı. Ellerinde can simidiyle ve neşeli yüzleriyle fotoğraf makinesine poz vermeyi bile ihmal etmediler.²⁵¹

Diğer bir grup da modern dünyanın modasına çoktan adapte olmuş, plaj modasının gerektirdiği şekilde giyinmeye başlamıştı. Johan Huizinga, “Homo Ludens” adlı eserinde, oyuncu insanın saçıyla başıyla, kıyafetiyle oynayan bir varlık olduğundan bahseder.²⁵² Dolayısıyla insan yalnızca sokakta oyun oynamaz; kendi hayatıyla da oynamakta, hayatını değiştirmeyi alışkanlık haline getirmektedir; kendi hayatını, moda gibi kitlelerin üzerinde uzlaştığı belli fikirler eşliğinde değiştirmekten, ileriye ya da geriye götürmekten gocunmaz. Galiba plajdaki yapıp etmeler de biraz böyleydi. Çeyrek asırdan bile daha az bir zaman önce Afife Jale'nin sahneye çıkmasını “hafiflik” olarak niteleyen toplumsal kurallar, en azından bir grup için hızla değişmiş ve kadın, hiçbir duvar olmaksızın üstelik son modaaya uygun mayolarla sere serpe, kumlarda güneşlenmeye başlamıştı. Dahası kadın ve erkek artık aynı plajı paylaşıyordu. Buna dair bir manzara bir derginin sayfalarına bile yansdı. Dip dibe, deyim yerindeyse balık istifi bir şekilde sahile uzanmış, kadınlı erkekli bir grup genç insan; o günün son modası mayolarıyla güneşin ve serin yaz melteminin tadını çıkarırken bir yandan da objektife gülümsediler. Muhtemelen hallerinden oldukça memnunnardı ve bu nedenle o anı ölümsüzleştirmek istediler.²⁵³

²⁵⁰Akçura, 2002b, a.g.k., 215.

²⁵¹(2015 Haziran). *Popüler Tarih*, (53), s.54.

²⁵²Huizinga, 2006, a.g.k., 231.

²⁵³(11 Temmuz 1934). *Yedigün*, (70), s.1.

Amerika'daki tekstil şirketlerinin “banyodan yüzmeye” sloganıyla yeni mayo kumaşlarını piyasaya sürmesi 1930'larda sırtı ve omuzları açık iki parçalı mayoları Hollywood artistlerinin de yardımıyla Avrupa'ya tanıttı. Hatta 1932 yılındaki Dünya Güzellik Yarışması'nda giyilen beli, göbeği ve kasıkları açıkta bırakan mayolar büyük ses getirmişti.²⁵⁴

Türkiye'de 1930 yılı başlarındaki mayo trendini o yıllarda çıkan bazı dergilerdeki fotoğraflarla takip edebiliyoruz. Örneğin *Plaj* dergisi, 1931 yılında “En Güzeli Mayo Kimindir?” köşesi oluşturmuş ve okuyucularıyla adres bilgilerini paylaşarak onlardan mayolu fotoğraflarını göndermelerini istemişti. Gelen fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla tek parça, beli genelde kemerli, alt kısmı dar ve kısa bir şort şeklinde inen mayolar kadınların en çok seçtiği modellerdendi. Genelde renk tercihi siyah olsa da açık renk mayolar da yok değildi. Güneşten korunmak için saça bağlanan bir bandana yahut bir şemsiye bu mayoların tamamlayıcı aksesuarı olmuştu. Kadınların ayaklarında gündelik hayatta kullandıkları, aslında plaj için pek de kullanışlı olmayan topuklu, bilekten bantlı ayakkabılar vardı.²⁵⁵ Çok sürmeden modacılar, bu meseleyi de halletti. Plajda giymek için özel tasarlanan “plaj iskarpinleri ökçelerin kuma saplanmaması” için özel olarak üretilmişti. Bugün dolgu topuk diye ifade edilen bu model, 1930'ların kadınları için yeni bir icattı. Üstelik de çok önemli bir icattı; çünkü kadınlar, topuklu ayakkabılarından plajda bile ödün vermek zorunda kalmadılar.²⁵⁶

Kadınlar için plaj modasının belirleyicisi sadece mayolar değildi. Kadınlar, plaj eğlencelerine katılırken yahut oradaki gazinolarda bir şeyler içmeye giderken kullandıkları elbiselerin de moda uygun olmasına dikkat etmeye başladılar. Sıcak yaz günlerinde serin tutma özelliğine sahip bir çeşit yün kumaş ve trikoyla²⁵⁷ hazırlanan bu elbiselerin içinden; beli vücuda tamamen oturan, aşağı doğru bir etek misali bol bir şekilde dökülen pantolonlar ve onun üzerine giyilen, kolları tamamen açıkta bırakan bluzlar kadınların en fazla tercih ettikleri modellerdendi. Duruma göre bu kıyafeti bir fular ile tamamlamak isteğe bağlıydı; ama yandan takılmış geniş kenarlı, havalı bir şapka neredeyse olmazsa olmazdı. Yedigün dergisinin fotoğrafçısı tarafından Florya sahilinde çekildiği söylenen fotoğraflardaki kadınlar, plaj kostümlerindeki tercihleri

²⁵⁴Emiroğlu, 2002, **a.g.k.**, 543.

²⁵⁵(30 Temmuz 1931). *Plaj*, (1), s.4.

²⁵⁶(25 Temmuz 1934). *Yedigün*, (72), s.23.

²⁵⁷(8 Ağustos 1934). *Yedigün*, (74), s.27.

dolayısıyla “yüksek zevkiselim” sahibi olarak değerlendirildiler.²⁵⁸ Bu değerlendirmeyi yapan dergi yazarı hiç de haksız değildi. Florya plajındaki bu kadınlar Amerika ve Avrupa modasının en son ürünleriyle birer Hollywood aktrisinden farklı değillerdi. Bu kıyafetlerin satıldığı mekanlar da çoğunlukla Beyoğlu’nda bulunuyordu. Hatta Beyoğlu’nda bulunan Pasaj Karlman isimli bir mağaza, gazeteye ilan vererek Dünya’nın en ünlü markalarının ürünlerini getirdiğini duyurmuştu. Pasaj Karlman’da plaj için gereken kostüm, mayo, bone, plaj oyuncakları gibi ürünlerin yanı sıra en son moda çantalar, yazlık başlıklar, gömlekler de satılmaktaydı.²⁵⁹ Bunlara erişemeyen diğer kadınlar için çok büyük olasılıkla mahalle terzileri imdada yetişiyordu.

Yedigün dergisi, yaz mevsimlerindeki giyim kuşam konusunu oldukça ciddiye almıştı. Konuyla ilgili olarak bir doktorla röportaj yapmış ve doktorun kadınlar için verdiği tavsiyeleri paylaşmıştı: “Elbiseniz sizi ancak sarmalı, fakat sıkmamalıdır. Güneşle vücudunuzun arasında bir tabaka teşkil etmeli, lakin onun iyi şulelerinden sizi mahrum bırakmamak için açık renkli olmalıdır. Şunu biliniz ki giyinmenin tekamülü kapanmakta değil, açılmakta olmalıdır.”²⁶⁰

İlk erkek mayoları az dekolte bir atlet ve kısa bir şorttan oluşan bir tulum şeklindeydi. Daha sonra üst kısım kalktı, sadece kısa bir şort görünümünde olan erkek mayoları çıktı.²⁶¹ Hatta bu türde bir mayonun öncülerinden biri de bizzat Atatürk olmuştu. Atatürk’ün üstü çıplak bir şekilde denize girmesi ve bunu herkesin içinde yapması hem denize girmeye hem de erkeklerin denize hangi kıyafetle gireceğine ilişkin bir örnekti.²⁶² İsmet İnönü ise eski tip kapalı, tulum biçimindeki mayoyu giymeye devam etmişti; fakat yine de denize herhangi bir kıyafetle değil, mayo ile girmek gerektiği konusunda Türk erkeği için ikinci bir örnekti.²⁶³

Daha sonraları erkekler su tutmayan bir kumaştan yapılmış, üzerlerine oturan, daha kısa paçalı bir mayoyu kullanmaya başladılar. Diğer bir deyişle aslında o günden sonra erkeklerin mayo tercihi günümüze dek çok fazla değişiklik göstermedi. Fakat erkeklerin bu kıyafetle kadınlarla aynı plajda olmasından rahatsızlık duyanlar da olmuştu. O kişilerden biri, Plaj dergisinin yazarlarından İdris Muhtefi’ydi. Muhtefi, erkeklerin kadınlar arasında ıslak ve yapışkan mayolarıyla dolaşmalarının doğru olup

²⁵⁸(23 Ağustos 1933). *Yedigün*, (4), s.2.

²⁵⁹(5 Haziran 1936). *Cumhuriyet*, s.12.

²⁶⁰(13 Ağustos 1933). *Yedigün*, (23), s.15.

²⁶¹R. E. Koçu (1969). *Türk giyim kuşam süslenme sözlüğü*. İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, s.171.

²⁶²(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 228-237.

²⁶³(Ed: Ögel vd.), 2018, **a.g.k.**, 238-239.

olmadığıyla ilgili fikirlerini paylaştığı bir yazı kaleme almıştı. O günlerde Şile Belediyesi, Şile sahilinde kadınlar için ayrı bir bölüm oluşturmuş ve erkeklerin bu kısma girmelerini kat'i şekilde yasaklamıştı. Eğer buraya girmekte ısrar eden olursa para cezasına çarptırılacaktı. Yazar, bu kararı yerinde bir karar olarak değerlendirmişti. Yazara göre kadınlar, yalnız kendilerine ayrılmış bir alanda, yabancı erkeklerin gözlerinden uzak şekilde hemcinsleriyle denizin keyfini çok daha iyi çıkarabilirdi. Yazarın asıl rahatsızlığını yazının sonunda anlıyoruz. İdris Muhtefi'ye göre dar bir şort şeklinde tasarlanmış erkek mayolarının denizden çıkıldığında vücuda yapışıyor olması bir nevi görüntü kirliliği idi. Bu rahatsızlığı üstü kapalı bir şekilde belirten yazar, erkekleri denizden çıkınca üzerlerine bir havlu almaları gerektiği konusunda uyarmıştı.²⁶⁴

Neyse ki Alman terzileri çok geçmeden bu soruna çare buldular. Onların tasarladığı plaj ceketleri, erkeklerin denizden çıktıktan sonra üzerlerine geçirebilecekleri bir plaj kıyafeti olarak tanıtıldı.²⁶⁵ Ne kadar benimsendi tartışılır; ama bu yeni ceketin, plajda, deniz hamamı günlerinden kalma bir alışkanlıkla giyilen bornoza alternatif yaratıp, erkekleri de moda uydurma yönünde bir girişim olduğu kesindi.

1936 yılında kadın mayolarında bazı değişiklikler oldu. Mayoların tasarımına ve süsüne eskisinden daha fazla önem verilmeye başlandı. Birkaç yıl evvelki çoğu koyu renk olan, yüzücü tipindeki kadın mayolarının üzerinde en fazla bir kemer süsü olurdu. Fakat artık daha gösterişli aksesuar ve desenli kumaşlarla hazırlanan mayolar, kadın vücudunun tüm güzelliğini gösterecek şekilde sırt kısmını tamamen açıkta bırakan, paça kısmının daha da kısaldığı bariz değişikliklere sahipti.²⁶⁶ Bu modelleri tanıtan Yedigün dergisi, mayolar ne kadar açıksa güneşten o kadar istifade edileceğini, yani açık mayoların birçok “sıhhî faydası” olduğunu söylemişti. Plajda vakit geçirirken giyilen “plaj pijaması” da artık küçülmüş kısa şort biçimini almıştı.²⁶⁷ Ayrıca Avrupa ve Amerika’da giyilenler kadar cesur olmasa da göbeği açıkta bırakan iki parça mayolar da görülmeye başladı.²⁶⁸ Bu açıklık güneşten istifade etmek için daha uygundu, güneş sağlık kaynağıydı; ama güneşte yanmak tehlikesine karşı kişi “...iyice kurulandıktan sonra vücudunu krem yağı ile ovmayı unutmamalı”ydı.²⁶⁹

²⁶⁴İ. Muhtefi (30 Temmuz 1931). Mühim bir nokta. *Plaj*, (1), s.4.

²⁶⁵(25 Temmuz 1934). *Yedigün*, (72), s.16.

²⁶⁶(22 Temmuz 1936). *Yedigün*, (176), s.23.

²⁶⁷(8 Temmuz 1936). *Yedigün*, (174), s.26.

²⁶⁸(15 Temmuz 1936). *Yedigün*, (175), s.26.

²⁶⁹(8 Ağustos 1934). *Yedigün*, (74), s.21.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında deniz kıyafetlerindeki bu dönüşüm kapalı bir toplumdan açık bir topluma dönüşmenin bir sembolüydü. Bedeni güneşe açmak aslında zihniyeti ışığa kavuşturmanın bir yöntemi idi. Fazlalıklardan kurtulup hafifleyen bedenler, onu birilerinin “çıplak” biçimde görmesini artık sorun etmedi. Önemli olan hafifleyip doğanın insana sunduğu güzelliklerden tat almaktı. Özellikle de kadınlar bu değişimi rengarenk kıyafet, aksesuar ve takılarla süslediler.

Böylece kadınların; onları artık dört duvar arasına sokmanın mümkün olmadığını anlatırcasına plajlarda süzülüşü, güldüğü, oyun oynadığı, dans ettiği bir dönem başladı. Toplumun muhafazakar kesimindeki bazı insanlar onların bu özgürlüğüne “iffetsizlik”; plajda olup bitenlere de “çırılçıplak cıvıklık” dediler.²⁷⁰ Fakat her şeye rağmen kadının toplumu dönüştürücü etkisi durmadı. Kadın, 1950'lerden itibaren daha da cesur tercihlerle plajlarda boy göstermeye devam etti.

2.4. Yazın Yaşanan Aksilikler

Denizin verdiği ferahlığın ve neşenin çoğunlukla sevilmesine rağmen kimi duygular ve durumlar bunun önüne geçebilirdi. Örneğin Hagop Mintzuri İstanbul'a dair anılarını anlatırken sırf denize yakın olmak için burada yaşayan insanların varlığına rağmen, “Deniz sevmem. Deniz yolculuğundan korkarım. (...) Ne kadar arzu ederim denizle işimin olmamasını” diyerek bizleri şaşırtmaktadır.²⁷¹ Tıpkı Hagop Mintzuri gibi ayağının karada olmasından aldığı güveni, uçsuz bucaksız maviliğin sunduğu eşsiz güzelliğe tercih edenlerin sayısı hiç de az değildir. Bazıları da o maviliğin altında saklananlardan korkmaktadır. Çünkü deniz, her biri ayrı bir sanat eseri olan yosunlu kayaların, suda salınan bitkilerin ve rengarenk balıkların yanı sıra bazen insanlar için korku yaratan canlıları da saklayabilirdi. Nitekim 1925 yılında kuvvetli bir lodosun etkisiyle birkaç köpekbalığı İstanbul Boğazı'na sürüklendiğinde, özellikle balıkçılar için tehlike yaratmıştı. O dönemde gazetelerin, köpekbalıklarının insanlara saldırabileceği yönünde yaptıkları haberler kuşkusuz ki denizle haşır neşir olanlarda belli bir korku uyandırmıştı.²⁷² Yine eski İstanbul anılarını aktaran Musahipzade Celal, İstanbul Boğazı'ndan çıkan deniz mahlukatlarının para karşılığında sergilendiğinden bahsediyordu. Bunların içinde halktan bazı kimselerin “deniz kızı” dediği, yarısından aşağısı pullarla kaplı bir balık türü olan “deniz aygırı” çocuklara para karşılığı

²⁷⁰D. N. Altuncuoğlu (19 Aralık 1947). Plajlarımız. *Büyük Doğu*, (72), s.15.

²⁷¹Mintzuri, 2002, **a.g.k.**, 142.

²⁷²J. Deleon (1993). *Bir tutam İstanbul*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, s.152.

izletilirdi.²⁷³ Bu çocukların hepsi olmasa bile bazıları, bu ve bunun gibi deniz canlılarından ürkmüş olabilirdi. En nihayetinde denizin dibi görünmemekte, içinde ne olduğu/olabileceği de kestirilememektedir. Dolayısıyla bilinmezlik sunan bu durum, denize dair az ya da çok bir tedirginlik yaratmış olmalıydı. Fakat Cumhuriyet devrinde artık denizden korkulmaması gerektiği salık veriliyordu. Yedigün dergisi bu tedirginliği yaşayanlara şöyle seslenmişti:

“Yüzmeyi öğrenmek için tek şart denizden korkmamaktır. Yüzmek, denizi yenmek demektir. (...) Sayısı giderek çoğalan plajlar, kadın erkek herkesin vücuda ve ruha hayat ve gençlik veren denizle yakından teması için gayet müsait fırsattır. Plaja gidip de sudan korkmak ayıp, hatta deniz kenarında yaşayıp da yüzmek bilmemek artık medeni bir günahdır.”²⁷⁴

Denizin altındaki, üstündeki veya içindeki rahatsızlık verici haller/duygular bazı durumlarda plajda da devam etmişti. Bunun sebebi bazen bir hırsızlık olayı olabilirdi. Bu tip tatsız olaylarının engellenmesi için atlı polislerle başvurulmuştu.²⁷⁵ Ayrıca kişinin plajı paylaştığı yabancı insanların temizlik konusunda yeterince hassas olmaması da tatil keyfini kaçırır bir durumdu. Kumsallardaki çöplerin, kabinlerdeki ağır kokuların nezih bir tatil yapmak isteyenleri çileden çıkaran boyutlara geldiği de oluyordu. Hatta bu durum o kadar ciddi bir seviyeye ulaşmıştı ki 1950’li yıllarda Moda Plajı’nın kapatılması bile gündeme gelmişti. Neyse ki işletmeciler durumun ciddiyetini anlamış ve temizlik işini sıkı tutmaya başlamıştı.²⁷⁶

Deniz ve güneş başlı başına beden terbiyesi ve sağlığı için bir şifa kaynağı olsa da her plaj buna uygun değildi. Doğru bir plajda bulunmamak şifadan çok bir hastalık sebebi olabilirdi. Her plajda denize girilmez ve güneşlenilmezdi. Eğer plaj için düşünülen yerin iklimi uygun değilse orada vakit geçirmek hastalıklara davetiye çıkarırdı. Örneğin, kuzey rüzgarlarına maruz, cereyanlı ve akıntılı bir yerde denize girmenin ve güneşlenmenin insan sağlığına bir faydası yoktu; hatta zararı vardı.²⁷⁷ Bunun yanı sıra kalbinde, karaciğerinde sorun olanlar ya da romatizması olanlar doğru bir plajda da olsa bu ortam onlara yaramayabilirdi. Herhangi bir hastalığı olmayanlar da mutlaka dikkatli olmalı ve denizden çıktığında iyice kurulmalıydı. Şayet ıslak

²⁷³M. Celal (1946). *Eski İstanbul yaşayışı*. İstanbul: Türkiye Basımevi, s.95.

²⁷⁴(21 Temmuz 1937). Niçin sudan korkuyorsunuz?. *Yedigün*, (228), s.6.

²⁷⁵ Öztan ve Korucu, 2017, **a.g.k.**, 35.

²⁷⁶Öztan ve Korucu, 2017, **a.g.k.**, s.50-51.

²⁷⁷E. Hüseyin (1 Temmuz 1932). Plaj doktoru diyor ki. *Plaj*, (7), s.6.

kalınırsa hasta olunması işten bile değildi.²⁷⁸ Eğer kişi hastalanıp yaz keyfinden mahrum kalmak istemiyorsa bu uyarıları dikkate almalıydı.

Kimileri için deniz ve plajın tatsız tarafı yaz bitip de eve dönmek zorunda kalmaktı. Eylül ayı gelip de deniz soğuyunca, rüzgarlar başlayınca ve öğrenciler için okulun açılma vakti gelince plaj müdavimlerini bir hüznü kaplardı. Çünkü tüm bu olanlar veda vaktinin geldiğine işaret etmekteydi.²⁷⁹ Bol ışıklı, parlak mavi göklere, ılık mavi sulara, sıcak ve altın kumlara veda edip sonbaharın kucağına düşünce ve ardından kış gelince çiçeklerin, çilek kokularının hasreti başlardı. Sıcak kumlarda gezen, oynayan, gülen insanlar bütün bir kış bu güzel kıyıları görmeye tahammül edemezdi. Yaz özlemi çekenlerin aklında tüm kış boyunca tek bir soru olurdu: “Acaba gelecek yaz tekrar kavuşacak mıyız?”²⁸⁰

Tüm bu sayılanlar deniz ve plaja dair problemlerin aslında en önemsiz olanlarıydı. Maalesef ki denizde ve plajda daha ciddi durumlar da yaşanıyordu. Bunlar ciddi sonuçlara yol açabilecek güneş çarpmaları, güneş yanıkları olabildiği gibi sonu boğulmayla biten kötü vakalar da olabilirdi. Özellikle de boğulmalar yaz mevsiminin en karanlık taraflarını oluşturuyordu.

2.4.1 Boğulmalar

Plaj; özü itibariyle dinlenme, eğlenme, yenilenme ve keyif alma mekanı olsa da her yaz yaşanan boğulma vakaları yaz mevsiminin üzücü taraflarındandı. Özellikle de İstanbul’da boğulma olayları küçümsenmeyecek kadar fazlaydı. Ağır sıcaklar başladığı zaman çocuk, delikanlı, orta yaşlı, avare, amele, çırak, ırgat gibi binlerce can; İstanbul sahillerinde, plajı olmayan kumsallarda, deniz hamamı kurulmamış derince yerlerde denize girerler; çoğunlukla da yüzme bilmediklerinden boğulurlardı. Daha sonra deniz hamamları azaldı, plajlar çoğaldı; boğulma vakaları azalır gibi olsa da yine de bitmedi. Üstelik bu kez yüzme bilmeyenler değil, bilenler boğuluyordu. Çünkü yüzme bilen bir kişi kendine güvenerek açılır, açıkta başına gelen kramp ve benzeri bir aksilik dolayısıyla boğulurdu.²⁸¹

Özellikle de anne babalar için koşulsuz bir şekilde kendini tamamen rahatlamaya bırakmak mümkün değildi. Kemal Tahir, “Halk Plajı” isimli kitabında, oğlunun

²⁷⁸E. Hüseyin (20 Ağustos 1931). Plaj ve sıhhat. *Plaj*, (4), s.3.

²⁷⁹(3 Eylül 1931). Plaj dönüşü. *Plaj*, (6), s.3.

²⁸⁰(16 Eylül 1936). Yaza veda. *Yedigün*, (184), s.14-15.

²⁸¹*İstanbul Ansiklopedisi*, 1966, a.g.k., 4430.

boğulmasından korkan bir babanın çocuğunu kıyıya bağladığından bahsediyordu. Çünkü baba, babası bir dakikalığına yanından ayrılan başka bir çocuğun o kadarcık bir zamanda Florya plajında kaybolup boğulmasından çok etkilenmişti. Bu nedenle küçük oğlu üzülse de kötü bir sonuçla karşılaşmamak adına çocuğun mutlaka bağlanması gerektiğini düşünmüştü; annesine böyle bir felaketi yaşatmaktansa, çocuğun üzülmeye göz yummayı tercih etmişti.²⁸² Çocuğunu bağlayan baba kendince haksız değildi. Çünkü yaz mevsimlerinde gazeteler boğulan çocuk ve gençlerin haberleriyle doluydu. 1934 yılının yaz aylarında 17 yaşındaki bir genç kız Tarabya sahilinde denize girmiş, fakat akıntıya kapılarak boğulmuştu. Ortalık تنها olduğu için de maalesef imdada yetişen olmamıştı. Kibrit fabrikasında çalışan bir delikanlı da Haliç'te serinlemek isterken yüzmeye bilmediğinden dolayı boğulmuş, maalesef cenazesi bile bulunamamıştı.²⁸³ Unkapanı Köprüsü'nün orada denize giren üç çocuk dalgalara yenik düşenlerden bazılarıydı.²⁸⁴ Boğulma vakalarının epeyce artması üzerine gazetelerde birtakım eleştiriler başlamıştı. Kimilerine göre belediyelerin deniz hamamı açmak isteyenlere çıkardığı zorluklar nedeniyle deniz hamamları sayıca yetersiz kalıyor ve açıktan denize girmeler daha fazla oluyordu. Bu da boğulma vakalarını arttırıyordu. Bunun üzerine belediyeler açıkta denize girmeyi yasaklamıştı, ama bu yasak pek de etkili olmamıştı.²⁸⁵

1936 yılının Mart ayında, insanlar plajlara akın etmeden evvel birtakım önlemler alındı. Belediyelerin emriyle plaj olarak belirlenmiş alanlar dışında denize girilmemesi için zabıta devreye sokuldu. Plajlarda ise cankurtaran takımlarının bütün teferruatıyla bulundurulmasına karar verildi.²⁸⁶ Diğer taraftan da İstanbul Belediyesi, altındaki diğer belediyelere yazılı bir tamim yollayarak Yeşilköy'den Pendik'e kadar ve Boğaz çevresindeki sahillerde, lağım ağızlarında, kuyularda, akıntıların olduğu bölgelerde tehlikeli yerlerin tespit edilip buralara uyarı levhaları asılmasına dair bir çalışma başlattı.²⁸⁷ Plajlardaki boğulma hadiselerinin genellikle vaktinde yetişememe sonucu gerçekleşmesinden dolayı yine İstanbul Belediyesi'nin emriyle büyük plajlarda sıhhi imdat sandalı bulundurulmasına karar verildi.²⁸⁸

²⁸²Tahir, 2016, **a.g.k.**, 113.

²⁸³(26 Temmuz 1934). İki genç boğuldu. *Cumhuriyet*, s.6.

²⁸⁴(11 Ağustos 1934). Bir çocuk daha boğuldu. *Cumhuriyet*, s.4.

²⁸⁵(3 Ağustos 1935). Deniz ve plaj boğuntuları karşısında belediyemiz. *Cumhuriyet*, s.1, 4.

²⁸⁶(27 Mart 1936). Plaj hazırlıkları başlıyor. *Cumhuriyet*, s.2.

²⁸⁷(4 Ağustos 1936). Belediye boğulma tehlikesine karşı tedbir alıyor. *Cumhuriyet*, s.7.

²⁸⁸(24 Haziran 1938). Plajlarda sıhhi imdat sandalı bulundurulacak. *Cumhuriyet*, s.5.

Denize girme adetinin giderek yaygınlaşması belediyelerin aldığı önlemleri de yetersiz hale getirmişti. Bu yüzden meseleyle doğrudan hükümet ilgilenmiş ve bu anlamda bazı kararlar almıştı. Şirketi Hayriye, Boğaziçi'nde ve Salacak ile Haydarpaşa arasındaki hatta yapılacak halk deniz hamamlarının inşasıyla ilgilenecekti. Böylece halkın denize girme ihtiyacı karşılanmış olurken, boğulmaların da önüne geçilmesi hedeflendi.²⁸⁹ Dönemin İstanbul Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın da meselenin üzerine eğilmesiyle Göksu'da, Kuzguncuk'ta, Ahırkapı'da, Kumkapı'da deniz hamamları inşasına başlandı. Amaç halkın denizle olan alakasını arttırmak ve kontrolsüz noktalarda denize girilmesini önleyip nahoş olayları azaltmaktı.²⁹⁰

2.4.2. Güneş Çarpmaları ve Yanıklar

Önce deniz hamamları sonra asri plajlar toplumdaki bazı beğeni algılarını değiştirdi. Eskiler, kadın teninin tıpkı bir “peynir gibi” her daim beyaz olmasından yanaydılar. Kadınlar bu algıdan dolayı yaz kış ellerinden şemsiyelerini eksik etmezdi; deniz hamamında bile suya girip çıkınca tenlerini güneşten itinayla saklardı. Daha sonra Refik Halit Karay gibi bazı yazarlar “plajda sırt üstü yatan ceviz kontrplak” rengindeki kadınlardan bahsettiler.²⁹¹ Böylece ten güzelliğindeki ölçüt beyazdan bronzaya doğru bir evrim geçirdi. Fakat deniz ve plajın tadını çıkarıp ten rengini yeni moda uydurmak isterken yapılan bazı aşırılıklar birtakım fena neticeler doğurabilirdi. Bunlardan biri güneş yanıklarıydı. 1930'lu yıllarda kapalı deniz hamamlarından dışarı çıkan insanların güneşlenmeye dair ne bir tecrübesi ne de tam olarak bir fikri vardı. Durum böyle olunca güneş çarpmaları ve yanıklar plajda başa gelen en sık rahatsızlıklardan olmuştu. Hatta Plaj dergisi insanların kumlar üzerinde alabildiğine yanmalarının yasak edilmesini dahi önermişti. Çünkü kumda yatmanın bir tarzı ve denize girmenin bir usulü vardı. Bu usullere uymayan kişi deniz ve plajdan sağlıklı bir şekilde istifade etmiş sayılmazdı.²⁹² Plaj dergisinin doktor yazarı Ekrem Hüseyin'e göre denize gelen çoğu insan bembeyaz vücudunu ve kafasını açık bir şekilde güneşin kızgın hüzmeleri altına bırakmayı şifa ve sıhhat olarak görüyordu. Ancak böyle yaparak güneş ve kum banyosundan fayda görmek imkansızdı. Kişi, bu şekilde olsa olsa muhtelif derecelerde güneş yanıklarına maruz kalıp, ıstıraplı bir şekilde günlerce yatağa mahkum

²⁸⁹(1 Ağustos 1938). Deniz hamamları. *Cumhuriyet*, s.2.

²⁹⁰(30 İkincikanun 1939). Belediye bu hususta esaslı tedbirler alıyor. *Cumhuriyet*, s.2.

²⁹¹Evren, 2000, **a.g.k.**, s.175-176.

²⁹²(27 Ağustos 1931). Plajlarda müfrit hareketler. *Plaj*, (5), s.3.

olurdu. Böyle bir sonla karşılaşmak istemiyorsa kişi, vücudunu aşama aşama güneşe çıkarmalıydı.²⁹³

Güneş kremi ilk defa Birinci Dünya Savaşı yıllarında askerlerin güneşte yanmasını engellemek amacıyla üretilmişti. Daha sonra Dr. Benjamin Green isimli biri, yaseminle kokulandırdığı, bronzlaştırıcı etkiye sahip bir güneş losyonu üretmişti.²⁹⁴ Plaj kültürünün yavaş yavaş oluşmaya başlamasıyla birlikte güneş kremlerinin ilk örnekleri denebilecek kozmetik ürünler Türkiye’de de kullanıma girdi. Nivea markası bunların en ünlülerinden biriydi. Turan tuvalet yağı da kullanılan başka bir markaydı. Fakat bunlara erişemeyip yine de güneşin altında yananlar için bazı alternatif tedavi yöntemleri yok değildi. O yıllarda insanlar, toz halde satılan, kurşun sirkesi denilen bir maddeyi sulandırıp yanıklara sürebilirlerdi.²⁹⁵ Tabiat Bilgisi kitaplarında yer alan başka bir tarif ise kireçli su ile zeytinyağını karıştırıp sürmekti.²⁹⁶ İlkokulda bunu öğrenen çocuk ilerde hatırlayıp bu yöntemi uygulayabilirdi.

Hasta ya da sağlıklı fark etmez, herhangi birinin güneş banyosundan fayda sağlaması için güneşlenme işini bilgili, ölçülü ve düzgün bir şekilde yapması gerekiyordu. Böyle yapılmazsa güneş çarpmasıyla yüz yüze gelinmesi olağandı. Şiddetli güneş ışınlarına maruz kalma sonucu meydana gelen güneş çarpması, özellikle de havanın rutubetli ve ağır olduğu zamanlarda güneşin altında uzunca kalan kişilerde görülür; kendini baş ağrısı, baş dönmesi, kulak çınlaması, bulantı, halsizlikle belli ederdi. Bu belirtilere sahip biri gölge ve serin bir yere alınmalı, elbiseleri gevşetilip göğsü de açılmalıydı. Ardından soğuk suyla, kolonya veya sirkeyle kollarını, göğsünü, bacaklarını ovma; hasta kişiye eter veya amonyak koklatmak da faydalı olurdu. Ardından kalbini kuvvetlendirmek için de hastaya koyu bir çay yahut kahve içirilirdi.²⁹⁷

Tüm bu tedavi yöntemlerine hiç gerek kalmaması için de yapılacak en iyi şey güneşlenme usullerine uymak ve güneş ışınlarının dik geldiği saatlerde güneş banyosu yapmamaktır. Kişi, tavsiyelere kulak verip o kurallar çerçevesinde güneşin ve kumun tadını çıkarırsa tatsız rahatsızlıklara da yakalanmazdı.

²⁹³E. Hüseyin (15 Temmuz 1932). Plajın doktoru diyor ki. *Plaj*, (9), s.3.

²⁹⁴Emiroğlu, 2002, **a.g.k.**, 301.

²⁹⁵Celal, 1946, **a.g.k.**, 115.

²⁹⁶N. Çalapala (1964). *Tabiat bilgisi*. İstanbul: Atlas Yayınevi, s.157.

²⁹⁷(1961). Güneş çarpması. *Hayat Ansiklopedisi*. C.3, İstanbul: Hayat Yayınları, s.1401.

SONUÇ

Görüldüğü üzere, kumsallar 18. yüzyıla değin insanlar için genellikle tedirginlik uyandırmaktan fazla bir anlam ifade etmediler. Bu anlam ancak doğanın yeniden keşfedilmesi çağrılarının sonrasında değışti. Bu çağrılara uyanlar her ne kadar Kristof Kolomb ve onu takip eden binlerce gezginin yaptığı gibi okyanusları aşmamış olsalar bile, kendi yaşadıkları kentlerin etrafındaki doğanın eşsiz güzelliğine bir göz atma fırsatı buldular. O sırada herhangi bir deniz yolculuğu hali hazırda bilim yapmak demektir ve bu yolculuklara çıkan kişiler de yaptıkları bitki bilim, ilaç bilim araştırmalarıyla sağlık alanına yeni anlayışlar getirmişlerdi. Bu çalışmaların beraberinde deniz suyunun da insan sağlığına iyi gelebileceği fikri bilimsel anlamda kanıtlandı ve ilk plaj organizasyonu da bu mantık dahilinde İngiltere’de açıldı. Bu fikir, sağlık dağıtan İngiliz plajlarını gezip gören gezginlerin, burada gördüklerini kendi anavatanlarına götürmeleriyle birlikte dünyanın her yerine dağıldı. Böylece plajlar, sağlığı tesis etme anlamında mekansal olarak yeniden inşa edildiler. Bu inşa sürecine ilk planda ancak boş vakti olanlar katılabilirler. İşçi sınıfının bu mekana katılması ancak 1930’lu yıllarla birlikte elde ettiği hafta tatili haklarıyla oldu. Deniz suyundan faydalanmanın yeni metodunda, kumsal alanların sağlık tesisleri olarak düşünülmesinden hareketle, belli bir formu ihtiva eden kabinler kullanıldı. Bu kabin anlayışı kendisini farklı coğrafyalarda farklı formlarda gösterdi. Osmanlı İmparatorluğu da 18. yüzyılla birlikte Avrupa’daki gelişmeleri olabildiğince takip etmeye başlamıştı. Deniz suyu dünyada tıbbi bir unsura dönüştüğünde, kıyının bir tesis olarak kullanılması fikri de imparatorluğa aktarıldı. Bu tesisleşme kendisini Osmanlı’da deniz hamamları biçiminde gösterdi. Bu süreçte denize açıktan girilmiyor ve alışlageldik toplumsal geleneğin bir sureti olarak kadın ile erkek birbirlerinden ayrı banyo alıyorlardı. Cumhuriyetle birlikte yeni rejim, genç yurttaşları güneş mitleriyle, spor yapmaya, doğaya çıkmaya, sağlıklı olmaya yönelik öğütlerle kurgulamış, sağlıklı nesil yetiştirme politikalarıyla yeniden inşa etmişti. Doğaya gitmek savaş sonrasında sağlıklı nesiller yetiştirmenin bir yolu olarak düşünülmüştü. Böylece denize gitmek, yüzmek gibi fiiller; yeni rejimin yayınladığı pek çok metinde yer etmişti. Devletin liderleri de kendi plaj ziyaretleriyle insanların denize girmelerine ve yeni plaj tesislerinin kurulmasına ön ayak olmuştu. Bu, aynı zamanda Türk kadını için de önemli bir dönüşümün ifadesiydi. Devlet kadını ve çocuğu sıkça tekrarladığı öğütlerle açık havaya, denize, kumsala doğru

itekledi. Kadın radikal bir şekilde kamusal alanda görünmeye başlamıştı. Böylece demokratik değerler ve bunun beraberinde gelen devrimler kitlelerin denize girme biçimini değiştirmiş, kadın ve erkek denize bir arada ve açıktan girmeye başlamıştı. Plajın aynı zamanda eğlenceli bir alan olduğu keşfedildikten sonra da, kumsallar bugün bilinen halini almaya başladı.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- (1856). *An English and Turkish dictionary, In two parts, English-Turkish and Turkish-English, Part the first, English-Turkish*. London: J. W. Redhouse.
- (1897). S. Lee (Ed.), *Dictionary of national biography*. Vol.49. London: Smith, Elder & Co.
- (1934). *İzmir rehberi*, İstanbul: İzmir ve Havalisi Âsarıatika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatı, Resimli Ay Matbaası.
- (1935). *Şirketi Hayriye vapurlarının 1935 senesi yaz mevsimine mahsus seyrüsefer tarifesidir*. İstanbul: Ekspres Matbaası.
- (1935). *Yüzme ve atlama kılavuzu*. İstanbul: T. İ. C. İ. Denizcilik Federasyonu Neşriyatı, Nümune Matbaası.
- (1936). *Şirketi hayriye 1936 yaz tarifesi*, İstanbul: Ekspres Matbaası.
- (1937). *1937 yaz tarifesi*. İstanbul: Turyağ Yayını.
- (1938). *On beşinci yıl kitabı*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası
- (1961). Güneş çarpması. *Hayat Ansiklopedisi* içinde (s.1401). C.3, İstanbul: Hayat Yayınları.
- (1966). R. E. Koçu (Ed.), *İstanbul Ansiklopedisi*. C.6, İstanbul: Koçu Yayınları.
- (1966). R. E. Koçu (Ed.), *İstanbul Ansiklopedisi*. C.8, İstanbul: Koçu Yayınları.
- (2005). *Genç Plinius'un Anadolu mektupları*. (Çev: Ç. Dürüşken), İstanbul: YKY.
- (2007). *Bir çağdaşlaşma öyküsü, Cumhuriyet devriminin büyük eseri, Atatürk Orman Çiftliği*. Ankara: Çankaya Belediyesi Yayını.
- (2009). *Ankara: Kara kalpaklı kent (1923-1938)*. E. Işın (Ed.), İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- (2012). *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*. A. Kahraman (Ed.), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayını, 311.
- Aisopos. (1998). *Masallar*. (Çev: N. Topçu), İstanbul: Cumhuriyet.
- Aisopos. (2017). *Masallar*. (Çev: I. Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Akçura, G. (2002a). *Turizm yıl sıfır*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Akçura, G. (2002b). *Gramofon çağı*. İstanbul: OM Yayınevi.

- Akın, Y. (2018). *Gürbüz ve yavuz evlatlar, Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alighieri, D. (1998). *İlahi komedyası*. (Çev: R. Teksoy), İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Anderson, B. (1995), *Hayali Cemaatler*. (Çev: İ. Savaşır), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Aydın, S. vd. (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bailey, N. vd., (1730). *Dictionarium britannicum: Universal etymological English dictionary*. London: T. Cox
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Breisach, E. (2009). *Tarihyazını*. (Çev: H. Kocaoluk), İstanbul: YKY.
- Campbell, J. ve Moyers, B. (2013). *Mitolojinin gücü*. (Çev: Z. Yaman), İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Celal, M. (1946). *Eski İstanbul yaşayışı*. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Cemal, İ. (1301). *Deniz hamamı risalesi*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Cevdet, O. (1930). *Deniz ve güneş banyoları*. İstanbul: Recit Matbaası.
- Corbin, A. (1994). *The lure of the sea*. (Çev: J. Phelps), Great Britain: University of California Press.
- Cordingly, D. (1995). *Korsanlar arasında yaşam*. (Çev: E. Derviş), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Çalapala, N. (1964). *Tabiat bilgisi*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Darwin, E. (1794). *Zoonomia*. London: J. Johnson.
- de Las Casas, B. (2011). *Yerlilerin gözyaşları*. (Çev: O. Etiman), Ankara: İmge Kitabevi.
- Deleon, J. (1993). *Bir tutam İstanbul*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Digby, E. (1587). *De arte natandi*. London: Thomas Dawlon.
- Dinç, G. (2010). *Aydınlığa mektuplar (1928-1937)*. İstanbul: YKY.
- Duby, G. (1990). *Ortaçağ insanları ve kültürü*. (Çev: M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Duru, K. N. (1935). *Yavruma dediğim*. İstanbul: İkbâl Kitabevi.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Elias, N. (2000). *Zaman üzerine*. (Çev: V. Atayman), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2002). *Gündelik hayatımızın tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ergin, O. N. (1330). *Mecelle-i umûr-ı belediye*. Dersaadet. 2 (631).

- Evren, B. (2000). *İstanbul'un deniz hamamları ve plajları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2007). *Yurt bilgisi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gros, F. (2017). *Yürümenin felsefesi*. (Çev: A. Ulutaşlı), İstanbul: Kolektif Kitap.
- Herigaut, P. (1931). *Bir haraşo (Acide Russique)*. (Çev: A. İhsan), İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
- Hilmi, İ. (1931). *Millet mekteplerine mahsus yurt bilgisi*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, Marifet Matbaası.
- Hobsbawm, E. J. (1999). *İmparatorluk çağı (1875-1914)*. (Çev: V. Aslan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2009). *Sermaye çağı (1848-1875)*. (Çev: B. S. Şener), Ankara: Dost Kitabevi.
- Huizinga, J. (1997). *Orta çağın günbatımı*. (Çev: M. A. Kılıçbay), İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Huizinga, J. (2006). *Homo ludens*. (Çev: M. A. Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işın, E. (1995). *İstanbul'da gündelik hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (2009). *Yezidin kızı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Karay, R. H. (2018). *Üç nesil üç hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. H. (2007). *Türkiye'de siyasal sistemin evrimi 1879-1980*. (Çev: E. Soğancılar), Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaynar, H. (2012). *Projesiz modernleşme, Cumhuriyet İstanbulu'ndan gündelik fragmanlar*. İstanbul: İAE Yayını.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk giyim kuşam süslenme sözlüğü*. İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Kolomb, K. (1999). *Seyir defterleri, Keşif yolculukları günlüğü*. (Çev: S. Maden), İstanbul: Çekirdek Yayınları.
- Kurtbek, S. (1939). *Modern Yaşayış Bilgileri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Lanquar, R. (1991). *Turizm ve seyahat sosyolojisi*. (Çev: G. Ö. Kayır), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Levine, R. (2013). *Zamanın coğrafyası*. (Çev: Ö. U. Hoşafçı), İstanbul: Maya Kitap.
- Loti, P. (1999). *İstanbul 1890*. (Çev: G. Baldıran), Ankara: Vadi Yayınları.
- Löschburg, W. (1998). *Seyahatin kültür tarihi*. (Çev: J. Traub), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma ilişkileri: 1850-1920*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Mintzuri, H. (2002). *İstanbul anıları (1897-1940)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Muallim Abdülbaki (1929). *Yurt bilgisi*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu Yayını.
- Muzaffer (1932). *14 inkılabı*. İstanbul: Reklam Matbaası.
- Osmanoğlu, A. (1986). *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Oulton, W. C. (1805). *The traveller's guide or English itinerary*. Vol.2. London: James Cundee.
- Örik, N. S. (2011). *İstanbul yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztan, G. G. ve Korucu, S. (2017). *Tutku, değişim ve zarafet*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Phillips, E. (1720). *The new world of words or universal English dictionary*. London: J. K.
- Rifat, S. (1999). *Çok eski bir günbatımı, Osmanlı öncesi İstanbul'undan seçme şiirler*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Sadullah, M. (1930). *Millet mektepleriyle halk dersanlerine mahsus yurt bilgisi*. İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sperco, W. (1989). *Yüzyılın başında İstanbul*. (Çev: R. Köymen), İstanbul: İstanbul Kütüphanesi Yayını.
- Şavlı, A. Ş. (1936). *Deniz banyoları ve faydeleri*. İstanbul: Hapisane Matbaası.
- Şükrü, A. (1322). *Denize kimler girebilir?*. Dersaadet: Matbaa-i Kütübhan-e-i Cihan.
- Tahir, K. (2016). *Halk plajı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2015). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tevfik, İ. A. (2006). *Velosipet ile bir cevelan*. (Çev: C. Kayra), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Thompson, E. P. (2015). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu*. (Çev: U. Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thoreau, H. D. (1854). *Walden or life in the woods*. Boston: Tignor and Fields.
- Toprak, Z. (2018). *Türkiye'de yeni hayat, İnkılap ve travma (1908-1928)*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Urry, J. (1995). *Mekanları tüketmek*. (Çev: R. G. Ögdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ünkan, S. A. (1946). *Plaj doktoru*. İstanbul: Tuna Basımevi.

- Üstel, F. (2011). *Makbul vatandaş'ın peşinde, II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Walsh, R. ve Allom, T. (1838). *Constantinople and the scenery of the seven churches of Asia minor*. London: Fisher, Son & Co.
- Wilkins, J. (1638). *The discovery of a world in the moone*. London: E. G. For Michael Sparl ve Edward Forrest.
- Wulf, A. (2015). *Doğanın keşfi*. (Çev: E. Ataseven), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yakut, K. (2015). *Modern Eskişehir'in doğuşu (1923-1938)*. Eskişehir: Kebikeç Yayınları.
- Yıldırım, C. (2005). *Bilim tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ziflioğlu, V. (2019). *Beni unutma Rusyam, Asırlık sürgün*. Ankara: Kuzey Işığı Yayınları.

Makaleler:

- (Ağustos 1965). Deniz banyoları. (Çev: E. Tutel), *Hayat Tarih Mecmuası*, 2 (7), 69.
- (2015 Haziran). *Popüler Tarih*, (53), 54.
- Akçura, G. (Haziran 2017). Zevküsefa yazılır İstanbul plajları okunur. *Deniz Mecmuası*, (6), 23.
- Akçura, G. (2018). İstanbul plajlarında yaşam. Z. Ögel, G. Tanman, E. Alışık (Editörler), *İstanbul'da deniz sefası içinde* (90). İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Alkan, M. Ö. (2014). Osmanlı'da sayfiyenin icadı. *Sayfiye, Hafiflik hayali içinde* (s.35). T. Bora (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beyoğlu, S. (2004). Osmanlı deniz hamamları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (5), 59.
- Bozdoğan, S. (2011). Modern Türkiye'de sanat ve mimari: Cumhuriyet dönemi. R. Kasaba (Ed.), *Türkiye tarihi 1839-2010, Modern dünyada Türkiye içinde* (s.462-463). (Çev: Z. Bilgin), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Çağatay, N. (1978). Eski zamanlardan bu yana zaman ölçümü ve takvim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 111-120.
- Eco, U. (2014). Ortaçağa giriş. U. Eco, (Ed.), *Ortaçağ içinde* (s.17). (Çev: L. T. Basmacı), İstanbul: Alfa Yayıncılık.

- Es, H. F. (Temmuz 1979). Yaşadığımız ilkler. *Yıllarboyu Tarih*, (7), 30-33.
- Georgeon, F. (1996). Gülüşün ve gözyaşlarının kıyısında. S. Yerasimos (Ed.), *İstanbul (1914-1923) içinde*, (Çev: C. Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları, s.88-89.
- Gürel, M. O. (2018). İstanbul kıyılarında toplumsal dönüşümün mimari izleri: Deniz hamamlarından modern plajlara. Z. Ögel, G. Tanman, E. Alışık (Editörler), *İstanbul'da deniz sefası* içinde (s.141). İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Gürsoy, Ü. (2008). II. Meşrutiyet dönemi dergileri üzerine bir değerlendirme. *Doğu Batı*, 2 (46), 209.
- Işın, E. (1985). 19. yüzyılda modernleşme ve gündelik hayat. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* içinde (s.548). C.2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Perinçek, Ş. (2008). 1908 devrimi ve Cumhuriyet kadını. *100. Yılında Jön Türk Devrimi* içinde (s.277-301). S. Akşin vd. (Ed.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sert, S. (2001 Mayıs-Haziran). İzmir'in deniz hamamları. *İzmir İzmir*, 6 (29), 4.
- Stella, F. (2014). Ortaçağ edebiyatında olağanüstü kavramı. U. Eco, (Ed.), *Ortaçağ* içinde (s.633). (Çev: L. T. Basmacı), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Şahin, K. (1994). Deniz hamamları. *Vakıflar Dergisi*, (13), 248.
- Tınç, L. (2005 Haziran). Denize nasıl girdiler?. *Popüler Tarih*, (58), 51.
- Toprak, Z. (2018 Temmuz). Bir nostaljinin öyküsü: Deniz hamamından plaja. *Toplumsal Tarih*, (295), 34.
- von Buttlar, A. (2003). İngiliz bahçesi. H. Sarkowicz (Der.), *Bahçelerin ve parkların tarihi* içinde (s.143). (Çev: E. Kayaoğlu), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Yaşar, F. T. (2013). Geç dönem Osmanlı âdâb-ı muaşeret literatürü. *Toplumsal Tarih*, (231), 52.

Sürelî Yayınlar:

Akşam

Büyük Doğu

Cumhuriyet

Gürbüz Türk Çocuğu

Plaj

Resmî Gazete

Turist
Yedigün

Tezler:

Özenç, F. (1991). *Şehir mektupları, Cild I*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
İstanbul: Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları:

Blei, D. (2016). Inventing the beach: The unnatural history of a natural place.

Smithsonian Magazine.

<https://www.smithsonianmag.com/history/inventing-beach-unnatural-history-natural-place-180959538/> (Erişim Tarihi: 24.07.2019).

Lichtenberg, G. C. Warum hat Deutschland noch kein grosses öffentliches seebad?.

https://www.lichtenberg-gesellschaft.de/leben/l_wirk_gtc.html (Erişim Tarihi: 24.07.2019)

<https://www.etymonline.com/search?q=clock> (Erişim Tarihi: 24.07.2019)

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/jun/04/restoration-hidden-whale-dutch-painting> (Erişim Tarihi: 24.07.2019).

<https://publicdomainreview.org/collections/the-art-of-swimming-1587/>

EKLER

EK-1. *Hendrick van Anthonissen, "Scheveningen kumlarının görünümü", 56,8 cm x 102,8 cm., 1630'lar, Fitzwilliam Müzesi.*

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:View_of_Scheveningen_sands,_by_Hendrick_van_Anthonissen.jpg, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK- 2. *La navigazione di san Brandano, El yazması.*
(https://it.wikipedia.org/wiki/La_navigazione_di_san_Brandano, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

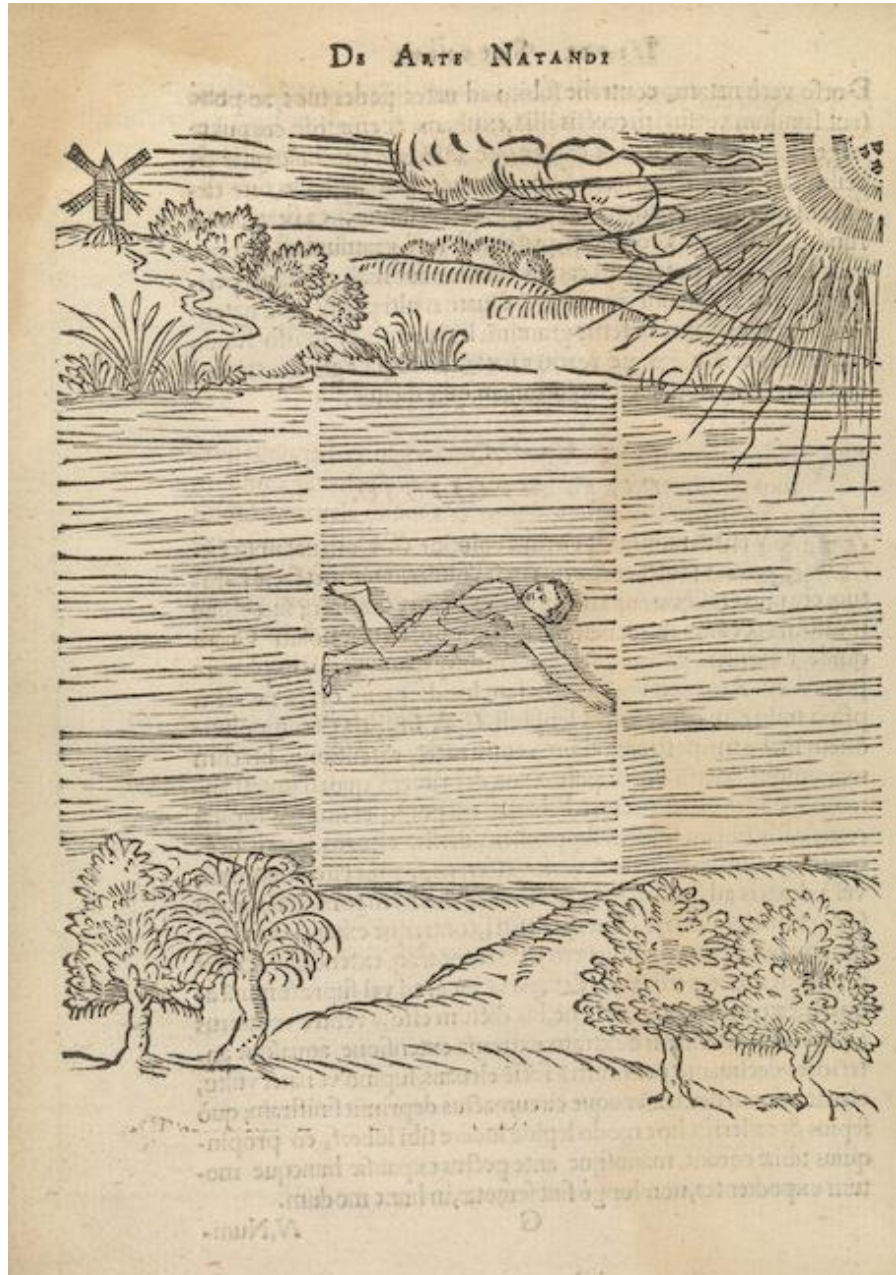
EK-3. *Pieter Lastman, “Jonah ve Balina”, 36,0 cm x 52,1 cm., 1621, Museum Kunstpalast.*

(https://en.wikipedia.org/wiki/Pieter_Lastman#/media/File:Pieter_Lastman_-_Jonah_and_the_Whale_-_Google_Art_Project.jpg, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

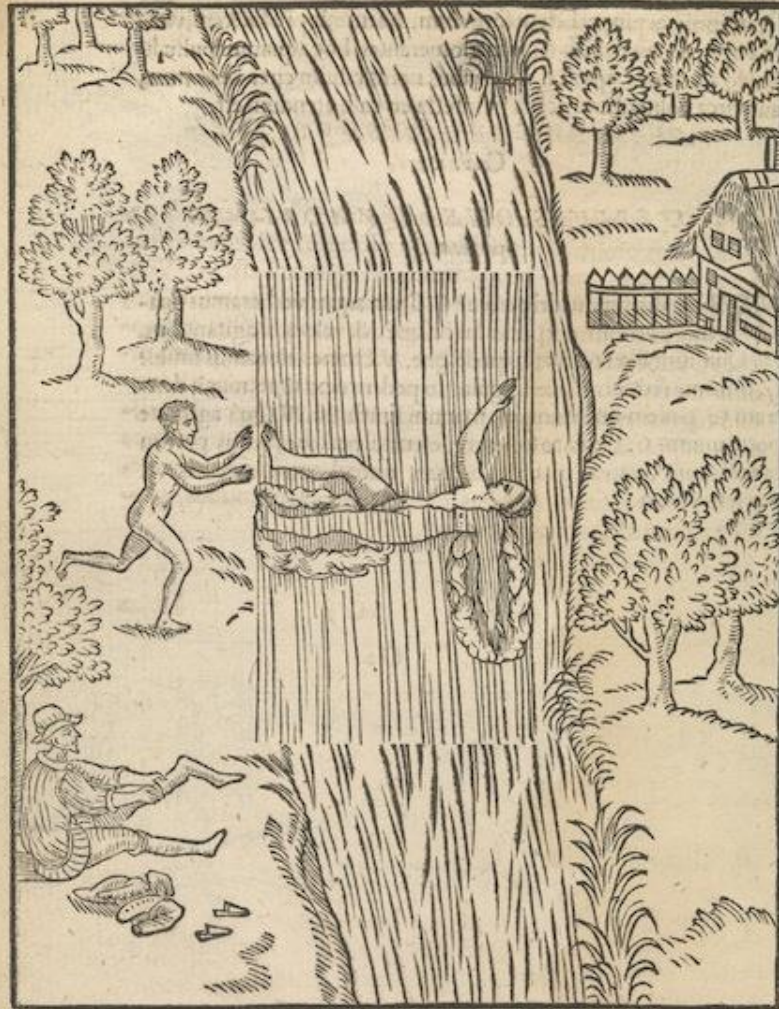
EK-4. *Hans Holbein, "Sefirler (Elçiler)", 207,0 cm x 230,50 cm, 1533, National Gallery, Londra.*

([https://tr.wikipedia.org/wiki/Elçiler_\(tablo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Elçiler_(tablo)) , Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-5. Digby, *De Arte Natandi*, 1587.

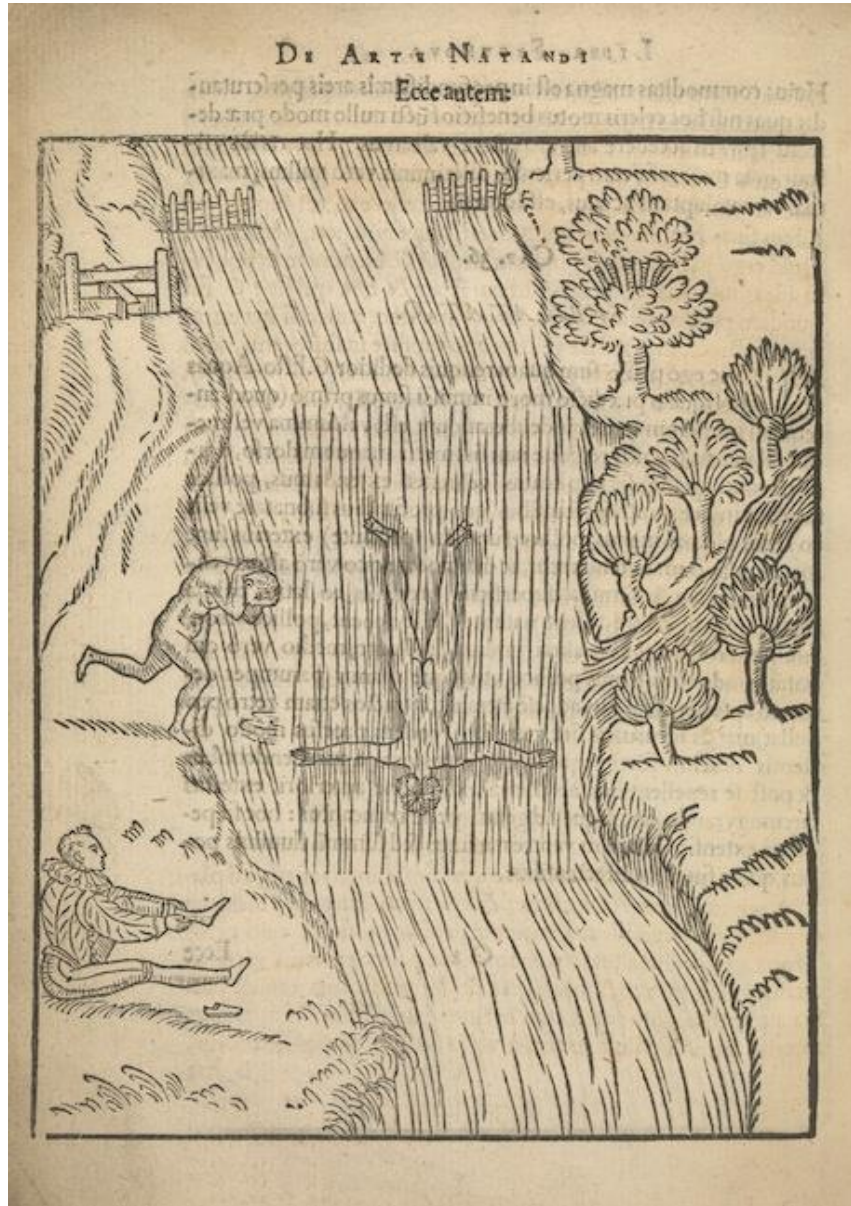
DE ARTE NATANDI

EK-6. Digby, *De Arte Natandi*, 1587.

EK-7. Digby, *De Arte Natandi*, 1587.

EK-8. Digby, *De Arte Natandi*, 1587.

EK-9. Digby, *De Arte Natandi*, 1587.

EK-10. *Fotoğraf: Wilhelm Dreesen, 1893, Almanya.*

([https://en.wikipedia.org/wiki/Sea_bathing#/media/File:Woman_in_bathing_suit_\(1893\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Sea_bathing#/media/File:Woman_in_bathing_suit_(1893).jpg), Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-11. *John Constable, “Brighton plajı”, 16,5 cm x 30,4 cm, 1824, Victoria ve Albert Müzesi.*

(<https://nga.gov.au/exhibition/turnertomonet/detail.cfm?IRN=167406>, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-12. *Edouard Manet, "Boulogne plajı", 32,39 cm x 66,04 cm, 1869, Virginia Güzel Sanatlar Müzesi.*
(<https://www.vmfa.museum/piction/6027262-8154208/>, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-13. *Frederik Hendrik Kaemmerer, “Scheveningen plaji”, 69,9 cm x 139,7 cm, 1874, Özel koleksiyon.*

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_Hendrik_Kaemmerer_The_beach_of_Schieveningen.jpg, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-14. *Frederik Hendrik Kaemmerer, "Scheveningen plaji".*

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_Hendrik_Kaemmerer_The_beach_of_Schieveningen.jpg, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-15. *Claude Monet, "Trouville plajı", 38,0 cm x 46,5 cm, 1870.*

*(<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/claude-monet-the-beach-at-trouville>,
Erişim Tarihi: 27.07.2019)*

EK-16. *Vincent van Gogh, "Scheveningen plaji", 1882.*

(<https://www.vincentvangogh.org/view-of-the-sea-at-scheveningen.jsp>, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-17. *Edward Henry Potthast, "Plajda", 1910'lar.*

(<https://www.the-athenaeum.org/art/detail.php?ID=44186>, Erişim Tarihi:
27.07.2019)

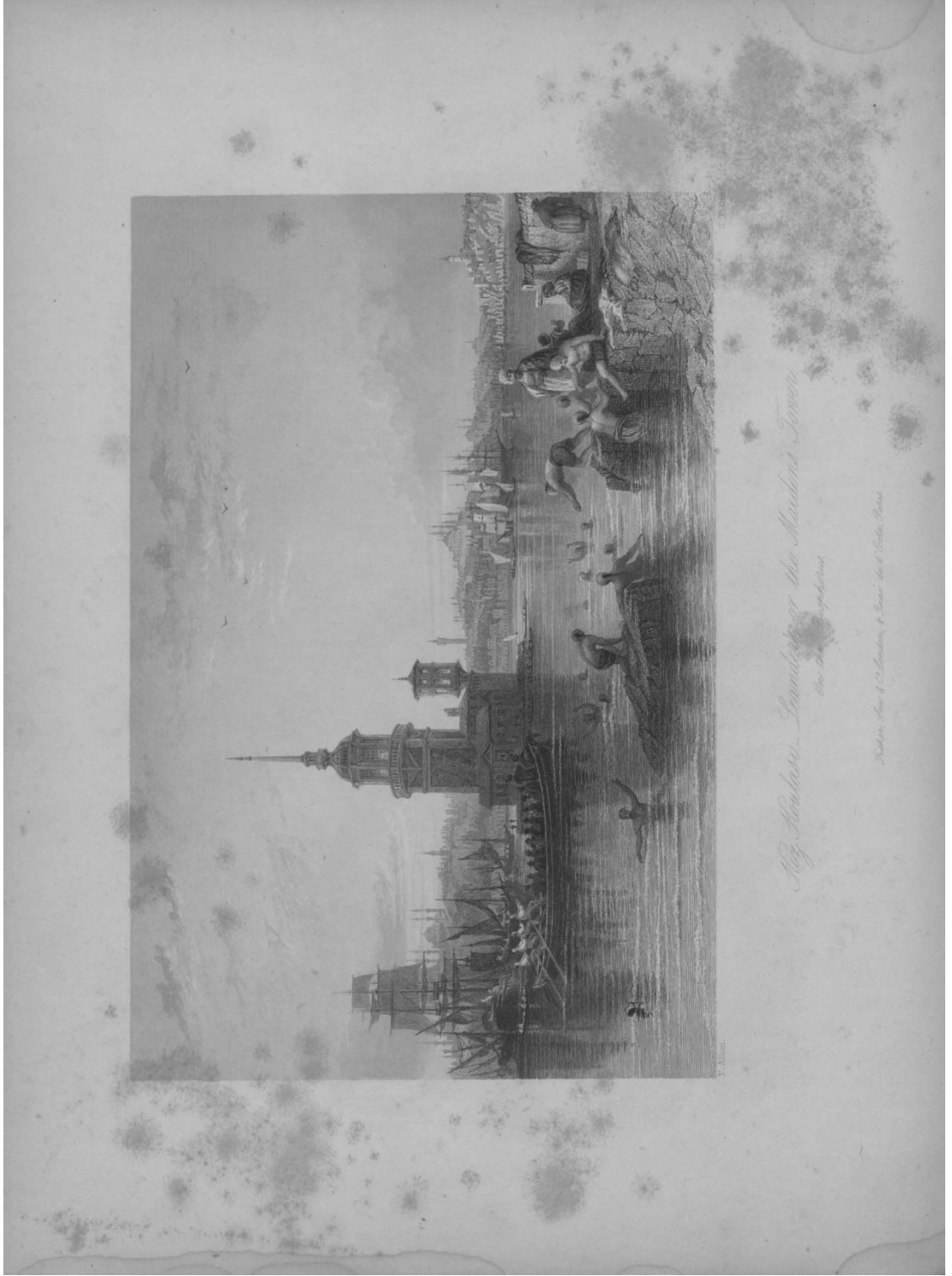

EK-18. *Edward Henry Potthast, "Plajda", 1910'lar.*

*(<https://www.edwardhenrypotthast.org/At-The-Beach.html>, Erişim Tarihi:
27.07.2019)*

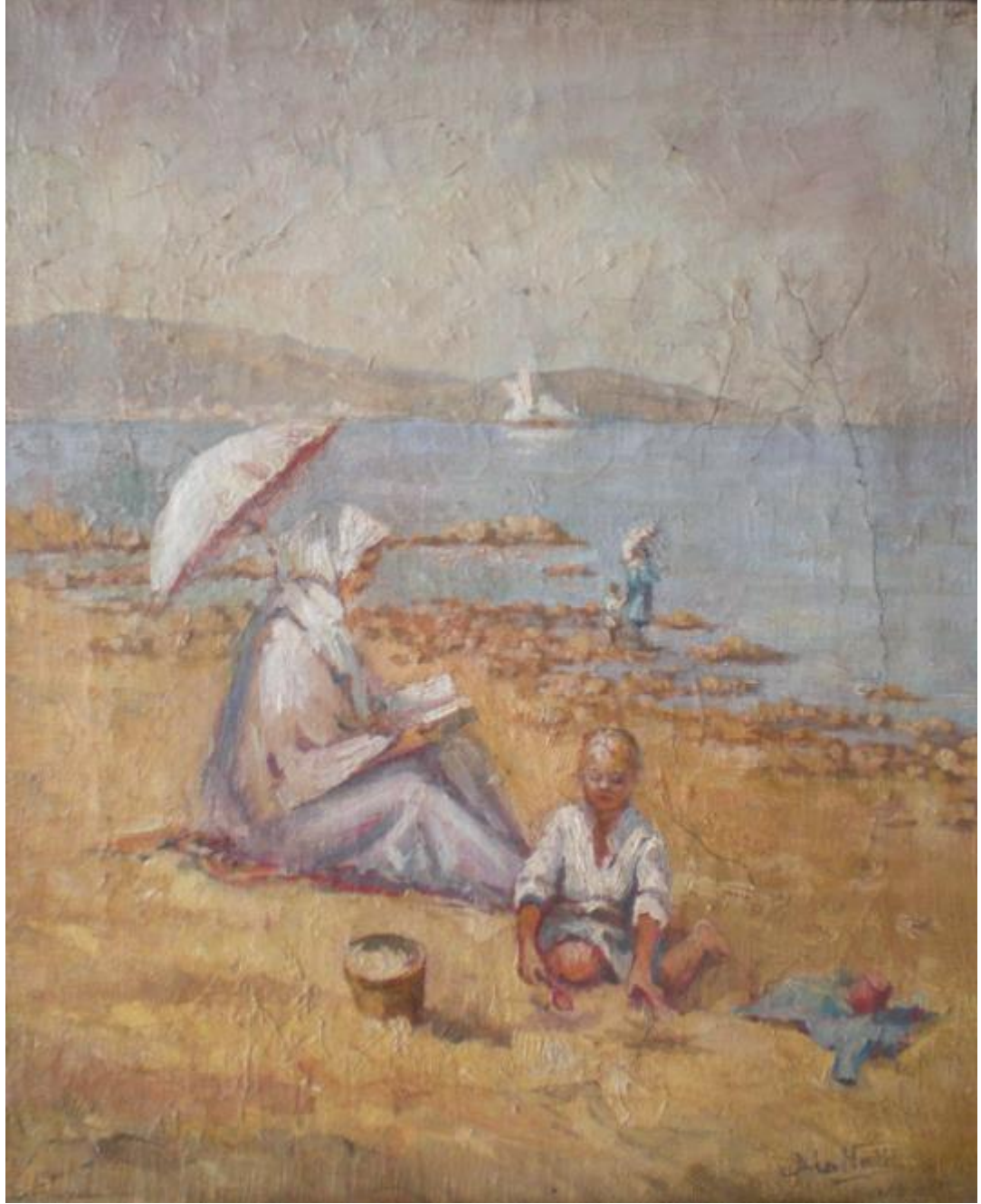
EK-19. *Edward Henry Potthast, "Sahilde bebek arabası", 1910'lar.*
(<https://pixels.com/featured/baby-carriage-on-beach-edward-henry-potthast.html>,
Erişim Tarihi: 27.07.2019)

My Mother's Landing at the Maiden's Tower
from the engraving

Published by W. Colburn & Sons, 25, Abchurch Lane, London

EK-20. *Kızkulesi önünde denize girenler. R. Walsh ve T. Allom, Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor, 1838.*

EK-21. *Ressam Halil Paşa, “Sahilde anne ve çocuk”, 52,0 cm x 42,3 cm, 1900’ler, Özel koleksiyon. (<http://tablorestorasyonu.blogspot.com/2012/01/halil-pasa-sahilde-anne-ve-cocuk-konulu.html>, Erişim Tarihi: 27.07.2019)*

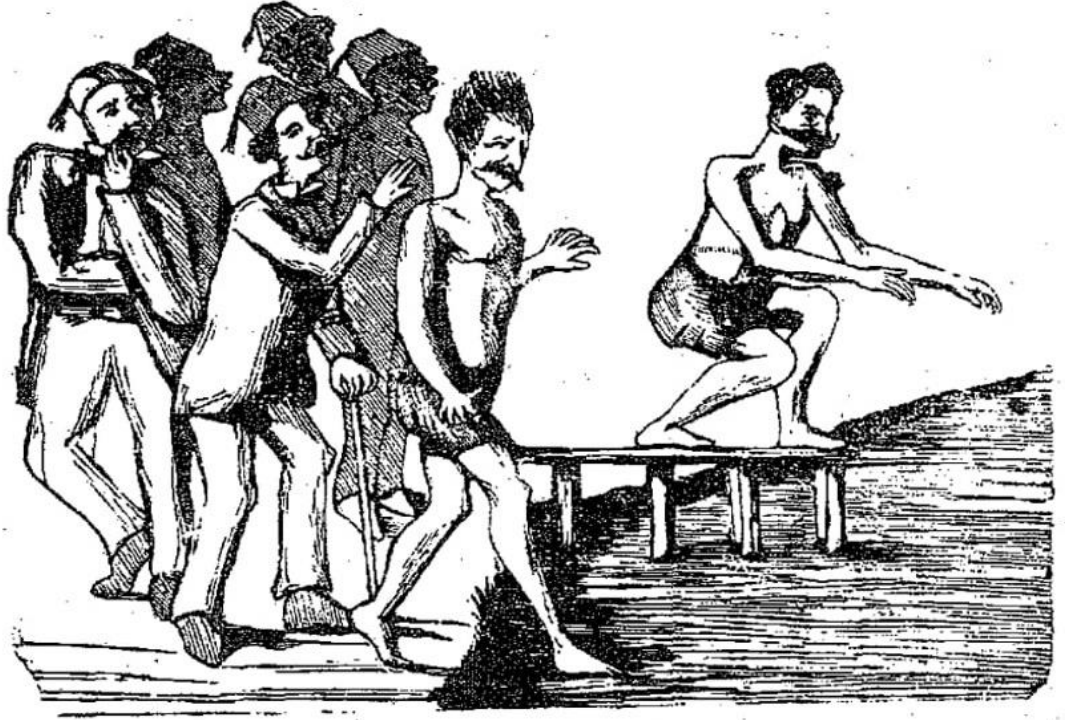

EK-22. *Ressam Halil Paşa, “Bostancı sahilinde gezinti”, 55,0 cm x 80,0 cm, 1900’ler, Özel koleksiyon.*

(<http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/galeridetay/43002/4369/6/2010un-en-pahali-10-turk-sanat-eseri>, Erişim Tarihi: 27.07.2019)

EK-23. *Erkeklerle mahsus deniz hamamının içinden bir görünüm, 1900'ler, BÜke Uras Arşivi. Ögel vd., İstanbul'da Deniz Sefası, 2018.*

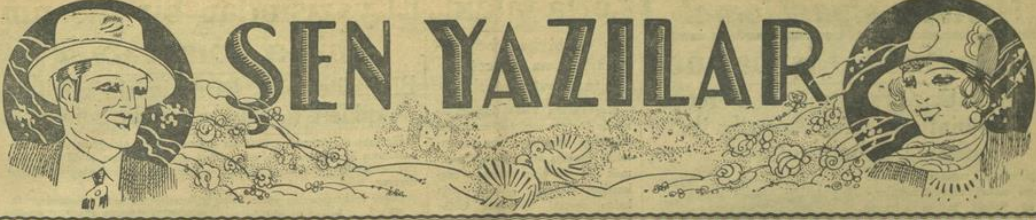

- Anında başını sok. Kan başına çıkıp da ağırmasın.
- Yok yok! Birden bire gir ki fayda etsin.
- Hayır. Yavaş yavaş girmeli ki titreme gelsin.
- Onda bir kötülük yok. Girdiğin gibi hareket etme ki etkisi olsun.
- Yok a canım! Hareket etmeli ki sinirlere kuvvet versin.

EK-24. N. Berberyan, *Hayal*, 6 Temmuz 1874. Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 2002.

EK-25. Salacak plajı reklam afişi.

— Galiba deniz mayosuyla denize girmeye menedeclekmis.
— İyi ederler, çünkü mayo lüzumsuz şeydi.

Suvari zabiti

Vaka, birinci mevki bir vagona cereyan eder.

İki genç kız, bir de yaşlı zat.

Tren Ankaradan kalkar...

Kızlardan biri fevkalâde sol-

gundur, mütemadiyen içini çeker,

gözlerinin yaşını siler ve pence-

reden baktığı zaman, hep arkaya,

Ankara'ya bakar.

Güzünün arkada kaldığı belli...

Bir kaç saat sonra, ihtiyar bey,

hasta görünen genç kızın pence-

reden baktığı bir sırada, arkadaşına sorar:

— Hasta mı?

— Evet, İstanbul tedavîye

götürüyorum. Eğer biraz daha

Ankara'da kalsaydı ölecekti.

— Nesi var?

— Kalbinden muztarip.

— Vah vah!.. Aneurizm de-

ğil ya?

Genç kız, soğuk kantlikle:

— Hayır, genç bir suvari zabiti!

İngiliz hikâyesi

Sabah.

Mistres Blakston, sofraya oturmuştu. Kahvaltı etmek üzere kocasını bekler.

Biraz sonra Mister Blakston gelir. Mistres Blakston, gözüklerinin altından, kemali dikkatle kocasına bakar, ve Blakston sofraya oturacağı zaman sorar:

— İyice traş oldun mu?

— Evet.

— Diğerlerini iyice yakadın mı?

— Evet.

— Tertemizsin ya?

— Tertemizim.

Bunun üzerine Mistres Blakston köpeğini kucağına aldı, kocasına uzattı:

— Öylese Hektoru *öpebilirsin!

Morak bu

Bir çok kişi kutbu şimaliye,

kutbu cenubinin keşfine çalıştılar.

Fakat hiç kimse kutbu şarki ile

kutbu garbiyi aramadı... Acaba

niçin?

— Şu güzel kadının iki yüz bin liralık bir aşığı ihtiyacı var.
— Yahut da, bin liralık 200 aşığı...

Aradaki fark

Gülsüm kadın, genç ve bekâr bir adama, evinde bir oda kiralamıştı. Fakat çok namuslu bir

kadın olduğundan, kiracısına gelen genç bir kıza çekemiyor,

iki gencin bir odada saatlerce kapanıp kalmaları sinirine dokunuyordu.

Bir akşam, birdenbire yağmur yağmaya başladı, fırtına çıktı.

Genç kadın gitmedi ve geceyi aşkıyla beraber geçirdi.

Ertesi gün Gülsüm kadın doğru

kiracısının odasına gitti ve çıkıştı:

— Evimde böyle seğlere müsade edemem. Geceleri benim çatımın altında günah işleyemezsiniz.

— Canım iyi amma, bu kadın bana ha gündüz gelmiş, ha gece...

Bundan size ne? Eğer istersek, gündüzleri de günaha giremez miyiz?

Gülsüm kadın başını salladı:

— Arada fark var, dedi. Gündüzleri "girebilirsiniz", fakat gece mutlaka girmelisiniz.

Fıkralar...

Fedakârlık

— Senin için çok fedakârlık etmiş.

— Ne gibi?

— Onun uğruna varımı yoğumu sarfettim, diyor.

— İyi ki haber verdin, onu artık başımdan atıp, yenisini bulayım.

Sarf

Sarf derisinde muallim sorar:

— Uyanmak mastarımın hikâyeyi hali mazinisi tasvir et.

— Uyuyordum, uyuyordum...

Mantık

— Kocamı serim ama, buna rağmen gene ona ihanet ederim.

— Su halde ayrıl.

— Olmaz, ayrılırsam ihanet edemem.

Randevu

Dörtte buluşacaklardı. Fakat üçte gitti ve bir saat bekledi.

Arkadaş gelince çıkıştı:

— Üçten beri seni bekliyorum.

— Neden?

— Filtvaki randevumuz dörtteydi. Ama benim kalem arkadaşlarımdan birine 15 lira borcum olduğunu biliyorsun. Ona bu gün parayı saat dörtte veririm dedim.

Çünkü dörtte sıvışacağım. Rica etti:

— Üçte ver! dedi. Artık hatırımlı karamadım;

— Pekil dedim.

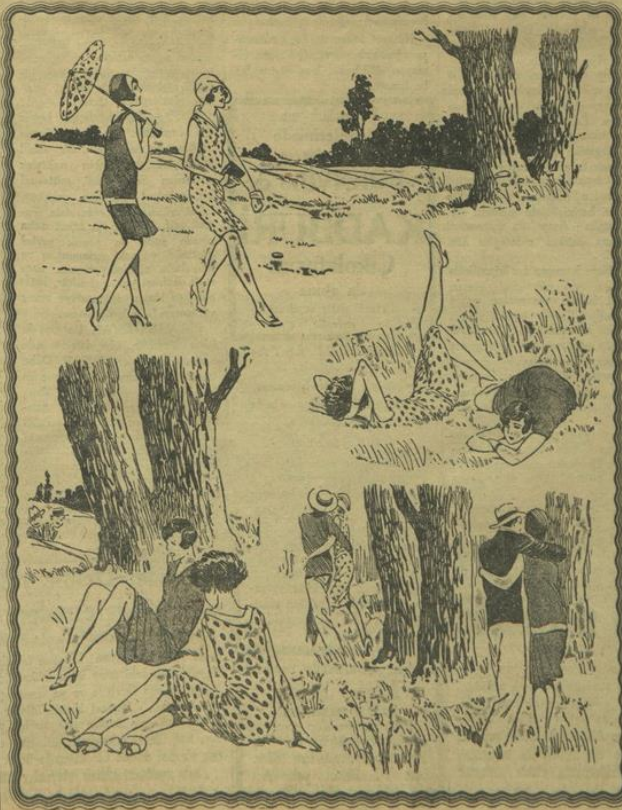
Üçte sıvıştım.

Savnu zafer!

Bombaydan şöyle bir telgraf var:

"Kral Beşe Salca ordusuna zafer şerefine 7 gün siyanı cihat ilan etmiştir. 8 inci gün büyük tarîze başlayacaktır."

Yedi günlük aşıktan sonra, harbe mecal kalmırsa!

...Nükteler

Şiş

Hizmetçi telâşla hanımın oda sına girdi ve haykırdı:

— Hanım efendi, abçı kadına otomobil çarptı. Zavalilye görmeyiniz, bütün vücudu şiş.

Hanım efendi istifini horzımarak:

— Bu kadar telâş etme canım. Geçen sene bir hizmetçim vardı. Ona bir şoför çarptı... Dokuz ay sonra vücut şişliğini sen onda görmeliydin

İntizar

Adada. Dilde. Çamların altında

Genç bir kız: Bekliyor.

Genç bir bey: Kıza bakıyor.

Saat 3

Kız sabırsızlanıyor.

Bey gülmüyor.

Saat 4

Kız asabileşiyor.

Bey yaklaşıyor.

Saat 6

Kız gitmeğe hazırlanıyor.

Bey şapkasını çıkarıyor:

— İki saatte siz gelecek diye bekliyorsunuz, ben de gelmeyecek diye seviniyorum, hanım efendi...

Tavsiye

Hanım efendi meraklıydı. Kızına rasgele kitap okutmaz, ahlâkı bozulacak diye korkardı.

Geçen gün nihayet bir romanı kızına şöyle tavsiye etti:

— Al kızım, bu romanı gösün kapak okuyabilirsin!

Sayfiye

— Bu sene nereye?

— Gene Adaya gideceğiz.

— Bakmadınız mı?

— Geçen sene yeni evliydim, adayı göremedik ki...